

caiete critice

4 (318) / 2014

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

4 (318) / 2014

Dimitrie Cantemir
– un „homo
europaeus”
din Răsărit
de Eugen Simion

---

*Être un bon
européen*
de Dan Hăulică

---

*Identitate europeană
și integrare
europeană*
de Michael Metzeltin

---

*Germanistul
George Guțu*
– la aniversare
de Gabriela Danțiș

CAIETE CRITICE

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
*Editura Expert,
sub egida
Academiei Române*

Nr. 4 (318) / 2014

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Simona GALAȚCHI
secretar de redacție

Aida SARCHIZIAN
Andrei GRIGOR

Bogdan POPESCU
Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Ana-Lucia RISTEA

Oana SOARE

Mihaela PINTICĂ

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnasa.ro

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

Dimitrie Cantemir
– un „homo
europaeus”
din Răsărit
de Eugen Simion

*Être un bon
européen*
de Dan Hăulică

*Identitate europeană
și integrare
europeană*
de Michael Metzeltin

Germanistul
George Guțu
– la aniversare
de Gabriela Danțiș

4/2014

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Dimitrie Cantemir – un „homo europaeus ” din Răsărit, apărut la sfârșitul secolului moralistilor
Dimitrie Cantemir - A "homo europaeus" from the East, at the End of the Moralists Century 3

A GÂNDI EUROPA

- Dan HĂULICĂ: Être un bon européen
Being a Good European 8
- Michael METZELTIN: Identitate europeană și integrare europeană (I)
European Identity and European Integration 13

EVENIMENT

- Gabriela DANȚIȘ: Germanistul George Guțu – la aniversare
George Guțu, the Germanist – At His Anniversary 22

CRONICI LITERARE

- Paul CERNAT: Confesiunea ca eseu moral și literatură politică
The Confession as a Moral Essay and Political Literature 29
- Vasile BARDAN: Un miniaturist
A Miniaturist 34

COMENTARIU

- Teodora DUMITRU: Trupul teoriei în practica literii. (Eseu despre proza lui Gheorghe Crăciun)
The Theory's Body in the Letter's Praxis. (An Essay on the Prose of Gheorghe Crăciun) 38

Bianca BURȚA-CERNAT: Proza românească post-decembristă. Câteva considerații
The Romanian Prose After December 1989. Few Considerations 44

Caius Traian DRAGOMIR: Omul ca marfă
To Sell Men and Women 50

JURNAL

Iordan DATCU: Însemnări despre Șerban Cioculescu
Notes on Șerban Cioculescu 52

Tudor NEDELCEA: Visul noician
The Noician Dream 61

CULTURA

Lucian CHIȘU: Pornind de la un aforism al lui Ibrăileanu
Having a Saying of Ibrăileanu as a Starting Point..... 67

Mircea-Ioan TURCULEȚ, Dragoș HUȚULEAC: Despre angoasa lui Soren Kierkegaard
On Soren Kierkegaard's Anguish 74

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale pictorului
Ștefan Câlția*

---

*Acest număr a apărut cu sprijinul
Primăriei Sector 2 - București,
primar Neculai Onțanu*

Eugen SIMION*

Dimitrie Cantemir – un „homo europaeus” din Răsărit, apărut la sfârșitul secolului moraliștilor

Abstract

Acest articol reprezintă discursul de anul acesta al Academicianului Eugen Simion la Academia Regală de Științe Economice și Financiare din Barcelona. Este adus în atenție marele învățat român Dimitrie Cantemir, personalitate reprezentativă a identității europene care integrează spiritul mediteranean. Autorul subliniază conceptul de pluralitate și coexistență a culturilor și civilizațiilor care stă la baza structurii mediteraneene, dar și a identității europene. Dimitrie Cantemir este exemplul unui cărturar de secol 18 care a integrat memoria culturală extraordinar de bogată a lumii mediteraneene și a exprimat-o în scrierile sale, depășind astfel limitele ariei mediteraneene propriu-zise și contribuind la cristalizarea aceluși „homo europaeus” de care vorbim astăzi. Acad. Eugen Simion își încheie prelegerea cu o comparație între Dimitrie Cantemir și moraliștii occidentali din secolul său.

Cuvinte-cheie: Dimitrie Cantemir, identitate europeană, spirit mediteranean, cărturari români, personalități ale secolului 18.

The present article represents this year's lecture of Academician Eugen Simion at the Royal Academy of Economic and Financial Sciences in Barcelona. It focuses on the great Romanian scholar Dimitrie Cantemir, as a representative personality of the European identity that integrates the Mediterranean spirit. The author points to the plurality and coexistence of cultures and civilizations, a concept that lies at the foundation of the Mediterranean structure, but also of the European identity. Dimitrie Cantemir is nothing but a great example of someone who integrates the extraordinary rich cultural memory of the Mediterranean world and expresses it in his works that surpassed the limits of the Mediterranean area and contributed to the construction of what we call today "homo europaeus". Academician Eugen Simion ends his discourse with a comparison between Dimitrie Cantemir and the Western moralists of his century.

Keywords: Dimitrie Cantemir, European identity, Mediterranean spirit, Romanian scholars, personalities of the 18th century.

Pentru că se discută, aici, la Barcelona, în fiecare an, grație splendidei inițiative a Academiei Regale de Științe Economice și Financiare din Barcelona (grație, vreau să spun, Președintelui Jaime Gil Aluja), pentru că se discută, voiam să spun, despre spațiul mediteranean, aș dori să vă atrag atenția în câteva cuvinte asupra unui personaj intere-

sant, după mine, format intelectualicește în spațiul mediteranean în care se întâlnesc mai multe culturi: cultura bizantină, cultura greacă, cultura latină orientală (Principatul Moldovei și al Valahiei), cultura otomană (și prin ea, cultura orientală) și cultura slavă (rusă)... Pe toate le-a cunoscut și în aproape toate limbile acestor culturi a scris

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

Principele Dimitrie Cantemir, personajul despre care aş dori să vorbesc în acest prestigios colocviu în care se întâlnesc anual eminenţi economişti, sociologi, filosofi, politologi, jurişti, oameni de litere şi de ştiinţe din mai toate ţările mediteraneene, de o parte şi de alta... Deşi venim din locuri diferite şi lumi (civilizaţii, culturi) diferite, ne leagă ceva foarte profund, dincolo de prietenia noastră şi de respectul ce ni-l purtăm reciproc: ne leagă tocmai acest *spirit mediteranean* comun care este, cum se ştie, elementul formator şi fermentul *spiritului european*. Am discutat de mai multe ori despre acest lucru şi, de fiecare dată, l-am amintit pe Paul Valéry, el însuşi un mediteranean de origine şi de spirit. Paul Valéry care spunea că spiritul european are trei surse esenţiale: Grecia, Roma şi tradiţiile iudeo-creştine. Cercetători mai noi, printre care filosoful culturii Denis de Rougemont, îl completează şi-l corectează pe Paul Valéry, arătând că aceste trei surse constitutive (Atena, Roma, tradiţiile iudeo-creştine) n-au apărut din neant şi că, ele însele, pornesc de la alte tra-

diţii spirituale şi au asimilat alte doctrine, preexistente, venite din culturile de pe celălalt mal (african) al Mediteranei. Ideea (o idee bună, corectă, credibilă) este că *identitatea europeană* se bazează tocmai pe conceptul de pluralitate a civilizaţiei şi culturilor şi că forţa ei şi garanţia că ea va rezista în timp depinde de acceptarea principiului pluralităţii şi respectul, nu numai faţă de ceea ce ne uneşte, dar şi respectul faţă de ceea ce ne diferenţiază. Cultura este un produs al diferenţei. Să mai spunem o dată: nu există o cultură europeană unică, omogenă, cu un singur cod şi o singură limbă. Există doar o sumă a diferenţelor şi o sumă a codurilor culturale, o bogăţie a nuanţelor şi un dialog al limbilor, tradiţiilor într-un proces interactiv, sporit de mijloacele moderne de comunicare.

Doamnelor şi domnilor,

Am făcut această introducere ca să ajung la personajul pe care vreau să vi-l prezint. Un om erudit din Răsăritul european, un spirit complex, format – am spus deja – la locul în care se întâlnesc mai multe culturi. Un spaţiu agitat şi o istorie nesigură, turbulentă, disputat de două mari imperii la sfârşitul unei medievalităţi târzii (otoman şi rusesc), după ce Imperiul Roman de Răsărit (Bizanţul) căzuse. Imperiul cade la 1453, cultura lui n-a dispărut însă. Ea pleacă în diaspora şi, acolo unde ajunge, rodeşte, provoacă inerţiile, aduce modelul mediteranean, în primul rând modelul grec. În acest spaţiu frământat în care se întâlneşte filosofia greacă cu fatalismul oriental şi spiritul activ, înnoitor al Occidentului european apare Dimitrie Cantemir (1673–1723), fiul Principelui Moldovei (Bogdania, cum îi spuneau turcii) Constantin Cantemir, frate cu alt Principe (Antioh Cantemir, domn între anii 1695-1700 şi între 1705-1707), el însuşi, Dimitrie, de două ori Domnitor al Principatului Moldovei (o dată în martie-aprilie 1693 şi apoi în 1710-1711). N-am să spun nimic despre biografia domnitorului, pentru a avea timp să spun ceva mai mult despre opera lui. Căci Dimitrie Cantemir este înainte de toate un om învăţat, un om foarte învăţat, pentru cei mai învăţaţi din

epoca lui. Este puțin cunoscut în Occident. A fost cunoscut într-o oarecare măsură după ce una dintre scrierile sale, *Istoria Imperiului Otoman*, scrisă în latinește, a fost tradusă în englezește de Nicholas Tindal (nepotul filosofului Matthew Tindal) în 1734–1735 și apoi de canonicul Joncquières în franceză (1743) și de Johan L. Schmit în germană (1745). Puțin cunoscut, zic, în Occident, D. Cantemir ne dă tot mai mult sentimentul, azi, că este unul din marii necunoscuți ai Orientului european. Știu de el, adevărat, Voltaire și Montesquieu și, în genere, enciclopediștii (Abatele Prévost și Jean Rousset de Missy încercaseră să traducă aceeași *Istorie*, dar abandonaseră), iar mai târziu este citat de Chateaubriand și Victor Hugo. Numele lui se află înscris, împreună cu alte 799 de nume, pe fațada Bibliotecii Sainte-Genoviève din Paris, dar, încă o dată, opera lui vastă și de multe ori esențială pentru anumite domenii intelectuale nu este cunoscută decât de specialiștii din țara sa de origine, România, și, într-o oarecare măsură, în Turcia – unde a trăit în tinerețe și în Rusia, unde a ajuns în jurul vârstei de 38 de ani în calitate de consilier al lui Petru cel Mare și unde a murit (la 50 de ani). Multe dintre scrierile sale au rămas în arhive și deabia în zilele noastre arhivele (îndeosebi cele din Rusia) au început să fie accesibile în totalitate.

Dar cine este acest umanist răsăritean care în 1714 este ales în Academia din Berlin fondată de Leibniz și scrie, apoi, în latină *Descriptio Moldaviae* și, în românește, *Historia Moldo-Vlahica*, adică geografia și istoria neamului său, iar în 1715, anul morții lui Ludovic al XIV-lea pregătește *Incrementa atque decrementa aulae othomanicae* (Creșterea și descreșterea Curții Otomane), lucrare încheiată, se pare, în 1719 și publicată, cum am semnalat deja, la Londra, la Paris și la Hamburg, în deceniul al V-lea al veacului, într-o epocă dominată de filosofia luminilor?...

Grecul Ieremia Cacavela, profesorul său, prefațează *Divanul* – prima sa scriere în

românește – laudându-i „noblețea minții” și „cu totul princiară retorică”. Acest creant (n. 1643) frecventase școlile de la Cambridge și Leipzig și se remarcase, la Londra, prin comentariile privitoare la diferențele dogmatice dintre Biserica romană și cea bizantină. Urmase la Leipzig cursurile elenistului luteran Johann Olearius și cunoscuse, în peregrinările sale prin Europa, specialiști de vază din domeniul filosofiei și teologiei.

Cantemir este, repet, un „homo europaeus” din Răsăritul european. Scrie în latinește, vorbește și scrie grecește, cunoaște rusa, slavona, persana, germana, este prieten (în timp ce este ostatec și capuchehaie – adică ambasador la Istanbul) cu ambasadorii occidentali, iar opera lui este enormă: prima scriere (*Divanul*, 1698) este un dialog moral și filosofic între *Înțelept* și *Lume*, adică între *Spirit* și *suflet*; a scris, cum am precizat, o istorie a Imperiului Otoman (*Istoria creșterii și descreșterii Curții Otomane*), un tratat despre muzica otomană (și a compus el însuși muzică în stil oriental), o carte despre religia otomană, un roman alegoric în limba română (*Istoria ieroglifică*), un tratat de teologie (*Imaginea științei sacre, care nu se poate zugrăvi*), o istorie a românilor (întâi în latinește, apoi în limba română) și, în latinește, o descriere a Moldovei (*Descriptio Moldaviae*) la cererea Academiei din Berlin...

Cantemir este, înainte de toate, un moralist format intelectualicește, cum am precizat deja, în spațiul de întâlnire dintre mai multe culturi: cultura sud-est europeană (balcanică), cu o puternică tradiție bizantină, cultura Orientului apropiat, cultura propriu-zis a Estului (Rusia) și, prin intermediul lecturilor și al contactelor cu oamenii din Franța și Germania, cultura Occidentului european. Din *Divanul* (1698) se vede că citise, în afară de Biblie, pe autorii greci și latini și că-i prețuia cu precădere pe stoici. Citează des pe Cicero, Seneca, Epictet, pe Sfântul Augustin. Pe Aristot îl evocă o singură dată, pe Erasmus de două ori, pe Descartes și Montaigne niciodată. O sursă sigură este pentru tânărul Cantemir

1 Cf. Stefan Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Iași, Ed. Polirom, 2010.

polonezul Andreas Wissowatius, un protestant erudit, autorul unei cărți – *Stimul virtutem, fraena peccatorum*, publicată la Amsterdam în 1682. Dimitrie Cantemir traduce o reproducere în partea a III-a a *Divanului* său, ca o soluție filosofică de conciliere în dialogul dintre *Înțelept* și *Lume*. Wissowatius este un discipol al lui Erasmus¹ și crede că rădăcina răului este ignoranța. Prin învățatură, deci, omul poate merge pe calea virtuții, zdrobind în el, astfel, răul ce crește în întunericul ignoranței. Reluând aceste idei și aducând, el însuși, altele în această dezbatere, Dimitrie Cantemir rămâne fidel teologiei creștine, dar, ca orice spirit creator și, mai ales, ca un moralist adevărat, nu se mulțumește să reproducă învățăturile *Evangeliei*, ci le comentează și, comentându-le, introduce ideile sale și, cum s-a subliniat de multe ori, ideile filosofilor păgâni... În toate aceste reflecții, Cantemir se dovedește a fi, ziceam, un spirit pătrunzător, în fine, un spirit din Răsărit, într-adevăr, baroc, atent la mișcarea de idei și la construcția fastuoasă a frazei. Dacă admitem că cele două simboluri fundamentale ale barocului sunt *Circe* și *Păunul*, adică simbolul metamorfozei și al decorativului (cum scrie Jean Rousset), atunci Cantemir este, prin excelență, un barochist. Aș zice: un spirit barochist ivit și format spiritualicește în spațiul dominat de tradițiile bizantine.

Temele moralistului Cantemir sunt variate și se întâlnesc, adesea, cu temele moralistilor occidentali. Discută, evident, despre virtuțile omului, despre zădărniciile lumii, despre educația copilului, despre buna guvernare și morala domnitorului luminat, despre moarte, credință, iubire (în sens creștin), despre folosul științei (cunoașterii) și întunericul, barbaria neștiinței etc. Nu este locul, aici, să citez ideile sale despre toate acestea sau despre melancoliile spiritului sau despre minciuna care rușinează spiritul și ucide sufletul...

M-am gândit că, pentru a încheia intervenția mea, ar fi mai bine să fac o comparație între acest moralist din Orientul european (încărcat de tradiții spirituale) și moralistii occidentali din secolul său. Când a

apărut pe lume Dimitrie (1673), anul morții lui Molière și al Cardinalului de Retz, marii moralisti ai secolului (La Rochefoucauld, Pascal, Marchiza de Sévigné, Madame de La Fayette, Bossuet) muriseră sau se pregăteau să-și încheie opera, iar generația enciclopediștilor nu se constituise încă. Montesquieu se naște în 1689, Voltaire în 1694, Rousseau în 1712, iar Diderot în 1713. Dimitrie, fiul moldoveanului Constantin-Voevoda, este contemporan cu Ducele de Saint-Simon (1675-1755), și se formează spiritual în ambianță elină și în tradiție bizantină în interiorul unui mediu cultural cosmopolit, cum era atunci Istanbulul. El nu i-a citit, desigur, pe cei numiți mai înainte, a citit în schimb Biblia și pe filosofi vechi greci și latini și, pe cât i-a fost omenește posibil, pe unii dintre înțelepții Răsăritului. Sursa principală a reflecțiilor sale morale este – cu precădere *Noul Testament* – completată cu filosofia stoicilor.

Modelul lui este *omul virtuos* care, în bună parte, este omul religios. Acesta are inima curată, nu se lasă ispitit de „spurcatele lumești poftă” și, în genere, de amăgirile lumii... Ca orice spirit crescut în valorile Creștinismului, omul cantemiresc *învață a muri*... Deasupra tuturor însușirilor, se află însă dragostea. „Pre toate biruiește dragostea” scrie Cantemir în *Divan*. Nu prețuiește gloriile pieritoare ale lumii, dar, văzând biografia sa, remarcăm ușor că nici el, Principele Cantemir, nu le-a disprețuit de tot din moment ce a luptat în două rânduri să fie domnul Moldovei. Când meditează însă la *înșelăciunile lumii*, observăm că Principele devine sceptic și recomandă filosofia Ecleziastului. Așadar: *omul cantemiresc* iese din învățătura Bisericii și viața lui n-ar trebui să fie decât o continuă pregătire pentru întâlnirea cu Judecata de Apoi.

S-a observat de mult faptul că în maximele lui La Rochefoucauld lipsește, în genere, reflecția religioasă. Și Cardinalul de Retz scrie în *Memoriile* sale mai mult despre conștiința omului public decât despre conștiința omului religios. Măreția celui dintâi se bazează pe știința de a alege între „marile inconveniențe” și pe maniera subtilă de a ironiza „les gens irrésolus” și „la vanité ridi-

cule” a celor născuți „dans la basse cour” și care n-au trecut, zice Cardinalul, prin *anticameră*. N-au, altfel zis, o educație aleasă.

Prin încercarea de a construi o morală a omului religios, Cantemir s-ar putea înrudi, până la un anumit punct, cu Pascal. Și acesta detestă pe omul care abuzează de cuvintele frumoase („diseur de bons mots, mauvais caractère”) și crede că pe Dumnezeu îl simți cu inima, nu cu rațiunea. Deosebirea dintre cei doi filosofi ai moralei creștine este, totuși, mare, pentru că Pascal e de părere că măreția omului este să-și gândească lucid condiția lui mizerabilă în lume, în timp ce Cantemir crede că singura demnitate a omului este să se umilească în fața lui Dumnezeu și să urmeze neabătut regulile Bisericii. Pascal pune între individul pios și Dumnezeu pe Iisus, zicând că „il est non seulement impossible, mais inutile de connaître Dieu sans Jésus Crist”. O propoziție pe care Cantemir n-ar fi putut-o scrie niciodată. Nici pe cea care urmează: „Iisus va fi în agonie până la sfârșitul lumii: nu trebuie să dormim în acest răstimp”. Pascal se deosebește de Cantemir al nostru și în privința tăcerii, zicând că tăcerea este „cea mai mare persecuție” („jamais les saints ne se sont tus”), în timp ce autorul *Divanului* crede că tăcerea este semnul înțelepciunii.

Conjugate, acestea asigură onorabilitatea „celui înalt cu firea” (omul virtuos, omul respectat, omul cucernic, pregătit pentru marea încercare a morții) și trecerea lui prin „dulceața lumii”.

Mi-ar trebui timp să duc demonstrația mea la capăt și să vă conving că Principele Cantemir, omul de litere și omul de arme pe care îl laudă Voltaire, este, în epoca lui și cu stilul său fastuos barochist în culori răsăritene, un moralist de clasă și că, împreună cu Miron Costin, el deschide un curent de gândire și un stil moralistic care ajunge, îmbogățit, diversificat, până în modernitatea și postmodernitatea europeană.

Doamnelor și domnilor...

Am adus în discuție, aici, unde se discută despre relațiile din lumea mediteraneană, cazul lui D. Cantemir, pentru a dovedi ceea ce dvs. știți deja, și anume că spiritul mediteranean depășește marginile acestui *lac liniștit* și acolo unde el ajunge (în Nordul Dunării), el aduce cu sine o memorie culturală extraordinar de bogată. Și această dimensiune se regăsește rar în cultura occidentală. Din nefericire... Suntem, în fond, toți, din generație în generație, produsul acestei memorii complexe. Memoria pluralității mediteraneene...

Dan HĂULICĂ*

Être un bon européen

Abstract

A fi bun european nu înseamnă să aștepti un grup de reglementări de la Bruxelles. Nu ești bun european. Ești european sau nu ești. Nu ești european pentru a primi note. Este o mentalitate naivă și păgubitoare. Nu se pot da note celor mai mari și mai vechi universități din Salamanca, Paris, Bologna, mari centre spirituale, de conștiință și de educație. Este inutilă atitudinea strict admirativă față de Bruxelles, care aduce în discuție criterii cantitative, fără a ține cont de cele calitative. O distincție fecundă pentru discuția noastră este diferența dintre înrădăcinare și utilizarea surselor în alcătuirea unei identități.

Cuvinte-cheie: a fi bun european, Bruxelles, reglementări politice, centre spirituale europene, criterii facultative, Centru spiritual al Bruxelles-ului.

Being a good European does not mean to expect a series of regulations from Brussels. You are not a good European. You simply are an European or you are not. You are not an European in order to get marks. It is a naive and damaging mentality. You cannot give marks to the biggest and oldest universities of Salamanca, Paris, Bologna, major spiritual centers of consciousness and education. The exclusive attitude of admiration for Brussels is useless, as it brings into question the quantitative criteria, without taking into consideration the qualitative ones. A fruitful distinction for the discussion is the difference between getting rooted and using of the sources in compiling an identity.

Keywords: being a good European, regulations from Brussels, political regulations, European spiritual centers, spiritual center of Brussels.

Je crois que le thème qui nous interpelle nous porte vers une autre approche intellectuelle. Trop de bavards maintenant donnent des verdicts. Chaque journaliste est le détenteur de recettes de bonheur pour tout un monde et pour de nations avec un passé de millénaires. Par exemple, comment sauver la Grèce? Mais la pauvre Grèce été sauvée il y a trois mille ans par Homère, et non pas par de petits comptables. Donc, il faut trouver dans cet aèropage qui est le nôtre une modestie qui soit compatible avec la matière débat. «L'Europe, quelle chose terrible et sainte» disait Dostoievski. Il y a une

sainteté inhérente à une telle matière, des millénaires d'expérience vécue, profondément vécue, et de manière à constituer des exemples pour tout un avenir. Donc, je crois qu'il faut beaucoup de modestie dans notre manière d'approcher ce thème, et surtout une précaution plus que légitime, envers les solutions implement bureaucratiques qui semblent à la portée de la main. L'Europe ne se réduit pas à un faisceau de résolution et de règlements qu'on attend de Bruxelles. L'Europe est quelque chose de bien plus vaste, plus dramatique, qui doit nous induire à être plus exigeants, avec nous mêmes.

* Eseiist, critic de artă, membru corespondent (din 1993) al Academiei Române.

Monsieur de Decker nous traçait la situation qu'il voulait un peu alléger hier, la situation de son pays, tiraillé entre des entités rivales et même ennemies, mais je pensais quant à moi, à ce que l'histoire avait offert à ces contrées européennes. Tant de grandes batailles décisives, depuis des siècles, se sont passées ici. Audenarde, Fontenoy, Waterloo, Fleurus, ont eu lieu, sur le sol de la Belgique et, bien sûr, cela a marqué d'une façon essentielle la destinée de ce morceau, de cet véritable ombilic d'Europe. Donc, faire abstraction de cela, prendre Bruxelles comme la citadelle des bureaucrates, cela aussi est une injustice, car il y a là une destinée bien plus grave et qui implique la capacité de vivre les tensions, celles de l'histoire, le dramatisme inhérent à la grande histoire.

En ce sens, je crois que notre formule paraît sympathique et brave, mais reste inefficace. Être un bon européen, cela me rappelle la parabole du bon samaritain, qui relève d'une sensibilité plaintive et qui est

presque un emblème d'inefficacité. On n'est pas bon européen, on est européen ou on ne l'est pas. On n'est pas européen pour recevoir des notes. C'est une mentalité naïve et qui nous assoit dans une posture extérieure, étrangère à la culture. Il y a des gens qui s'ingénient maintenant à donner des notes aux grandes universités, et le président de notre pays s'est pris à ce jeu et a donné des qualificatifs aux diverses universités roumaines en fonction de critères qui étaient pour la plupart quantitatifs. Pensez-vous qu'au treizième siècle, lorsqu'on a fondé les grandes universités de Bologne, Salamanque, Paris, Alfred le Grand ou Thomas d'Aquin auraient accepté l'idée de donner des notes à ces grands foyers d'enseignement et de conscience? C'est une façon non pas seulement de diminuer, mais de pousser dans le caricatural ce qui fut une grande conquête de l'esprit, car l'université représente l'expression d'une volonté de totalité de l'esprit, elle représente une grande ambition de la connaissance, vaillamment vécue. La souci qualitatif doit ne pas nous quitter lorsqu'on veut traiter de ces questions. Et cela nous oblige à ne pas mêler les choses. Quelque fois on se trouve très impressionnés, naïvement impressionnés par la croissance quantitative des pays émergents. Combien de pourcentages représentent les chercheurs étrangers dans les laboratoires américains, etc. Ce sont des modes de penser qui sont tout à fait étrangers à la véritable nature de ces questions. Il faut qu'on soit capables de tolérance, de tolérance active, pas simplement verbale, capable de collaboration dans un sens créateur, mais ne pas tomber dans ces clichés qui instituent un ordre quantitatif, étranger à la nature de ces préoccupations.

On peut respecter une institution sans avoir ce genre de révérence béate que l'on montre quelque fois envers les grands fonctionnaires de Bruxelles ou d'autres centres internationaux. L'institution peut être utile, légitime, et tout de même on constate, par exemple en matière de culture, que l'Union Européenne n'a pas de noms importants à proposer. Entre les deux guerres on avait fait un Institut de Méditerranée, avec

Valéry, avec de très grands noms, mais maintenant on n'a rien de semblable. Et si vous regardez, par exemple, les approches artistiques de l'Union Européenne proposées chaque semaine dans les émissions de télévision, elles sont d'une pauvreté décevante. C'est dommage que l'appareil publicitaire d'une organisation aussi importante que celle de Bruxelles tombe à l'écoute du velléitarisme, de petits essais d'amateurs souvent lamentables. Et même à Paris, dans des centres de grande activité culturelle... Donc, on peut respecter l'institution et constater qu'elle n'a pas la spécialisation nécessaire à un projet de culture, pour l'instant.

Bien sûr elle a fait des choses pour l'éducation, pour la collaboration dans l'éducation. Mais quelque fois, chez nous, on prend de manière rigide ce qui est simplement recommandé dans les programmes de Bologne et qui est, ainsi, devenu chez nous obligation contraignante qui gêne le déve-

loppement de l'enseignement, qui réduit de manière drastique et dangereuse l'enseignement. Par exemple, on réduit le stage des peintre à 3 ans, quand on faisait 6 ans auparavant. Car il y a des choses qui doivent passer par la pratique de la main, et non pas seulement par les représentations abstraites. Donc, on a appliqué de manière simpliste, des recommandations qui avaient un sens plutôt utile, lorsqu'on les prenait comme des indications toutes simples. Je crois qu'il nous faut une relativité rationnelle dans tout cela, et en même temps une capacité de vibration et de participation qu'on oublie quelque fois. On entre dans cette pauvre moulinette, dans cette machinerie de propositions pour la plupart bureaucratiques et on oublie l'essentiel. J'ai tressailli vraiment ému hier à la fin de la réunion de l'après-midi lorsque j'ai entendu notre collègue et amie Maya Simionescu parler de ces choses avec un enthousiasme qui était presque lyrique. Elle, qui venait du

domaine des sciences les plus rigoureuses, de la cellule, elle avait des formules qui nous ramenaient vers Stendhal, vers la littérature comme forme d'approche le bonheur. *Happiness* était le mot qui revenait maintes fois. Et n'oublions pas que l'art moderne a pris naissance non pas à Paris, mais dans une petite ville, à Charleville, avec Rimbaud, avec de grands rebelles capables de cet enthousiasme et de cette flamme extraordinaire qui dépasse toute attente rationnelle. Je pense qu'il faut nous mettre dans la situation non simplement d'applaudir le génie, mais d'entrer en résonance avec cette offre immense d'humanité qui est donnée dans la création artistique. Je me rappelle, j'étais à Tanger, dans une table ronde internationale. George Steiner, le grand philosophe du langage, était des nôtres, lui, qui a écrit *Après Babel*, et d'autres textes fondamentaux. Graduellement il s'adonne non pas à une conférence conventionnelle, mais à des confessions, et on le pousse à dire quelle est son attitude envers les choses les plus graves, envers l'au delà. Et il dit, «*Bien sûr, je dois croire à l'au delà, parce que sinon je n'aurais aucun espoir de rencontrer un jour Mozart*». Mozart donc, le sceau du génie, était le garant de notre entrée dans un absolu qui dépasse les imprisonnées sceptiques. Et je pense que cette formule qu'on a cherchée lors de notre première session, l'unité dans la diversité, est illustrée parfaitement par la création des grands artistes. Rien, par exemple, ne résout d'une manière aussi vive, aussi compétente cette tension dynamique entre unité et pluralité du particulier comme un opéra *Don Giovanni*. Tout y est, mais tout y est avec une élégance et dans une fluidité qui est l'expression suprême de l'unité. Parce que ce sont là les grands exemples des artistes, pas les stéréotypes, des formules disons courantes, mais ceux qui, à la flamme du génie, nous montrent la voie. L'on est européen non pas parce que l'on veut être, mais parce que l'on vit à une certaine température morale. Et on l'est, pas en dépit d'être particuliers, d'être Roumains, Français, Belges ou autres, *mais en même temps* et dans une coexistence des identités qui n'est nullement plate mais ouverte aux

tensions créatrices. Et on est non seulement européens et Roumains ou Français, mais on est européens et participants à des collectivités plus restreintes, - de Provence, de Bourgogne, de Moldavie. Notre grand Celibidache, le chef d'orchestre infailible qui était d'une culture rigoureuse, assumant phénoménologie et mathématiques non seulement musicale, lorsqu'on lui posait la question quelle est son appartenance nationale, il ne disait pas Roumain, ni même moldave, il répondait lassyste, d'après le nom de notre ville natale, car il est né dans une rue où j'ai passé mon enfance. Donc, la dernière détermination particulière lui était aussi chère que la plus générale. L'universalité n'est jamais un élément dressé contre le particulier. Plus on est richement particulier, plus on a la chance d'atteindre l'universel. Car l'universel est notre capacité que de s'installer dans l'absolu. Et l'absolu est notre vocation, soutenait Mallarmé, qui ne se disait spécialiste que dans ce qui a un rapport avec l'absolu. C'est notre fatalité. Nous, pauvres, sans succès dans la vie matérielle, honnis, exilés comme Dante, humiliés comme Cervantes, mais touchant à cette réserve incomparable qui est l'absolu.

Et je pense que c'est sur cette position qu'il faut discuter de l'Europe. Sortir de la petite bureaucratie et nous élever, nous ouvrir. Et il est très important que cette ouverture fonctionne de manière vitale. Dans un texte que j'ai publié il y a plus de dix ans, écrit par un philosophe roumain, Mihai Sora, il faisait des distinctions fécondes entre *enracinement* et *ensourcement*. Il ne faut pas simplement s'identifier à nos racines, mais aussi à nos sources, à ce qui est vital et dynamique, comme l'arché des anciens Grecs; s'identifier à un principe toujours agissant, ne pas rester dans l'horizon lointain des commencements. Il y a un vers latin du Vème siècle dans une prosopopée Jupiter, le poète dit: *Redde mea principia*, Redonne mes principes. Mes principes, cela ne veut pas dire les valeurs avec un mot utilisé aujourd'hui par chaque petit politicien. Les *principia* étaient ces grandes lignes d'énergie, de dynamisme essentiel, propre à

l'existence dans ce qui appartient à l'ordre le plus grave. Je crois que c'est impérieux d'avoir l'humilité de ne pas nous clôturer, mais de nous ouvrir. Et de méditer des exemples comme celui de Pégny traditionaliste, mais ayant une capacité extraordinaire de sentir la glaise, tout ce qui est élémentaire et irréductible dans la réalité des gens, des petits gens, et dans la destinée de tout un pays. Donc, pas de clôture, masi une ouverture qui soit vraiment vitale.

Et si nous pouvons traduire cela dans nos programmes, nous montrerons que nous ne sommes pas prisonniers de quelques formules. Paul Morand, qui a fait un livre sur Bucarest il y a presque quatre vingt ans, a eu des observations souvent pénétrantes mais il lui a manqué un contact suivi avec les créateurs, avec les détenteurs de cette grande richesse spirituelle qui appartient à l'art. Il a connu de grands seigneurs, la Reine Maria, d'autres person-

nages, mais presque point de créateurs. Il conclut d'une manière tout à fait inattendue: si vous voulez apprendre l'insouciance, alors allez à Bucarest. Mais les Bucarestois peuvent parfois sembler frivoles, mais il y avait toujours chez eux, et chez les Roumains en général, une vivacité qui est loi d'être une réserve flegmatique. Les temps hélas, les dictatures et tout ce qui a suivi a imprimé, au contraire, une sorte d'agilité presque grimaçante aux rapports politiques ou autres. Donc c'est une observation curieusement fracturée chez un écrivain d'habitude assez pénétrant. Je pense qu'avec nos défauts, avec quelquefois notre précipitation, il faut tout de même nous mettre à l'école d'une Europe qui nous approche de l'absolu. Sinon, on patauge dans le superficiel et dans le respect conformiste de critères qui ne sont pas, qui ne doivent pas être les nôtres. Par ce qu'ils ne définissent pas la grande culture.

Michael METZELTIN*

Identitate europeană și integrare europeană (I)

Abstract

Autorul articolului dezbate aspectele esențiale ale procesului de identitate și integrare europeană, pornind de la percepția generală asupra Comunității Europene, resimțită drept un mozaic de națiuni, o comunitate protectoare și o alianță de interese. Aspecte precum statul și națiunea sunt analizate în paradigma istorică, idei la originea cărora se află, pe de o parte, configurarea teritorială, iar pe de altă națiunea cu valorile ei particulare (limbă, convingeri religioase, tradiții), identificate prin sintagma națiune culturală. Armonizarea celor două, statul și națiunea (culturală), în cadrul mai larg al noului concept de Europa Unită sunt procese la rândul lor istorice consfințite de documente de importanță majoră: Tratatul de înființare a Comunității Economice Europene (1957), Documentul asupra identității europene (1973), Carta identității europene (1995), Tratatul UE (Maastricht/2002), Tratatul de la Lisabona (2007). Din aceste documente decurg factorii configurativi ai noului stat european. Rolul lor este determinant în pariția „spiritului european”, ale cărui valori fundamentale sunt democrația, libertatea opiniilor și dreptul la liberă circulație a persoanelor și ideilor, ca rezultat al unei politici sistematice de cultură și educație. „Nu devii european din naștere, ci prin educație” este concluzia primei părți a textului.

Cuvinte-cheie: Comunitatea Europeană, istorie, stat, națiune, politici culturale, identitate, integrare.

The author of the present article thrashes out the essential aspects of the European identity and integration process, having as a starting point the general conception about the European Community, perceived as a mosaic of different nations, a protecting community and an alliance of interests. Aspects such as state and nation are analyzed from a historical paradigm perspective: at the origin of these ideas the author identifies, on the one hand, the territorial configuration, and, on the other hand, the nation with its characteristic values (i.e. language, religious convictions, traditions), mentioned by the name of cultural nation. The mix and the harmonization between the two, the state and the (cultural) nation, in the larger frame of the new concept of United Europe, represent historical processes preserved and registered by documents of a major importance: The Treaty that established the European Economic Community / The Treaty on the Functioning of the European Union (1957), The Document on the European Identity (1973), The European Identity Chart (1995), The UE Treaty (Maastricht/2002), The Treaty of Lisbon (2007). These documents configure the new European state. Their role is decisive for the partition of the “European spirit”, whose fundamental values are democracy, freedom of expression and the right to free movement of persons and ideas as a result of a sistematical politics concerning culture and education. The conclusion of this first part of the text is: “One does not become an European by birth, but by education”.

Keywords: European Community, history, state, nation, cultural politics, identity, integration.

---

* Universitatea din Viena, Institutul de Romanistică, email: michael.metzeltin@univie.ac.at

Perceperea mediilor

În mediile de astăzi, Europa și Uniunea Europeană sunt percepute, printre altele, ca un mozaic, ca o comunitate protectoare, ca o alianță de interese:

„Văd Europa nu ca pe o superputere convențională, ci mai curând ca pe un mozaic creativ de tradiții și de idei. Cu cât o societate este mai eterogenă, cu atât este mai originală. Dacă Europa trebuie să se coordoneze, ca să prevină prejudiciile, nu are voie, însă, să-și piardă diversitatea culturală.” (Harold James, *Historiker*, *Kurier*, 10 septembrie 2013, 9).

„Națiunile periclitare înțeleg că acceptarea instituției multinaționale din care fac parte este în interesul lor propriu; întoarcerea la statele naționale ar fi un pericol pentru ele.” (Timothy Snyder, *Integration, Gegenintegration, Desintegration. Was das Habsburgerreich zusammenhielt, warum es zerfiel und was EU daraus lernen kann*, *NZZ*, 21 decembrie 2013, 25-26, referitor la interesul statelor mai mici din Sud-Estul Europei pentru EU) „a întemeia o nouă organizare statală, care să nu se mai bazeze pe principiul Balance of Power, ci pe integrarea intereselor” (Joschka Fischer/Fritz Stern, *Gegen den Strom. Ein Gespräch über Geschichte und Politik*, München, Beck, 2013, 71, referitor la Procesul EU)

Diversitatea unor asemenea percepții reflectă complexitatea configurației statelor europene.

Stat și națiune

Statele actuale ale Europei au fost principial concepute ca state naționale. Pentru a le înțelege, și astăzi trebuie să avem în vedere că în conceperea lor sunt direct asociate două noțiuni: „stat” și „națiune”. Noțiunea de „stat” se referă la configurarea teritorială și politică, cea de „națiune” la configurarea identității populației. Dacă în prim-plan se află aspecte culturale ca religia, limba și obiceiurile tradiționale, e vorba despre așa-zisa *națiune culturală*, care se fondează pe ideea că națiunea constă într-un popor omogen cultural. Națiunea culturală (sau națiunea

populară) implică, tendențial, un înalt grad de excludere a altor grupuri sau indivizi. Acesteia i se opune ideea de *națiune statală* (sau națiune prin voință). În cursul Revoluției Franceze, națiunea franceză ia ființă din starea a treia, dintr-o comuniune privind educația, originea, puterea financiară, interesele și limba unor oameni foarte diferiți. Legătura de unire a unei națiuni astfel concepute este mai curând sentimentul solidarității și al egalității, în asociere cu voința de a fi o națiune și de a alcătui astfel o comunitate ca destin și regim. Națiunea statală duce într-un grad mai dificil la coerență și omogenitate.

Comunitatea culturală și cea de regim sunt și astăzi idei conducătoare ale integrării europene actuale.

Comunitățile europene ca surse de identitate

Din unele state actuale europene, au rezultat, după Al Doilea Război Mondial, co-

munități europene. Acestea au fost create printr-un contract încheiat cu statele naționale suverane, care supraaccentuaseră în trecut deosebirile reciproce. O „identitate europeană” mai degrabă nu există în conștiința oamenilor după Al Doilea Război Mondial, ea trebuie recreată prin evoluția concretă a conlucrării și solidarității dintre state, dar și dintre cetățeni. Inițial, nu s-a pus problema identității comune în mod special, întrucât comunitățile reprezentau în primul rând colaborarea economică. În deceniile următoare, prin tendința permanent sporită de a conduce tot mai mult în comun domeniile politice, s-a dezvoltat tot mai puternic viitoarea uniune, de la comunitate economică la un fel de suprastat cu propriile organisme, îndeosebi cu un Parlament propriu și cu un „Guvern” sub forma Comisiei.

La Conferința la nivel înalt de la Paris din 1972, șefii de stat și de guvern au discutat despre situația modificată a comunităților europene, care, în relațiile interne, cât și în cele externe, se confruntă continuu cu provocări sporite:

„În momentul de față, când, conform reglementărilor acordurilor și sub protecția celor șase state membre inițiale, extinderea stipulată a operei deja create devine realitate și dă o altă dimensiune Comunității Europene, când în lume se întâmplă evenimente care transformă profund situația politică mondială, când este vizibilă aspirația generală către destindere și cooperare, care corespunde interesului și dorinței adânci a tuturor popoarelor, când problemele monetare și comerciale îngrijorătoare impun să se caute soluții durabile care să favorizeze extinderea în stabilitate, când, pentru multe țări în curs de dezvoltare, crește distanța față de națiunile industrializate, iar aceste țări pretind, cu îndreptățire, mărirea ajutoarelor și folosirea mai echitabilă a resurselor, când sarcinile Comunității cresc și i se transferă noi responsabilități, pentru Europa a sosit momentul de a-și conștientiza clar comunitatea de interese, plenitudinea capacităților și importanța îndatoririlor sale.

Europa trebuie să fie în stare să-și facă ascultată vocea în politica mondială, să-și aducă propria contribuție, corespunzător

posibilităților sale umane, spirituale și materiale, susținându-și, conform vocației sale spre deschidere mondială, progres, pace și colaborare, propriile concepții în relațiile internaționale” (*Declarația Conferinței la nivel înalt de la Paris, 1972*).

Conferința la nivel înalt de la Paris recunoaște necesitatea apariției unei Europe unite și solidare și se bazează pe un „spirit european” și pe valori fundamentale ca „democrație, libertatea opiniilor, dreptul la liberă circulație a persoanelor și ideilor, precum și responsabilitatea popoarelor în privința reprezentanților lor liber aleși”. Necesitatea stabilirii unor interese, poziții și valori comune sfârșește într-un veritabil discurs identitar. În 1973 s-a adoptat la Copenhaga un explicit *Document despre identitatea europeană*, în care e vorba despre moștenirea comună, interesele proprii și civilizația comună. În pofida multitudinii culturilor naționale, există o concepție de viață comună, determinată mai ales de principiile democrației reprezentative, ale statului de drept, ale dreptății sociale și ale respectării drepturilor omului. Și organizarea europeană, cu organismele ei, cu piața comună și uniunea vamală sunt părți constitutive ale identității europene.

Carta identității europene

Un pas mai departe întru lămurirea și stabilirea identității europene l-a făcut în 1995 Congresul Uniunea Europeană – Germania, o ramură a Uniunii Federaliștilor Europeni, cu *Carta identității europene*. Interesantă a fost alcătuirea unui asemenea document de către fostul președinte ceh Václav Havel, într-o alocuțiune prezentată în fața Parlamentului European în 1994, în care se pronunța pentru o mai clară relevare a spiritului comun și a valorilor civilizațoare ale Europei. Carta era percepută ca răspuns la inovațiile dinăuntru structurii Uniunii, realizate în cursul ratificării Tratatului de la Maastricht și care se concentrau mai ales asupra comuniunii în privință administrativă, politică și economică, dar care cu greu ar fi contribuit la un sentiment mai puternic de apartenență și de solidari-

tate al populației. A face acest lucru, adică a trezi conștiința, este o solicitare a Cartei: „Procesul civilizației europene, așa cum a fost stabilit de înaintașii noștri și pus de noi în mișcare, ne-a condus pe o treaptă de evoluție în care cu toții suntem dependenți unii de alții. Această soartă comună o putem modela împreună ori suporta” (*Carta identității europene*, 1995). Uniunea n-ar fi însă doar o comuniune de destin, ci și o comuniune de valori, marcată de toleranță, umanitate și fraternitate. Ca bază comună, sunt respectate ideile lumii antice și cele ale creștinismului, care, în epocile istorice ale Renașterii, umanismului și Luminilor, și-au găsit evoluția continuă spre valorile, larg răspândite astăzi în Europa, ale democrației, statului de drept și însemnătății drepturilor fundamentale și umane. „Creațiile provenite în interacțiunea rodnică a culturii și artei, descoperirile legilor naturii și folosirea lor spre binele oamenilor, gândirea critică în cunoaștere și opinie au făcut ca oamenii să poată trăi și munci pașnic împreună, fără primejdie, în deplină autodeterminare. Europa a propagat aceste valori în toată lumea” (*Carta identității europene*, 1995). Obiectivul Cartei este acela de a-i convinge pe cetățeni și cetățene de ideea europeană și de a-i mobiliza să participe la opera de unire europeană. Măsurile de atingere ale acestui scop sunt sporirea participării cetățenilor și cetățenilor și transparența politicii. O „constituție concisă și clară” (ib.), cu un regulament stabilit în scris și cu un catalog al drepturilor fundamentale trebuie prezentat la vot cetățenilor și cetățenilor. În plus, este reclamată ca fiind esențială o politică sistematică de cultură și educație: „Nu devii european din naștere, ci prin educație” (ib.).

Sentimentul identității

În pofida acestor idei și intenții ale eliteilor politice și intelectuale europene, sentimentul identității europene al cetățenilor și cetățenilor Uniunii nu a crescut cu aceeași viteză precum comunitatea economică și politică. Un sondaj al eurobarometrului arată că se poate stabili până acum, în cel mai bun caz, o identitate europeană, pe

lângă identitățile naționale menținute: „La finele anului 2004, 47% din cetățenii EU se simțeau deopotrivă cetățeni ai țării lor, cât și europeni. În schimb, 41% din cei chestionați se vedeau legați numai de cetățenia lor „națională”. Oamenii care se simt „europeni și cetățeni ai țării lor” reprezintă 7% din populația chestionată, iar persoanele care se simt doar europeni constituie un procentaj mic, de doar 3%” (*Eurobarometru*, 2005). Uniunea Europeană este percepută în ochii multor cetățene și cetățeni prioritar ca o unire (economică) a statelor și nu a oamenilor: „Economia a devenit motorul unificării europene. În același timp, să recunoaștem că numai succesul economic nu este de ajuns pentru a fundamenta identitatea europeană” (*Carta identității europene*, 1995). Oricum, din anul 2012, 50% din cetățenii EU privesc apartenența țării lor la Uniunea Europeană ca un lucru bun ([http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2013/elec tion/EB79.5%20EP%20EUROBAROMETR%20DE%20\(DE\).pdf](http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2013/elec tion/EB79.5%20EP%20EUROBAROMETR%20DE%20(DE).pdf)).

Un alt motiv esențial al sentimentului identității puțin dezvoltat la cetățenii și cetățenele Uniunii poate fi întrevăzut în conștiința națională prezentă încă mai mult ori mai puțin puternic. Ideea popoarelor cu particularitățile lor culturale și lingvistice specifice operează și azi ca întotdeauna, mai degrabă ca bază a statelor naționale, menținând discontinuitățile cu națiunile Europei, în loc să stimuleze integrarea reciprocă. Principiul statal național este departe de a constitui un factor puternic de coeziune înăuntrul statelor unice și se opune formării identității europene și apropierii continue a cetățenilor și cetățenilor, cum arată unele voci critice, precum cea a politologului Susan George: „Il n’y [a] pas un peuple européen mais des peuples aux histoires et aux cultures différentes, qu’il faut respecter et apprécier car ce sont elles précisément qui font l’exceptionnelle richesse de ce continent. Pourquoi dire que les Français et les Hollandais, ou les Hongrois et les Espagnols, forment un seul et même peuple quand c’est le génie des uns et des autres qui fait la diversité créatrice de l’ensemble? Nous sommes des peuples ayant certaines

choses en commun, sur lesquelles il s'agit de construire tout en respectant notre altérité" (Susan George, *Nous, peuples d'Europe*, Paris, 2005, 132 urm.).

Factori identitari configurativi ai statului

Mărirea și dezvoltarea Uniunii Europene indică faptul că ea se află pe calea unei noi configurări statale. Pentru a duce mai departe acest proiect, este necesară, pe lângă conexarea și centralizarea economică, politică și juridică, și formarea unei conștiințe identitare europene a cetățenilor și cetățenilor, deoarece numai astfel poate fi creată baza pentru solidaritatea și stabilitatea conviețuirii comune. Identitatea europeană nu poate fi un rezultat al proceselor dinamismelor de grup accidentale, ci trebuie să fie mai curând constructul intenționat al unei elite politice și spirituale, care, ca și în cazul formării identităților statal-naționale, să țină seama de următorii factori:

- conștientizare
- teritorializare
- istorizare
- folosirea limbilor
- canonizarea textelor
- instituționalizare
- medIALIZARE
- globalizare

Cronologic, acești factori pot acționa succesiv ori paralel.

Factorul conștientizării

Procesul de conștientizare al unui grup, al unui popor sau al unei națiuni pornește de la așa-zisa elită, care încearcă apoi să-și delimiteze grupul de celelalte, ca să-și poată impune propriile interese celorlalți. În acest scop, e necesar să se stabilească indicii de clasificare atât pentru propriul grup, cât și pentru celelalte și să se ofere grupurilor indicații corespunzătoare. Doar treptat se formează conștiința propriului grup, chiar și în straturile mai largi ale societății, prin care se va pune piatra de temelie pentru crearea identității colective. Este misiunea elitei să dezvolte indiciile de clasificare și

conștiința grupurilor prin discursuri.

Privită istoric, Europa este principial determinată de coexistența multor popoare și state, care au dus nenumărate războaie pentru teritoriu și resurse. Motivul impunerii intereselor statale unice a fost principiul superior al acțiunilor dintre state. Cu toate acestea, încă din Evul Mediu s-a ivit aici-colo o conștiință protoeuropeană. Unii seniori au reușit să evolueze ca personalități emblematice suprastatale, care au creat legături între grupurile izolate și popoare: „În Evul Mediu târziu și în epoca modernă timpurie au fost fixate, ca imagini ale unității, figuri alegorice. Figuri conducătoare ca Papa, împărați, regi și regine au reprezentat totodată și personificări ale unității” (Wolfgang Schmale, *Geschichte und Zukunft der Europäischen Identität*, Stuttgart, Kohlhammer, 2008, 21).

Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, prin puternica sa legătură cu cultura romano-catolică, a constituit un factor esențial de coerență. Perceperea conștientă a Europei ca un tot interdependent și în cercuri mai ample s-a ivit, totuși, datorită perceperei amenințării „din afară” de către popoare împotriva cărora se voia apărarea și protecția: „Pătrunderea turcilor spre apus și formarea unui imperiu puternic, care absorbise până în 1453 întregul Imperiu Bizantin și care, în secolul al XVI-lea, după victoria din 1525 de la Mohács în Ungaria, ca și asediarea Vienei în 1529, se învecina practic cu Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană, a ridicat din nou problema unității în Europa și a creat baza pentru ideea de identitate” (Schmale, *op. cit.*, 21). Această poziție în linia de front a dus la o delimitare conștientă de Imperiul Otoman, a cărui apartenență la lumea islamică putea să constituie un criteriu clar de demarcare. Nu în ultimă instanță, din acest motiv se accentuează puternic de acum înainte caracterul creștin al Europei, încât ideea unei republici creștine (*res publica christiana*) a devenit, din secolul al XVI-lea, o idee dominantă în discursul identității și alterității europene. Acest contrast a fost dezvoltat încă din secolul al XV-lea de umanistul Enea Silvio Piccolomini, în discursurile sale despre turci, în care apare și ideea despre casa

Europa („in europa, id est in patria, in domo propria”, http://www.europa.clio-online.de/Portals_Europa/documents/fska/Q_2005_FS6-01.pdf).

Iluminismul și tendințele anticlericale ale Revoluției Franceze au creat, cu toate acestea, un nou sistem de valori bazat pe *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen* (1789) și textele de drept fundamentale inspirate de ea, împingând în prim-plan [ideile de] libertate, egalitate și solidaritate dintre oameni. Mai ales noua înțelegere a libertății a fost transmisă popoarelor și astfel spre punctul de pornire al mișcărilor de independență națională și, din perspectivă total europeană, spre mișcările puternic centrifugale. Impunerea treptată a democrației parlamentare, cu principiile participării la decizii și la putere și a unui sistem juridic valabil în aceeași măsură pentru toți oferă, pe de altă parte, în noile state naționale, baza pentru a se construi mai târziu o nouă ordine comună europeană a societății.

Elita comunităților europene anterioare a fost descrisă în felul următor de către Schmale: „Purtătorii sociali ai acestor discursuri sunt relativ precis de determinat. E vorba în primul rând de membri superiori și foarte sus-puși ai regimului, de politicieni și diplomați situați mai puțin în prim-plan, de funcționari naționali, regionali și comunalni, precum și, după organizarea adunărilor parlamentare corespunzătoare în aparatul european, a CECO [Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului] și a WEU [Western European Union] (1955) și după înființarea, printre altele, a „Uniunii Parlamentarilor Europeni” (EPU, 1947, inițiativa Coudenhove-Kalergi) pe plan european, de membri ai diverselor mișcări și asociații europene, de membri ai partidelor politice și, în accepție generală, de intelectuali, publiciști, scriitori și savanți” (Schmale, *op. cit.*, 118). Acestui grup convins de europene și europeni trebuia să-i reușească, în ultimă instanță, să provoace o amplă conștiință europeană, pentru a ajunge la conlucrarea tuturor cetățenilor și cetățenilor.

Formarea conștiinței elitelor Uniunii Europene este un proces care înaintea încet. *Tratatul de înființare a Comunității*

Economice Europene (1957) nu se bazează pe ideea identității comune europene, ci mai curând intenționează „fondarea unei Piețe Comune și apropierea pas cu pas de politica economică a statelor membre” (art. 2 CEE). Discursul identității, devenit manifest abia în anii 1970, a produs *Documentul asupra identității europene* (1973) al șefilor de stat și de guvern, care a scos în evidență comunitățile europene esențiale, totuși, în privința obligativității și a importanței juridice, nu este comparabil cu cele ale acordurilor comunitare. În *Tratatul pentru Uniunea Europeană* (1992) se află pentru prima dată într-un tratat comunitar o declarație explicită cu privire la „principiile libertății, democrației și respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale și ale statului de drept” (Preambul) și cu privire la „moștenirea culturală comună” (art. 128). Ideile despre conviețuirea organizată a cetățenilor și cetățenilor sunt încă totuși foarte general tratate și reprezintă mai degrabă un consens de bază asupra existenței unei identități europene decât descrierea acesteia, cum precizează clar și formularea din articolul F: „Uniunea respectă identitatea națională a statelor membre, ale căror sisteme de guvernare se bazează pe principii democratice”. Pe lângă identitățile naționale dominante, există o anume reprezentare comună împărtășită a unei ordini democratice europene.

În redactarea Tratatului UE (Maastricht/2002) se accentuează anume comunitatea principiilor: „Uniunea se întemeiază pe principiile libertății, democrației, respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, precum și pe statul de drept; aceste principii sunt comune pentru toate statele membre” (art. 6). Aici se face cunoscut că principiile formulate în general în 1992 sunt efectiv comune tuturor statelor Uniunii, un indiciu caracterizator. Articolul 6 dobândește prin tratatul constituțional, respectiv Tratatul de la Lisabona, o specificare mai recentă, unde principiile sunt declarate ca valori: „Valorile pe care se fondează Uniunea sunt respectarea demnității umane, libertate, democrație, egalitate, statul de drept și apărarea drepturilor omului, inclusiv ale persoanelor ce aparțin minorităților.

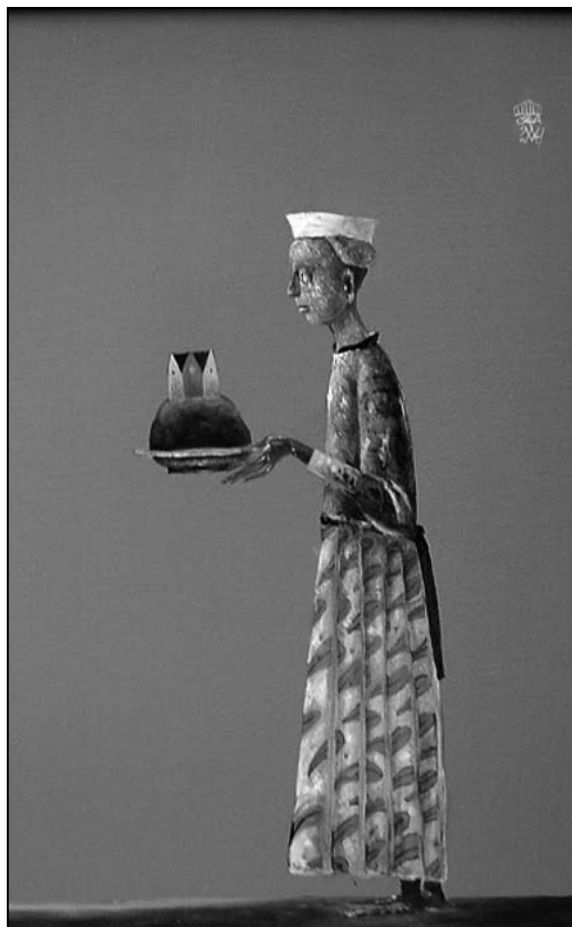
Aceste valori sunt comune tuturor statelor membre într-o societate care se distinge prin pluralism, nediscriminare, toleranță, dreptate, solidaritate și egalitatea dintre femei și bărbați” (art. 2).

Pasul calitativ cel mai important de până acum în procesul conștientizării identității comune în primele texte juridice comunitare merge către formularea unui nou preambul în *Tratatul pentru Uniunea Europeană*, respectiv *Tratatul de la Lisabona*. Uniunea Europeană trebuie să se inspire „din moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei, din drepturile invulnerabile și inalienabile ale omenirii precum libertate, democrație, egalitate și stat de drept, dezvoltate ca valori universale” (Preambul). În redactarea de la Lisabona, articolul 3 menționează mai departe: „Ea [Uniunea Europeană] păstrează bogăția culturală și diversitatea lingvistică și se îngrijește de protejarea și dezvoltarea moștenirii culturale a Europei”. În discursul documentului tratatului european nu există, ce-i drept, nimic cu adevărat clar în ce ar consta exact moștenirea culturală, umanistă și religioasă a Europei.

Factorul teritorializării

O comunitate conștientă de autonomia ei tinde, de obicei, să-și definească propriul teritoriu, stabilindu-i și apărându-i granițele, pentru a-și asigura resursele necesare. Deoarece definirea teritoriului se bazează pe diferite forme de proprietate și pe convenții, el nefiind automat stabil, unitatea și indivizibilitatea teritoriului se stipulează de obicei în texte fundamentale, precum constituțiile. Prin delimitarea exterioară, se creează un anumit grad de legătură și de coeziune între cetățene și cetățeni. Astfel, prima Constituție franceză, din 1791, definește: „Le Royaume est un et indivisible” (art. II-1).

Teritoriul Uniunii Europene este esențial suma teritoriilor statelor membre. Teritoriul ei se află pretutindeni unde ajunge să fie folosit dreptul Uniunii. Baza teoretică pentru un concept de stat astfel înțeles este vizibil în expunerile juristului pozitivist Hans Kelsen, pentru care statul nu este altceva

decât suma tuturor normelor juridice, adică, o mărime ideală, fără determinare ori delimitare teritorială stabilită dinainte. Teritoriul statal este, din acest punct de vedere, numai sfera de aplicabilitate spațială a rețelei de norme (Hans Kelsen, *Allgemeine Staatslehre*, Viena, 1925, 138).

Uniunea Europeană se prezintă acum ca o formațiune deschisă, ca o alianță, gata să accepte în viitor și alte state. Articolul 49 reglementează posibilitatea aderării: „Orice stat european care respectă valorile din articolul 2 și intervine pentru susținere poate propune să devină membru al Uniunii”. Punctul slab al acestei formulări constă în faptul că folosirea sintagmei „orice stat european” presupune un concept despre Europa care poate fi interpretat într-un sens geografic mai larg, probabil superior. Delimitarea frontierei Europei poate fi chiar diferit privită, după criteriul folosit. Granițele geografice, politice, geostrategice,

culturale și religioase nu sunt în mod necesar congruente. Dacă însă Uniunea Europeană înseamnă mai mult decât realizarea unei rețele de norme abstracte, atunci trebuie să se decidă pentru o teritorialitate determinabilă. O asemenea delimitare se conturează oarecum în *Documentul identității europene* (Copenhaga, 1973), unde se abordează relația fostei Comunități Europene față de statele membre ale Consiliului European, față de țările din bazinul mediteranean, ale Africii și Orientului Apropiat, față de Statele Unite, față de celelalte state industrializate ca Japonia și Canada, față de URSS, față de China și de alte țări asiatice și față de țările Americii Latine.

Nedeterminarea formală de până acum și ușurința cu care s-a ales conceptul de Europa deschide un anume spațiu de joc pentru reprezentarea unor țări de la periferia continentului european, în funcție de oportunitatea geopolitică, drept europene sau exterior-europene. Există, mai mult ori mai puțin, reprezentări concrete mai ales din partea elitelor Uniunii, care își imaginează în viitor și alte țări ca părți ale Uniunii Europene. Din secolul al XVIII-lea, se fac deosebiri între o Rusie europeană și una asiatică, între o Turcie europeană și una asiatică. Rusia, care „de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și cu atât mai mult până la Congresul de la Viena și până la Primul Război Mondial era un stâlp de susținere al sistemului puterilor europene” (Schmale, *op. cit.*, 145), a devenit în era comunismului și a războiului rece tot mai puternică, până la a fi un opozant, de care să te delimitezi. Astfel se întâmplă că și azi Rusia este mai degrabă privită nu ca parte a comunității europene, ci ca o putere dinafară, ca un partener extern (cf. Hans-Dietrich Genscher, *Auch Russland ist Europa!*, „Tagesspiegel”, 11.03.2008: „Uniunea Europeană de o parte, Rusia, de cealaltă parte, reciproc pot mult să ofere”).

Deschisă rămâne relația apropiată cu Turcia. Spre deosebire de Rusia, reprezentanții Imperiului Otoman nu au fost invitați la tratativele Congresului de la Viena din 1814/15. După Primul Război Mondial, noua Turcie constituită s-a apropiat de Vest

îndeosebi prin strădaniile lui Mustafa Kemal Atatürk și chiar din anul 1959, adică mult mai devreme decât majoritatea statelor recent primite în 2004 și 2007, și-a depus cererea oficială de aderare la fosta CEE. Diverse regimuri ale statelor europene se pronunță astăzi pentru o mai puternică legătură a Turciei cu Uniunea Europeană. Neclară rămâne însă forma definitivă a acestei legături.

Factorul istorizării

De formarea identității unui stat național ține și constituirea unei istorii proprii. Ea este (re)construită prin selectarea (Selegierung) și asamblarea conștientă a faptelor. Istoria comună astfel creată este un fel de manifest al cuceririlor, înfăptuirilor și realizărilor comune ale poporului, ale luptei sale cu celelalte și al trăirii solidarității și apartenenței sale. O trăsătură caracteristică frecventă a istoriilor naționale este faptul că începutul lor este vizibil cu mult înaintea întemeierii statale.

Tradițional, istoria Europei este istoria popoarelor și statelor independente în interacțiunea lor reciprocă. Se pot identifica totuși faze mai puternice de alcătuire general-europeană în peisajul politic și social al Europei. Imperiul lui Carol cel Mare cuprinde în esență părți mari din Franța, Germania și Italia și ar putea fi comparat, în ce privește extinderea sa geografică, pe deplin cu teritoriul Comunității Europene din anii 1950. Tendințele de standardizare ale capitularelor lui Carol cel Mare în privința administrării teritoriale, organizării militare, reformei activității educative sau etalonului monetar comun au instituit înăuntrul imperiului său baza pentru răspândirea comunităților populare. Caracterul supranațional al Imperiului Carolingian continuă în formațiunea aceluia Sacrum Romanum Imperium, care s-a alcătuit în timpul dinastiei Ottonilor în secolul al X-lea și a inclus mari părți din Europa, deși și-a modificat mereu configurația concretă.

În istoriografia națională, asemenea faze de coerență și existență comună (*Gemeinsamkeit*) nu sunt în general scoase în eviden-

ță. Chiar istoriografiile naționale se văd obligați să recunoască faptul că au existat de-a lungul vremii evoluții și progrese spirituale și ideologice influente care au cuprins nu doar state independente, ci mari părți ale întregii Europe. Un rol deosebit a jucat epoca Luminilor cu ideile sale despre drepturile fundamentale și drepturile omului. Cu toate aceste evidențe istorice comune, în discursul anterior al Comunității Europene se accentuează necesitatea depășirii evenimentelor traumatice ale celui de-al Doilea Război Mondial, ale trecutului sângeros și îngrozitor al luptei popoarelor și statelor pentru realizarea situației intereselor particulare, orientându-se către cooperarea viitoare pentru asigurarea păcii, așa cum lămurește, de pildă, articolul 1 al Declarației de la Copenhaga: „Cele nouă state europene, al căror trecut și apărare egoistă a intereselor greșit înțelese ar fi putut împinge la destrămare, și-au învins rivalitatea și au decis, recunoscând necesitățile europene fundamentale, să se asocieze, pentru a asigura supraviețuirea unei civilizații care le este comună”.

Legătura istorică a Uniunii Europene nu datează deci, ca tendință, în mod deosebit, departe, în trecut – în opoziție cu demersul istoriografiei naționale – , ci pornește în numeroase discursuri sau documente cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și începutul înțelegerii asupra colaborării viitoare, încât concepte ca „unitate” să primească o semnificație total specială, cum a observat Schmale: „Având în vedere istoria războiului din secolul al XX-lea european, milioanele de morți, genocidele, Holocaustul și uriașele pagube materiale, se înțelege într-adevăr de la sine că «unitate» reprezintă un cuvânt sacru” (Schmale, *op. cit.*, 20). Evaluarea perioadei dinainte de înființarea Uniunii este adesea pașal negativă, ca în constatarea lui Robert Schumann din renumita sa declarație de la 9 mai 1950: „La contribution qu’une Europe organisée et vivante peut apporter à la civilisation est indispensable au maintien des relations pacifiques. En se faisant depuis de vingt ans le champion d’une Europe unie, la France a toujours pour objet essentiel de servir la

paix. L’Europe n’a pas été faite, nous avons eu la guerre”.

Având în vedere evenimentele traumatizante din ultimul război mondial, ar putea fi prea explicabil faptul că au fost lăsate în voie negarea trecutului și orientarea spre viitor, totuși, istoria comună, cu aspectele ei separatoare, dar și unificatoare trebuie să fie prelucrată și ordonată și în discursurile unional-europene în complexitatea ei, pentru a se putea înțelege și depăși conflictele dintre state condiționate istoric și a se construi o identitate comună istoric. La acest efort pot contribui noi lucrări istorice, precum *Una historia europea de Europa. ¿de un Renacimiento a otro? (Siglos XV-XX)* de Charles-Olivier Carbonell, Dominique Biloghi, Jacques Limouzin, Frédéric Rousseau și Joseph Schulz (2001; versiune franceză 1999). De istorizare țin însă și strădaniile de a analiza critic, înăuntrul Europei, „presupusele sau realele linii de demarcație”, precum primatul popoarelor romanice și germanice al lui Ranke, linia Hajnal sau creștinismul latin față de cel ortodox, cum a făcut Gerald Stourzh în studiul său *Statt eines Vorworts: Europa. Aber wo liegt es?* (Gerald Stourzh, ed., *Annäherungen an eine europäische Geschichtsschreibung*, Viena, ÖAW, 2002, IX-XX).

Referințe

Michael Metzeltin este profesor titular emerit de lingvistică romanică la Universitatea din Viena. Domeniile sale de referință sunt: „Limbă și gândire” (cf. *Theoretische und angewandte Semantik. Vom Begriff zum Text*, Viena, 2007), „Textualitate și societate” (cf. *Textanthropologie*, Viena, 2012; în colaborare cu M. Thir) și „Statalitate națională și identitate” (cf. *Wege zur Europäischen Identität. Individuelle, nationalstaatliche und supranationale Identitätskonstrukte*, Berlin, 2010; în colaborare cu Th. Wallmann). Eseul de față este o prelucrare a capitolului *Europäische Identitätsfindung* din cartea *Wege zur Europäischen Identität. Individuelle, nationalstaatliche und supranationale Identitätskonstrukte* (cap. III.4).

Traducere de **Gabriela Danțiș**

Gabriela DANȚIȘ*

Germanistul George Guțu – la aniversare

Résumé

Articolul este prilejuit de aniversarea a 70 de ani de viață ai germanistului George Guțu, profesor la Universitatea din București, personalitate marcantă a germanisticii din România, excelent organizator îndeosebi în perioada de după 1990, atât prin activitatea didactică, cât și prin inițiativa revigorării disciplinei la nivel național (fondarea „Societății Germaniștilor din România, înființarea unor publicații de profil, precum „Zeitschrift der Germanisten Rumäniens”, „«transcarpathica». germanistisches Jahrbuch rumänien”, bilingvul „Rumänisches Goethe-Jahrbuch/Anuarul românesc Goethe”, înființarea Centrului de Cercetare și Excelență „Paul Celan” al Universității din București, inițierea reluării tradiției congreselor de germanistică din țară, cu participare internațională, și prin coordonarea seriei editoriale de studii „GGR - Beiträge zur Germanistik”). Succintul bilanț este întregit de activitatea sa exegetică, dedicată cu precădere literaturii de expresie germană din România, precum și lui Paul Celan. De asemenea, de activitatea editorială (de menționat și noua serie a operei goetheene) și de traducere în românește a unor importante texte din literaturile germane. Toate acestea ilustrează vocația sa constructivă, de mediator între cele două culturi.

Cuvinte-cheie: germanistul George Guțu, germanistica românească actuală, literatura de expresie germană din România, studii despre Paul Celan, traduceri din germană în românește.

L'article est occasionné par le 70-ème anniversaire du professeur George Guțu de l'Université de Bucarest, marquante personnalité de la germanistique roumaine, excellent organisateur surtout après 1990, tant par son activité didactique que par l'initiative de revigorer ce domaine au niveau national (la fondation de la „Société des Germanistes de Roumanie”, l'initiation des publications „Zeitschrift der Germanisten Rumäniens”, „«transcarpathica.»” germanistisches Jahrbuch rumänien”, „Rumänisches Goethe-Jahrbuch/Anuarul românesc Goethe”, la fondation du Centre de Recherche et Excellence „Paul Celan” de l'Université de Bucarest, l'initiation de la reprise des congrès de germanistique nationale avec participation internationale et aussi par la coordination de la série éditoriale des études de la Société des Germanistes de Roumanie „GGR - Beiträge zur Germanistik”). Le succinct bilan est complété par son activité d'exégèse prépondérante sur la littérature allemande de Roumanie et sur Paul Celan. C'est à souligner aussi l'activité éditoriale (surtout la nouvelle série des oeuvres de Goethe) et de traduction en roumain des textes importantes des littératures allemandes. C'est une démonstration de la vocation constructive du professeur George Guțu, de sa disponibilité de médiateur entre les deux cultures.

Mots-clés: le germaniste George Guțu, la germanistique roumaine actuelle, la littérature allemande de Roumanie, études sur Paul Celan, traductions d'allemand en roumain.

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, e-mail: gabrieladantis@gmail.com.

De curând, profesorul George Guțu a fost aniversat, cu prilejul împlinirii a 70 de ani de viață, atât în țară, cât și în străinătate, cu deosebire la Berlin și la München, în mediile universitare, dar și într-un public mai larg, cu prestația presei scrise, a mijloacelor radiofonice și de televiziune. Este momentul, și pentru revista „Caiete critice”, de a face o succintă schiță a activității prestigiosului său colaborator.

Născut la Galați, la 16 martie 1944, profesorul George Guțu și-a dedicat întreaga viață germanisticii, identificându-se aproape, mai ales în ultimele decenii, cu un program de susținere a acestei discipline în spațiul românesc, fapt cu atât mai important în special după emigrarea masivă a populației germane după 1990, preîntâmpinându-se astfel crearea unui vid în această direcție.

Cu studii temeinice în Germania răsăriteană, mai întâi la Institutul „Johann Gottfried Herder” din Leipzig, apoi la Facultatea de Germanistică și Științele Culturii a Universității din același oraș

(1964 - 1969), își va pregăti în 1977 și doctoratul în Filosofie, obținut cu disertația *Die rumänische Koordinate der Lyrik Paul Celans*. Întors în țară, scurtă vreme este referent de relații în Ministerul Afacerilor Externe, iar din 1970, intrat prin concurs în învățământul superior, ca asistent la Facultatea de Limbi Germanice a Universității din București, va parcurge toate treptele carierei universitare (lector din 1978, conferențiar din 1990, profesor din 1993), unde va fi și șef al Catedrei de germanistică (1997 - 2011). De asemenea, a fost profesor invitat la universitățile din Trier, „Viadrina” din Frankfurt pe Oder, „La Sapienza” din Roma, Viena ș.a. Se numără printre membrii fondatori ai Institutului pentru Istoria și Cultura Germanilor din Sud-Estul Europei (IKGS) al Universității „Ludwig Maximilian” de la München.

Profesorul George Guțu debutează în 1969 în revista „Ramuri”, cu un articol despre Ingeborg Bachmann, iar editorial în 1976, cu traducerea romanului *Pe alocuri polei* de Max von der Grün. Colaborează la numeroase publicații din țară („Caiete critice”, „România literară”, „Neue Literatur”, „Rumänische Rundschau”, „Analele Universității din București”, „Acta Universitatis «Babeș-Bolyai»”, „Karpatenrundschau”, „Limbile moderne în școală”, „Luceafărul”, „Secolul 20”, „Manuscriptum”, „Euresis - Cahiers roumains d'études littéraires”, „Paradigma” ș.a.) și din străinătate: „Goethe-Jahrbuch” (Weimar), „Sonntag” (Berlin), „Runa. Revista portuguesa de estudios germanísticos” (Braga), „Mitteilungsheft der Internationalen Vereinigung für Germanische Sprach- und Literaturwissenschaft” (Viena), „Studi germanici” (Roma), „Südostdeutsche Vierteljahresblätter” (München), „Cultura tedesca. Deutsche Kultur” (Roma), „Zeitschrift für Kulturaustausch” (Stuttgart), „Neue Kronstädter Zeitung” (München) ș.a., cu contribuții din cele mai variate, de la istorie și critică literară la specific etnic și multiculturalitate, de la chestiuni de teorie literară la receptarea și circulația motivelor sau la imagologie.

Excelent organizator, profesorul George Guțu reface legăturile cu tradiția interbeli-

că, pe urmele înaintașului său, Simion Mândrescu (1868 - 1947), ctitorul germanisticii bucureștene. În calitate de fondator și președinte al Societății Germaniștilor din România (GGR) (din 1990), coordonează seria de studii „GGR - Beiträge zur Germanistik”, din care au apărut aproape 30 de volume, și înființează publicațiile „Zeitschrift der Germanisten Rumäniens” (în 1992) și „«transcarpathica»”. germanistisches Jahrbuch rumänien” (în 2002, cu ediție on-line completă din 2004), fiind și directorul acestora. Fondator și președinte al Societății „Goethe” din România (din 1998), editează publicația bilingvă „Rumänisches Goethe-Jahrbuch / Anuarul românesc Goethe” (din 2011) și își propune o nouă serie critică a operei goetheene în românește, în optsprezece volume, din care au și apărut primele două, consacrate poeziei și scrierilor autobiografice. Totodată, întemeiază Centrul de Cercetare și Excelență „Paul Celan” (2004) al Universității din București și inițiază revigorarea tradiției interbelice a congreselor de germanistică din România, cu participare internațională, activitate concretizată până acum în șapte congrese, care au loc o dată la trei ani, începând din 1994. Este membru al Uniunii Internaționale a Științelor Germanistice, al Societății Austriece de Germanistică, al Societății „Goethe” de la Weimar, al societăților „Rainer Maria Rilke” și „Elias Canetti” ș.a. Numeroase inițiative didactice și științifice, menite a reuni forțele creative în domeniu, întregesc profilul germanistului. A fost distins cu Diploma de onoare „Virtute et Sapientia” pentru activitate științifică, decernată de Universitatea din București (2006), cu Ordinul „Meritul Cultural” în rang de Cavaler al României (2011) și cu Crucea de Onoare Austriacă pentru Știință și Artă (2011).

Una din preocupările principale ale profesorului a fost aceea de a releva contribuția literelor germane de pe teritoriile românești de-a lungul vremii. Afirmată ca o componentă distinctă, cu timbru specific, care a dat, prin câteva nume, exponenți marcanti în ultimul veac, literatura de expresie germană din România își are începuturile după stabilirea populației așa-zis saxone în

Transilvania, în acele *sedes* dintre Orăștie și Baraolt (*saxonica septem castrensia*), apoi a celei (generic numite) șvabe în Banat, incluzând, de asemenea, și zona Țării de Sus (Bucovina) după 1775.

O foarte utilă panoramă întreprinde germanistul în *Abriß der Geschichte der rumäniendeutschen Literatur. I. Von den Anfängen bis 1918* (1986), din care voi spicui, pentru o rememorare a caracteristicilor acestei literaturi și a înțelegerii posibilelor interferențe culturale reciproce. Mai întâi se discută noțiunea de *rumäniendeutsche Literatur*, care pare să acopere atât aspectul lingvistic și estetic, cât și pe cel spațial, implicând totodată relaționarea ei în timp atât cu literatura germană din celelalte spații germanofone, cât și cu cea română. După inerentele probleme de periodizare, se procedează la o tratare cronologică, evidențiindu-se, în linii mari, trăsăturile fiecărei perioade și principalii reprezentanți și scrierile lor. Începuturile se pierd în epoca trubadurilor, un Meister Clinsor (Klingsor) „von Sibenburge uz Ungerlant” ar fi participat la turnirul poetic din 1206 - 1207 la reședința landgrafului Hermann von Thüringen de la Wartburg, alături de iluștrii Walther von der Vogelweide, Wolfram von Eschenbach, Heinrich von Ofterdingen, iar un „Mühlbacher Unbekannte”, etnic sas din Sebeș, rămas anonim, ar fi scris și tipărit *Tractatus de moribus, conditionibus et nequitia Turcorum*. În ce privește umanismul, se distinge cel civic-orășenesc, ilustrat, de pildă, de Johannes Honterus (c. 1498 - 1549), fondator al școlii brașovene și reformator bisericesc în Țara Bârsei, dar și de alții (Valentin Wagner, Christian Schesäus), de cel „de Curte”, înzestratul Johannes Sommer (c. 1542 - c. 1574) urmându-l pe Despot Vodă în Moldova, cu însărcinări de cancelarie și cu școala latină de la Cotnari, de la care au rămas o *Vita Jacobi Despotae* și elegii (*Clades Moldovica*). Într-o limbă populară, cu inflexiuni poetice, a predicat Damasus Dürr, un reprezentant al umanismului târziu. O epocă productivă se dovedește cea barocă: creația lirică (în germană, latină și maghiară) a peste 40 de autori, cuprinzând întreaga recuzită artistică a acestei poezii idilice și

ocasionale, va fi antologată în *Rosetum Frankianum* (Viena, 1690) de către Valentin Franck von Franckenstein (1643 - 1697), cunoscut, de asemenea, prin *Hecatombae sententiarum Ovidianarum, germanice imitatarum*, „unicat absolut”, apărut la Sibiu în 1679, cu 131 de sentențe ovidiene, pe care le imită, dar le și traduce în mai multe limbi ale Principatului, pentru prima dată și în română. Un document impresionant al „aproprierii spirituale” de populația românească este, neîndoiește, poemul *Zlatna oder von der Ruhe des Gemüthes* (Strassburg, 1624) al lui Martin Opitz, prilejuit de scurtul său popas transilvan, autor și al unei, din păcate, pierdute istorii, *Dacia Antiqua*, la care lucrase vreo 12 ani. Iluminismul e dominat de figura guvernatorului Transilvaniei, Samuel von Brukenthal (1724 - 1803), iubitor al artelor și științelor, „unul din cei mai importanți politicieni de stat pe care i-au dat sașii transilvăneni”, militant pentru

înființarea unei *universitas saxonum*, o formă de organizare și reprezentare a populației săsești la Sibiu. Câțiva poeți (Daniel Filtsch, Johann Seivert) fac trecerea de la poezia ocazională barocă spre sentimentalismul iluminist și spre anacreontică și rococo, literatura satirică o ilustrează Ignaz von Born în pamfletul său (apărut anonim) *Die Staatsperücke*, despre absurditatea statului feudal, precum și în satirele anticlericale, de mare succes în epocă, traduse și prelucrate în mai multe limbi, circulând vreme de un secol, *Neueste Naturgeschichte des Mönchstums, beschrieben im Geiste der Linnäischen Sammlungen* (1783), iar un filosof ca Michael Hifßman, traducător din Condillac și Priestley, se preocupă de arta dramatică. În Banat apare primul periodic german, „*Temeswarer Nachrichten*” (1771), prin care pătrunde literatura iluministă a continentului (Diderot, Hagedorn, Klopstock, Ossian), iar cel dintâi poet bănă-

țean al epocii, Johann Friedel, relatează în scrisorile sale cu caracter antifeudal și anticlerical și despre soarta românilor. După „anii liniștiți” de după moartea lui Iosif al II-lea, când se produce o contraofensivă împotriva gândirii libere, perioada prepașoptistă („Vormärz”) se conturează ca un nou impuls spiritual, pe fundalul războaielor napoleoniene și de eliberare și a pregătirilor febrile de prăbușire a ordinii feudal-absolutiste. Apariția, în 1837, a periodicului „Siebenbürger Wochenblatt”, cu ediția paralelă în românește „Gazeta de Transilvania”, și a suplimentului său literar „Blätter für Geist, Gemüt und Vaterlandskunde”, urmat după un an de „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, datorate strădaniilor editorului Johann Gött (1810 - 1888), emigrat din Germania, prieten apropiat al lui George Barițiu, pare semnificativă pentru efervescența vremii.

Profesorul George Guțu evidențiază, de câte ori se ivește prilejul, contribuția etnicilor germani la relevarea vechimii populației românești și a limbii române în Transilvania, „adevărata limbă a țării”, cum o socotește un martir al Revoluției de la 1848 precum Stephan Ludwig Roth (1796 - 1849). Pe lângă interesul manifestat pentru istoria daco-romană și pentru creația populară, și literatura se inspiră din subiecte românești. De pildă, un scriitor promițător, ca Joseph Marlin, dispărut prematur, a dat o dramă *Decebalus*, iar romanul său despre răscoala lui Horea, din care s-au publicat postum fragmente, dacă ar fi fost terminat, ar fi fost „una din operele cele mai bune ale literaturii germane din Transilvania”. În perioada postpașoptistă („Nachmärz”) și a „realismului moderat” se continuă preocupările pentru folclor, cules științific, și pentru studiul limbii populare, sub influența școlii fraților Grimm, precum și pentru istoria transilvană multiculturală din toate straturile sociale, inclusiv viața satului (Friedrich Wilhelm Schuster, Viktor Kästner, Traugott Teutsch, Michael Albert ș.a.). La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, aceste preocupări se intensifică, apar noi publicații în toate spațiile etnicilor germani, iar literatura se orientează către

proza obiectivă a zugrăvirii mediilor și psihologiilor (ca în *Martin Alzner*, romanul lui Heinrich Schuster, ori în *Die Einwanderer* al lui Friedrich Wilhelm Seraphin). Contribuția esențială la modernizarea literaturii, implicând deprovincializarea și excluderea diletantismului și a kitsch-ului, în paralel cu accentuarea esteticului, avea să o reprezinte intervenția radicală a lui Adolf Meschendörfer (1877 - 1963), prin revista sa „Die Karpathen”, apărută la Brașov între 1907 și 1914, în care publică *Leonore*, considerat primul roman săsesc modern. În Banat, supus intens maghiarizării în timpul dualismului austro-ungar, șvabii găsesc susținere în mișcarea politică și culturală a românilor, scriitori ca Adam Müller-Guttenbrunn (1852 - 1923), Josef Gabriel der Ältere (1833 - 1927), Viktor Orendi-Hommenau (1870 - 1954), fondator al revistei „Von der Heide” (1909) (pandant al brașovenei „Die Karpathen”), în jurul căreia se adună atât bănățenii, cât și alți etnici germani (mai târziu, el însuși și traducător al lui Eminescu), Nikolaus Schmidt (1874 - 1930) sau Otto Alscher (1880 - 1944) aduc în creația lor un suflu nou, modern, care ține seama totodată și de realitățile locale.

O altă direcție a studiilor germanistului George Guțu va fi punerea în valoare a coordonatei românești a liricii lui Paul Celan. Reluându-și teza de doctorat, care s-a bucurat de audiență în mediile universitare, în primul volum al acestei cercetări (*Die Lyrik Paul Celans und der geistige Raum Rumäniens*, 1990) studiază ambianța specifică a creuzetului bucovinean, interferențele etnice, culturale și religios-spirituale ale acelui spațiu, atmosfera de toleranță și înțelegere dintre populații diferite, pe fundalul, totuși, al unor seisme istorice fără precedent. Chiar parcursul biografic al lui Celan (născut într-o familie de veche tradiție hasidică, urmează un liceu ortodox la Cernăuți, scapă de deportare, în timp ce ai săi dispar în lagăre, se refugiază la București între 1945 și 1947, scurtă vreme se află la Viena, se stabilește apoi la Paris, dar publică numai în Germania, în limba maternă și deopotrivă a „ucigașilor” alor săi) indică disponibilitatea variilor asimilări. Format în tradiția

romantică și neoromantică germană (Novalis, Hölderlin, Rilke, Stefan George) și a simbolismului francez (Mallarmé, Rimbaud, Verlaine) și rus (Mandelstam, Esenin), cu prelungirile lor moderniste, intră în contact și cu suprarealismul românesc (Gellu Naum, Ion Păun, D. Trost, Virgil Teodorescu), cum argumentează autorul în exegeza sa, disociind pregnant intercondiționările, paralelisme, analogiile, atât sub aspect tematic, cât și imagistic în lirica de tinerețe a poetului. La conturarea creației sale a contribuit și atmosfera intelectuală cernăuțeană, existența unor afinități cu grupul poezilor bucovineni de limbă germană (Alfred Kittner, Immanuel Weissglas, Rose Ausländer, Alfred Margul-Sperber ș.a.), cu care împărtășește o experiență de viață tragică, dar și un univers comun de motive, imagini, simboluri. Încă în teza sa din 1977, profesorul Guțu a pus la îndemâna studenților un corpus de texte inedite din sejurul bucureștean al lui Paul Celan (poezii și proze în românește, corespondență adresată Ninei Cassian și lui Petre Solomon, însoțindu-le de traducerea în limba germană), ceea ce a făcut ca exegeza să fie și o valoroasă sursă de istorie literară.

A doua parte a cercetării, *Die Lyrik Paul Celans und die rumänische Dichtung der Zwischenkriegszeit* (1994), necesară completării la schițarea profilului poetic celanian, abordează, din perspectiva literaturii comparate și a istoriei mentalităților, interferențele și similitudinile cu contextul interbelic românesc, îndeosebi cu lirica lui Alexandru A. Philippide, Tudor Arghezi și Lucian Blaga. Explicabile în parte prin formația culturală germană, afinitățile cu poezia lui Philippide se întrevăd în unele teme și motive îndeosebi de sorginte novalisiană (solitudinea eului, visul ca formă de existență, încrederea în actul artistic și recrearea lumii prin limbaj), neexistând contradicții esențiale în lirica lui de tinerețe. Cu Arghezi există paralelisme ce țin de absența dintr-o lume supusă degradării a Creatorului, surd și crud la zbaterele insului prins în marasmele veacului tehnicizat, însă ale cărui cântări psalmice sunt clamate în deșert. „Chinul dulce” al creației artistice (e cunoscută pre-

țuirea arătată „maestrului” pentru reînnoirea limbajului, pe care îl considera însă „intraductibil”, deși au existat unele încercări ale sale de transpunere din poezia argheziană), „teofania neantului” (inclusiv a limbajului poetic), indicibilul în comunicarea lirică, tot mai accentuat însă, la Celan, până la tăcere, „etern-femininul” în variantă rilkeană (mamă, soră, iubită) sunt alte interferențe între cei doi poeți, analizate cu fine disocieri comparatiste. În cazul lui Blaga, se constată o „întâlnire spirituală” de „înrudiri” catalitice formatoare, justificabile parțial prin filonul germanic al culturii lor, prin interesul pentru gândirea orientală, prin modernismul, receptiv inclusiv la expresionism, al lui Blaga, iar la Celan de deschiderea oferită de cultura românească a vremii, facilitată și de dialogul dintre cele două culturi (de pildă, prin revista „Klingsor”), de „matricea stilistică” originală a „spațiului mioritic”, important în devenirea sa. (Cum remarcă exegetul, începând cu volumul *Die Niemandrose*, din 1963, Celan se va reorienta substanțial spre spațiul românesc.) Desigur, diferența între lirica lor nu este deloc neglijabilă: în pofida puternicelor trăiri și experiențe individuale, în poezia lui Blaga răzbate în fundal filosofia speculativă, tributară lui Schelling prin primatul acordat poeziei și artei, „care pot atinge absolutul”, pe când la Celan „sunt implicate în aparență numai filosofia limbajului, filosofia și metalimbajul”, ceea ce a stârnit cu deosebire interesul specialiștilor. Meritul autorului rămâne însă acela de a arăta „convingător nu numai că această coordonată românească străbate întreaga operă a lui Celan, dar și că o serie întregă de aspecte legate de mai buna înțelegere a operei acestuia pot fi abordate prin prisma unor interferențe de tip semantic-cultural”, exegeza sa fiind „cea mai competentă cercetare în acest domeniu” (Ulrich Konietzny).

Pe lângă intensa activitate de editor (se cuvine a fi amintită, din nou, în afara programului susținut în cadrul seriei „GGR - Beiträge zur Germanistik”, îndeosebi ampla ediție critică proiectată din opera lui Goethe), George Guțu a desfășurat și o notabilă activitate de traducător: a dat ver-

siuni din clasici ai modernității (Hermann Hesse, Rose Ausländer) și din scriitori contemporani, unii originari din România (precum Hans Bergel), a publicat excepționala corespondență a lui Emil Cioran adresată eseistului și literatului Wolfgang Kraus, pe care a descoperit-o în arhiva Bibliotecii Naționale Austriece de la Viena, într-o ediție comentată. Nu în ultimă instanță, sunt de menționat și lucrările prelatului romano-catolic Raymund Netzhammer, arhiepiscop al Bucureștilor aproape două decenii (1905 - 1924), interesantă personalitate prin multitudinea preocupărilor sale, numismat și arheolog printre altele (*Antichitățile creștine din Dobrogea*), martor avizat al evenimente-

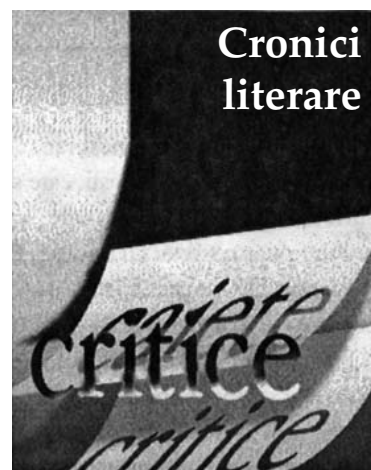
lor timpului despre care relatează în masivul său jurnal (de peste 1500 de pagini, de asemenea adnotat de germanist) *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase* (moartea lui Carol I, ocupația germană la București în Primul Război Mondial, Unirea din 1918 și încoronarea de la Alba Iulia ș.a.) sau cunoscător neobosit al celor mai specifice colțuri ale țării (*Din România. Incursiuni prin această țară și istoria ei*).

Prin întreaga sa implicare, de profesor, exeget, editor, traducător, organizator, George Guțu se distinge ca unul dintre continuatorii de prestigiu ai germanisticii românești.

Ad multos annos gloriosque vivat magister!

Paul CERNAT*

Confesiunea ca eseu moral și literatură politică (I)**

Abstract

Eseul de față comentează pe larg recent-apărută ediție critică în două volume a scrierilor nonficionale semnate de Ion Dezideriu Sîrbu. Prima parte a comentariului are în vedere literatura moral-politică reprezentată de jurnalul inedit din 1952-1953 și de capodopera clandestină Jurnalul unui jurnalist fără jurnal, apărută după moartea din 1989 a autorului ei. Este evidențiat, cu precădere, contrastul între jurnalul intim propriu-zis și literatura confesivă de meditație asupra omului abandonat dincoace de Cortina de Fier.

Cuvinte-cheie: confesiune, nonficțiune, morală, politic, totalitarism.

This essay comments extensively the recent critical edition of the nonfictional writings of Ion Dezideriu Sîrbu, in two volumes. The first part deals with the moral and political literature represented by the original journal of 1952-1953 and by the clandestine masterpiece Jurnalul unui jurnalist fără jurnal („The Journal of a Journalist without a Journal”), published after the author’s death in 1989. The contrast between the intimate journal itself and the confession literature of meditation about man abandoned beyond the Iron Curtain.

Keywords: confession, nonfiction, morals, politics, totalitarianism.

În ultimele două decenii, Ion D. Sîrbu s-a impus, alături de N. Steinhardt, ca una dintre marile revelații ale „literaturii de sertar” din anii comunismului. Statutul său canonic rămâne însă (și încă) incert, în pofida celor 10 volume care i-au fost dedicate, fără a mai vorbi de ediții, numere speciale, grupaje ș.a.m.d. Dramaturgia tipărită înainte de 1989, romanele „pentru copii” (*De ce plânge mama?*, *Dansul ursului*) și nuvelistica (nu lipsită de reușite notabile în *Șoarcele B...*), abia dacă-l vor fi adus în postura unui scriitor de raftul trei. El este, în acei ani, mai pregnant ca personaj, prototip al lui Victor Petrini din *Cel mai iubit dintre pământeni*, decât ca autor.

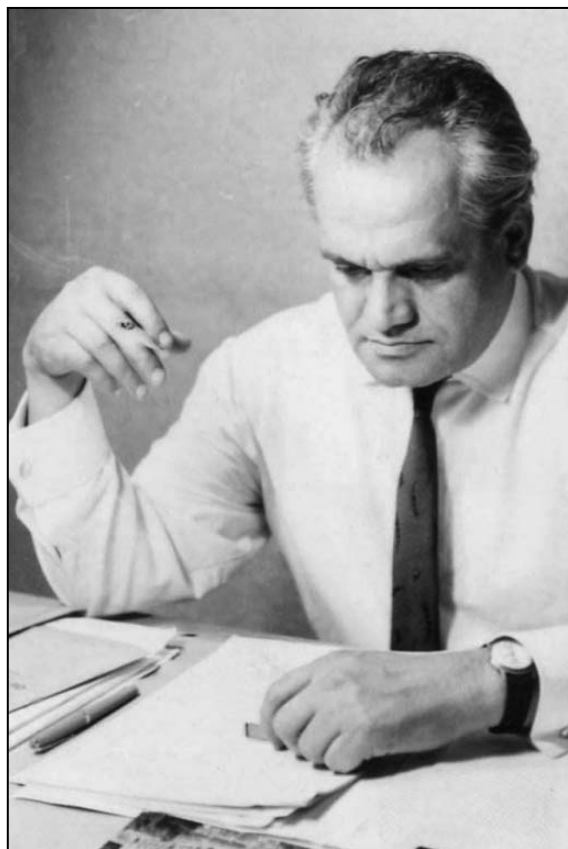
De la „cazul Blaga” din anii ’50 și scandalul din marginea piesei *Ziaristii* a lui Al. Mirodan, care-i va atrage reprimarea violentă și condamnarea politică, până la supravegherea drastică și marginalizarea socială din ultimul deceniu de viață, fiul de miner din Petrila are datele unui om din subterana, apoi din penumbra totalitară. Publicate postum, romanul *Adio Europa!* (*la condition roumaine*) și mai inegalul *Lupul și Catedrala* vor reuși să-l ridice însă pe un nivel superior, redimensionându-i literatura în parametrii satirei anticomuniste de nuanță sceptic-autohtonă, cu armătură filosofică și ideologică. Pe primul nivel avea să ajungă

* Universitatea din București, Facultatea de Litere, e-mail: cernatpaul@gmail.com.

** Ion D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, ediție îngrijită, cronologie și note de Toma Velici în colaborare cu Tudor Nedelcea, Introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Colecția „Opere fundamentale”, București, 2013, 1270 p.

– la fel ca, *mutatis mutandis*, interbelicul Sebastian – cu excepționala sa nonficțiune confesivă, integral clandestină; nu intră în discuție publicistica, a cărei valoare e subordonată nonficțiunii. Atât *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, cât și vasta corespondență a autorului au întrunit, în primele decenii postdecembriste, sufragiile cvasi-unanime ale criticii. Indiscutabil, Sârbu este unul din marii noștri epistolieri dintotdeauna. Totuși, scrisorile reprezintă „doar” coada de cometă a *Jurnalului*, capodopera sa indiscutabilă. Împreună cu romanele postume, textele confesive ilustrează în cel mai înalt grad literatura rezistenței antitotalitare, o literatură subiectivă, eseistică și moral-politică a unui intelectual critic insubordonat față de Puterea totalitară (de dreapta sau de stânga) și, totodată, independent, inaderent la poncifele Războiului Rece (ceea ce, ideologic, nu prea l-a favorizat). Dacă în roman dimensiunea eseistică, alimentată de Voltaire și Swift, reprezintă mai curând un balast pentru epica labirintică, verbioasă, în jurnale și în scrisori ea fuzionează intim cu confesiunea. De fapt, autorul nu vrea să scrie „literatură”, ci „mai mult decât literatură”, tinzând nu atât către extraliterar, cât către transliterar, către mesajul total. De aceea, ficțiunea nu-l încapă, iar nonficțiunea e pregnant transfigurată. Editarea critică a acestor scrieri în colecția de tip „Pleiade” a Academiei Române (pe urmele unui număr de colecție scos în 1995 de revista *Caiete critice*) are, așadar, semnificația unei canonizări selective. Căci, în vreme ce Sebastian, de pildă, va fi publicat *in integrum*, la Sârbu doar nonficțiunea e admisă în Empireu. Pe bună dreptate, aș zice.

Chiar dacă fragmente de dimensiuni variabile au mai apărut, în ultimele două decenii, ici și colo, câteva secvențe fiind interpolate în alte scrieri, *Jurnal 1952-1953* este, practic, inedit și, din câte știu, nu a fost până acum comentat pe larg. *Nota asupra ediției și secțiunea de Note și comentarii* expun, cu acuratețe, datele, metamorfozele și dificultățile editării textelor, iar *Cronologia* alcătuită de Toma Velici și Tudor Nedelcea conține, în cele aproximativ 100 de pagini ale sale, o solidă armătură bio(biblio)grafi-

că. Voi comenta în episodul viitor al acestui text analitic volumul de *Corespondență*, unde noutățile sunt mai numeroase. Nu intru, din lipsă de competență, în detaliile editării. Pot să constat însă că meritul major al prezentei ediții critice este, pe lângă importanțele restituiri inedite, cel al fidelității față de originalul manuscriselor (atâtea câte s-au păstrat). E de discutat, desigur, în ce măsură putem vorbi despre completitudinea restituirii. Pe baza unor mărturii risipite prin scrisori, editorii admit ipoteza existenței a încă două jurnale în arhiva scriitorului: cel de pe frontul rusesc și un *Jurnal de front* scris la Iași din primăvara-vara lui 1944. Un număr de scrisori strict intime nu sunt, deocamdată, publicabile, altele s-au rătăcit și vor fi, probabil, descoperite cândva. Chiar așa stând lucrurile, ediția de față restituie cu rigoare maximum posibil – la acest moment – din literatura subiectivă a lui I. D. Sîrbu.

Spuneam că *Jurnalul 1952-1953* a rămas, până în prezent, practic necomentat. Apariția sa în același volum cu *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* este de salutat nu numai

în sine, ci și pentru contrastul pe care-l stabilește cu cel din urmă. Contrastul dintre un jurnal „adevărat” și unul „fals”. Fals nu în sensul de inautenticitate, ci de ieșire din canoanele speciei. Altfel conceput decât *Jurnalul fericii*, scris, după cum se știe, la ani buni după consumarea evenimentelor consemnate, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* (redactat între 1983 și 1989) se lasă la fel de greu încadrat în parametrii diaristicii curente. Chiar dacă mult mai racordat la cotidian decât memorialul lui Steinhardt, dimensiunea eseistică e la fel de marcată, iar cea intimă – cvasi-absentă; apar, de asemenea, personaje „cu cheie” și nume prezente în operele de ficțiune ale scriitorului. Datarea fragmentelor lipsește aproape total (singurele datări sunt din 1989, din perioada spitalizării, când însemnările se apropie mai mult de jurnalul propriu-zis). Avem de-a face, s-ar spune, cu o combinație subiectivă de reflecție morală, culturală și politică asupra unui timp tot mai ieșit din țâțâni, o reflecție în care observația exterioară, introspecția și retrospecția fuzionează firesc. Putem vedea în acest testimoniu confesional atât un roman, cât și un eseu autobiografic sau o meditație în flux discontinuu. Dimpotrivă, *Jurnalul 1952-1956* (mai exact: 7 martie 1952 – 21 mai 1953) e un jurnal intim aproape „clasic”, cu majoritatea însemnărilor datate corespunzător, fără măști ficționale și fără procedee vizibile de compoziție. Inclusiv scriitura diferă: direct-cotidianistă, cu notații telegrafice, neelaborate: „Aștept rezultatul alegerilor din America”; „Hotărât să câștig bani. Scriu cu orice preț *Poveste cu doi analfabeți* pentru Regman”; „Vera – ca o șampanie. Fierbinte, se revarsă”. Și începutul bacovian, ca o introducere abruptă în atmosfera „noptii totalitare”: „Înserare metalică – pastel hibernal. Case încremenite sub ceață violetă. Clujul e crispat de frig și oamenii au aere de prizonieri”. Faptic și existențial, densitatea este infinit mai mare decât în confesiunile de mai târziu, unde reflecția primează. Apar inclusiv liste de prețuri ale produselor de primă necesitate pe care Sîrbu le folosește. Însemnările sunt de multe ori ample, extinse, dar câteodată au un aspect destrămat, de

fișe, sporind senzația de spontaneitate a notației. Avem, în asemenea pagini, un prim strat al scriiturii intime, înregistrate *au bout du souffle*, dar cu vervă ludică și umor amar, ca în debutul penultimei secvențe: „(Pagini sărite – le completez acum în fugă) – la bilete – d-șoara cea comodă /– la 1-a bere – chiftele obligatorii...”). Din cronologia inițială realizată de Tudor Nedelcea și Toma Velici, aflăm de ce acest jurnal cu adevărat intim acoperă numai un an: a fost să fie singurul manuscris salvat la arestarea din 16 septembrie 1976, când Securitatea i-a confiscat și distrus lui Sîrbu manuscrisele. Citindu-l, avem, realmente, senzația unei ferestre deschise către concretul unei epoci apăsătoare și către o intimitate existențială pe care n-o mai regăsim în confesiunile adresate din scrisorile publicate sau în meditația asupra omului în istorie din *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*. Cele 145 de pagini sunt un eșanțion acut, cu nimic mai prejos ca forță și idee decât confesionalul de senectute. Cu nimic mai prejos, dar *altfel*. Lecturile, „șantierul” de creație, relațiile cu profesorii Blaga, Ion Petrovici, D. D. Roșca și Liviu Rusu, cu bătrânii scriitori ardeleni, cu prietenii și colegii cerchiști (există aici o mică istorie subterană a Cercului), viața conjugală (cu soția de atunci, Maria Ardelean) și extraconjugală, tribulațiile profesoratului la Școala pedagogică de fete, apoi la cea de Muzică, presiunea realismului socialist, spectacolul imposturii agresive și al adaptărilor abile, dar mai ales zbaterea disperată în universul pre-concentraționar, speranțele nebunești în alegerile din SUA, urmărute paroxistic, evaluările exasperate ale situației politice interne și internaționale, toate sunt înregistrate febril, ca în panică, în căutarea unei ieșiri care se va dovedi a fi, până la urmă, imposibilă. Refugiile în alcool, sex, lecturi, în urmărirea febrilă a mersului politicii, lasă aceeași senzație de presiune, de agitație neputincioasă, de pesimism și depresie, amplificată cu fiecare paragraf; chiar stările de bine par alterate, provizorii. Iată consemnarea morții lui Stalin: „- Stalin a murit. Mi-a venit să plâng. Dumnezeuule, ajută-mă! Este momentul crucial al speranței mele. Investesc acum în zodia acestui

eveniment tot ce a mai rămas omenesc în mine". Numeroase pagini antologice: „discuția cu un evreu” (pp. 92-93) și, în continuare, conversațiile cu copiii de la școală despre moartea lui Stalin (pp. 110-111), conversația teribilă cu Blaga despre poeziile „postume” ale acestuia (pp. 134-135) etc. Și finalul, cu o imagine crută a foametei: „- Colega mea I. strânge pâine de la cunoscuți, o usucă pe cuptor, face pachete de 10-15 kg și le expediază la ‘bătrâni’ – care n-au cartelă și nici pensie. – O înmoaie în apă caldă și o mănâncă – îmi explică ea. Ce să facem – nu-i putem lăsa să crape de foame”. Nimic mai concludent, în ordine simbolică, decât ultimele cuvinte, deloc „căutate”: „Nu-i putem lăsa să crape de foame”... Mult mai concret, mai realist (chiar hiperrealist) decât cel din anii '80, *Jurnalul (1952-'53)* are o dimensiune politică și intelectuală marcată, care va deveni dominantă în *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*. Spre deosebire de colegii cerchiști, Sârbu – scriitor etic și politic prin vocație – nu se „refugiază” în paradisuri artificiale livrești, neoclasice; suntem la mare distanță de „rezistența prin estetic” a lui Radu Petrescu (o comparație cu jurnalul din același an al lui Radu Petrescu ar fi, cred, destul de instructivă). Diferența marcată dintre jurnalul lui „Gary” din anii '50 și confesionalul său din anii '80 vine, în fapt, din atitudinea existențială: activă și neliniștită în primul caz, contemplativă și resemnată în cel de-al doilea. Primul jurnal nu pare scris în vederea unei publicări *tale quale*, ci ca *aide-memoire* și „șantier”; celălalt apare în schimb elaborat, cu o savantă compoziție semi-ficțională, un mesaj ascuns într-o sticlă și pregătit meticolos pentru „revanșa” postumă. Teribil destin, în orice caz: „postumității” poeziilor lui Blaga din anii '50 îi va corespunde „postumitatea” însemnărilor elevului său...

Jurnalul unui jurnalist fără jurnal se întoarce, deliberat, către literatura moral-politică și filosofică premodernă – literatura lui Voltaire și Montesquieu. E literatura *meta-existențială* a unui moralist al Istoriei, autor al unui impresionant *de profundis* în numele „celor învinși”, dar care nu se predau. O putem apropia, de ce nu, și de *Caietele* lui

Cioran, care, la rândul lor, trimit la *Caietele* lui Montesquieu. Cu precizarea că la Sârbu nu nihilismul, ci morala și Divinitatea dau sens existenței comentate: „*Toți cei care își pierd încrederea* (s.a.) în Umanitate și în Istorie – dacă nu alunecă în apatia îndobitocirii sau a cinismului ticăloșiei cotidiene – se întorc (cu fața sau pre-fața) spre Dumnezeu. Continuă a subviețui în umbra Lui, continuă a subexista agățați de o grindă din pluta naufragiului, continuă chiar a face politică internațională, mondială, cosmică, dialogând direct cu El”. Reperul Divinității stă, ferm, alături de fidelitatea față de valorile proprii familiei: la puțini autori români moderni întâlnim o afecțiune atât de durabilă față de părinți ca la acest *fiu* prin excelență. Un fiu rămas, totuși, orfan de reperele sale. Cuvântul de ordine în falsul jurnal din Isarlâk-ul craiovean e „fără”. Indicând absența, infirmitatea, deposedarea omului „singur și pieziș” (vorba lui Arghezi...), el dă, de fapt, cheia autoportretului indirect al lui Sârbu, mult-citat de comentatori. Nu mă pot împiedica să-l citez la rându-mi: „Aș fi, îmi spune Limpi, un scriitor ce debutează mereu (fără succes, doar cu succes), un socialist fără ideologie, un creștin fără confesiune, un filosof fără sistem și memorie, un semicetățean tolerat, un transilvan refuzat la Cluj, dar neasimilat în Oltenia, un român austroungar, un filorus antistalinist, un comunist contemporan cu fluturii și cu Iosif din Arimathea, un liberal îndrăgostit de lanțuri, un sindicalist de unul singur, un fost Don Juan actualmente îndrăgostit de propria babă, un proletar plin de lumpendiplome, un miner fără lampă (...), un evreu dat afară din comunitate, un șit-sunit încercând să rămână un creștin-copt într-o Armenie tot mai turcească, un neamț neștiind să repare o siguranță (...) un zoon anti-politikon...”. Jurnalistul fără jurnal este, după cum singur o repetă, un străin exilat fără speranță în „Isarlâk”-ul oltean. Nu-i place, spre exemplu, literatura rurală a muntenilor pentru că nu-i place lipsa lor de consistență morală. Marin Preda, Zaharia Stancu, dar mai ales țărani din romanele lor sunt confrunțați, demonstrativ, cu criteriile interioare ale țărănilor lui Agârbiceanu,

Rebreanu, Pavel Dan. Nici *Liliicii* prietenului Sorescu nu-i evocă diaristului fără jurnal decât o literatură de pitoresc etnografic. E clar, Sîrbu îi privește pe olteni și munteni, pe oamenii Sudului altfel spus, cu ochi de țaran ardelean și central-european, al cărui moralism riguros nu poate digera mentalitatea magică, „amorală” a celorlalți. El este mai degrabă un captiv „în Est” decât un om „al Estului”. Spiritul pieziș, cârtitor al diaristului trimite, e drept, către vioiciunea spiritului de cronicar muntean, care sfârșește prin a-l contamina. Stilistic și temperamental, dar și filosofic și ideologic, există la Sîrbu apropieri vădite de Petre Pandrea, însă diferența dintre ei – la fel de importantă – e dată de echilibrul, de moderația și de gravitatea morală, așezată, a ardeleanului exilat din „Isarlâk” în raport cu olteanul militant. Răzvrătitul Pandrea are, în fibra personalității sale, un haiducism anarhic, eglatru; Sârbu – o căldură reflexivă, conș-

nută, fără excese histrionice, trecut prin disciplina spiritului central-european. Simpatia față de omul Panait Istrati, nu față de literatura lui „plebee”, spune și ea ceva. Anticomunist de stânga, umanist antimodern și autohtonist ecumenic, reflexivul Sîrbu trebuie privit ca un mare scriitor politic al Estului. Probabil cel mai important pe care-l avem, de la I.L. Caragiale încoace, în literatura română. Iar *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal* rămâne cea mai puternică, mai dramatică și mai profundă reflecție morală antitotalitară din România comunistă, trecută prin suferința și anonimatul unei victime neîngenuncheate; ar trebui să ne întrebăm probabil de ce, în timpul ieșirii sale la Paris, omul i-a făcut o impresie atât de bună dificilului Paul Goma și de ce gândirea sa liberă, insubordonată a fost primită cu mefiență de avocații intelectuali ai Războiului Rece (ca „localist”, „antiformalist” și „antioccidental” *mal-aimé*).

Un miniaturist

Résumé

Acest comentariu este centrat pe examinarea identității literare a poetului Dan Sociu, printr-o analiză critică și o lectură aplicată poeziei sale.

Cuvinte-cheie: Dan Sociu, poezie, identitate literară, vulnerabilități, estetică literară.

Ce commentaire est centrée sur une examination de l'identité littéraire d'un poète; Dan Sociu: par une analyse critique et une lecture appliquée à son poésie.

Mots-clés: Dan Sociu, poésie, l'identité littéraire, les vulnérabilités, l'esthétique littéraire.

La cei 36 de ani ai săi, Dan Sociu este un talent autentic și prolific, în plină formare și afirmare. Are șase volume de poezie publicate, trei romane și mai multe cărți traduse în românește din poezii Bukowski, Seamus Heaney, E.E. Cummings și prozatorii Jack Kerouac și Aleksandar Hemon. Recent a obținut al patrulea premiu pe care l-a și refuzat, (din motive politice, spune el), pentru placheta *Vino cu mine știu exact unde mergem*, apărută la Editura Tracus Arte în 2013. Voi face o analiză a textelor acestui volumaș de numai 27 de pagini, considerat „cartea de poezie a anului”, făcând o paralelă cu precedentul volum din 2012, *Poezii naive și sentimentale*, Ed. Cartea Românească. Nici unul dintre cele 12 texte din *Vino cu mine...* nu are titlu, iar cel de pe copertă, bine ales, nu are vreo legătură cu conținutul de ansamblu al interiorului. Dan Sociu scrie o poezie rece, distantă, neutră, aparent solemnă, descriptivă și statică în structura ei chiar fastidioasă. E genul de poezie glacială, aluvionară ca un reportaj, o combinație de ironie, indiferență și cinism, în maniera mai vechilor Mircea Ivănescu și Petre Stoica. Fără un registru liric variat și profund, acest ansamblu textual, modest ca articulare estetică, ni-l arată pe Dan Sociu ca pe un poet

axat pe corporalitatea sa și pe felurite aspecte ale realității imediate, insignifiante. „Astăzi sunt 28 de grade în București, cerul e parțial noros...” (p. 5); - „Am cunoscut recent la Real, în frigul de la raionul de pește o femeie ...” (p. 9); - „Te-am văzut într-o poză la pompe funebre pe Dudești” (p. 18). Dan Sociu iese rar din carcasa realității, iar atunci când o face, constatăm că decorul e un pretext pentru realitatea sa interioară; un egotism feroce și un autism personalizat, s-ar putea spune. „Pe un filmuleț cu mine conducând un ATV / am pus în fundal imagini de pe Marte./ Apoi din fotografiile cu mine în avion i-am șters pe ceilalți. / Am șters și avionul am pus cîțiva nori și / acum sunt numai eu plutind pe cer cu o ceașcă de ceai aburind în mînă.” (p. 23). Sociu este un bun miniaturist, un descriptiv maniac al celor mai ne semnificative aspecte ale realității, cum e cazul unui text despre un câine, jackie, care „e doar un șoricar, nu înțelege separațiile”, tînjind după stăpînul său care-i lipsește, după ce acesta s-a separat de fosta parteneră de viață. Cel mai reușit text referitor la aspectele infinitezimale din realitatea imediată este cel de la paginile 19-20. „Podele curate, lucioase. Liniște. Spații largi, multă lumină. / Fotografiile înalte ale

* Poet, eseist, critic literar, e-mail: office@fnsa.ro.

unor hoteluri cu pereți de gheață, paturi de gheață. Afișe ecologice sobre, frumoase și inutile. / Semne stranii, puncte și cerculețe deasupra literelor. / Design minimalist care-ți impune respect și decență.” Astfel arată, în mecanismele ei intime, secrete, această poezie a disparității și dispariției, a disoluției și absenței, așa zice chiar a disonanței și distanței interumane.

„Niciunul dintre noi nu-ți dorește întoarcerea, te-am uitat.” e versul final, emblematic al poemului acesta existențial.

„Ca să fie cât mai real, te trezești în plină cădere. / Același organism metafizic care, într-o dimineață ploioasă, a inventat limitele / îți dă un fel de bicicletă pentru pierderea controlului. / O bicicletă fără ghidon, să-ți înveți mâinile cu nimic de apucat / fără pedale, să uiți de picioare / fără roți, să te obișnuiești cu nici o direcție de urmat.” Recunoaștem aici o descriere a locomoției noastre de ființe terestre, bipede, dotate „metafizic” sau nu cu „pierderea controlului”, obișnuite, nu-i așa, ba chiar antrenate și exersate intens „cu nici o direcție de urmat”. Asta și sugerează titlul cărții lui Sociu, navigarea fără busolă pe apele turburi ale realității, în imprevizibil și necunoscut, la fel ca și câinele Jackie, care „se izbește în geam când sare după vrăbii”. În astfel de secvențe recunosc pe Dan Sociu prin ce are mai bine, realizat în acest volum arătând ca o machetă. Volumul în cauză, promovat de ICR ca fiind „cartea de

poezie a anului 2013”, luat ca întreg, nu oferă revelația unui poet matur și nici poeme realizate integral, impecabil ca expresie verbală și conținut ideatic deosebit. Există aglomerări verbale irelevante și descrieri narative confuze, cu versiuni parazitare, fără acea atmosferă estetică superioară pe care eu o pretind unui volum ridicat la statutul de „cartea de poezie a anului”. Dacă facem o incursiune mai atentă în interesul cărțuliei lui Sociu descoperim lipsa de profunzime a ansamblului, eludarea unei rigori a comunicării, lipsa clarității și preciziei în exprimare și destulă superficialitate. Avem în schimb biografismul ieftin al lui Cristian Popescu și același mizerabilism expirat al douămiștilor, curente însoțite de o întreagă fanfară critică locală.

Iată câteva mostre ilustrative: „pentru că numai marea și vara sunt sfinte, și ploaia, cu picăturile ei / prea mici să apară pe lume pe bune ca ființe cu oase. Am futut fete vara dar în secret mi-aș fi dorit să fut vara. // (...) Profesorul Forțu i-a arătat tatălui meu via și porcii / pe care a spus că-i hrănește cu lături / și eu (mă duelam cu o tufă la câțiva pași mai încolo) / am înțeles că-i hrănește cu lăutari”. (p. 25) sau textul incongruent de la pagina 22 din care citez începutul și finalul: „După ce simțim că dispecera are limba despicată / și vocea ne duce pe străzi întunecate ca fundul mării / cu viteza egală a unei meduze rănite / alunecând spre mormântul ei de nisip. / (...) am putea să desfacem dispecera / să-i găsim mecanismul / și să nu găsim nici un mecanism.” În acest volum aș eșuat, alcătuit din texte adunate în grabă, Dan Sociu apare ca un dispecer al poeziei, unul care nu reușește să facă mecanismul liricii să funcționeze la parametrii maximi. Preferă poemul amalgam sau poemul bazar, fără relevanță, amestecând pe oarecarele Brad Williams, „americanul cu cea mai bună memorie”, considerat ca atare de experți, cu patinatoarea chineză Chen Lu și secvențe despre maimuțe din memoriile lui Jung, acompaniind sau asortând toate acestea cu secvențe referitoare la sexualitate. Toate acestea reduc poemele la nivelul unor discuții banale între amici la o bericică. Rareori se întâmplă ca poetul să fie precis și

memorabil în ceea ce afirmă, cum ar fi jumătatea de vers de la pagina 26: „Pîinea noastră e durerea”. Lipsindu-i vocația vizionară, Sociu suprasolicită formula epică și mizerabilă a lirismului și, spre a șoca, rupe logica poemului, contorsionând fluxul ideilor și întâmplărilor relatate. Acest limbaj confuz trece drept mare noutate și mare cucerire a expresiei lirice, dar de fapt nu e altceva decât o fundătură, o îmbâcseală a poeziei bazar, redusă la stadiul de vorbărie statică, sterilă, la o aglomerare de nimicuri și mizerabilisme cu tot felul de referiri

sexuale repetitiv – autiste. Dar acest univers al vieții care ne înconjoară, realitatea aceasta atât de provocatoare este infinit mai complexă, mult mai plină de situații cu adevărat dramatice, mult mai bogată și nu poate fi redusă la „șoricarul Jackie”, la o coțâială non-stop, sau la profesorul Forțu și porcii lui hrăniți cu „lături” și nu cu „lăutari”. Nimic despre starea societății românești actuale, care-l nemulțumește pe Dan Sociu, motiv pentru care a și refuzat premiul acordat, nimic despre România zilelor noastre, despre natura și bogățiile ei devastate și

exploatate cu ferocitate, nimic despre românii alungați din propria țară de sărăcia generalizată, ajunși cu milioanele pe drumul bejeniei în lumea globalistă. Nimic din toate aceste dramatice realități românești nu am găsit în poezia lui Sociu, de parcă poetul ar locui în Atlantida. Potențialul său creator enorm l-ar recomanda să abordeze asemenea teme esențiale, dacă tot e nemulțumit de modul în care este guvernată România de politicienii corupți. Precedentul volum al lui Sociu, *Poezii naive și sentimentale*, apărut în 2012, are o primă parte de 31 de pagini, care dă și titlul cărții și o parte secundă numită *Sonete în alexandrini*. Cărții îi lipsește cuprinsul și are pagini albe, fapt semnalat și la alte volume de poezii apărute la Editura Cartea Românească. În prima parte a cărții regăsim aceeași formulă dansociană, vehiculând aceleași mici povestioare cu întâmplări de uz familiar pentru fanii săi. Fiecare destinatar poate alege orice poftește și ce i se potrivește, oricare poem având aspectul unui „proces verbal”, acesta fiind și titlul celui care deschide grupajul. Avem același biografism obsedant, plin ochi ca o pubelă, cu de toate: „Piticul din pasajul Comedia”, „mamaia Angelica și bunica Gilica”, rude și prieteni alcoolici, avantajul de a fi drogat fiind acela că „mănânci cu poftă, dansezi, fuți mai bine, când fuți, te odihnești mai mult”, aventurile și urmările coțâielilor unei adolescente, urmate de nașterea unui copil mort și „dorit în boscheți”. Edificiul textualo-poetic al lui Sociu e plin de asemenea descrieri amănunțite ale promiscuității, destinate să impresioneze prin aura lor de fantezie morbidă, unele dintre ele având un firav nucleu de lirism.

Așa-zisele „sonete în alexandrini”, din partea secundă a cărții nu au nimic în comun cu sonetul și nici cu versul alexandrin, iambic, de 12 silabe, sau cu scrierile de factură elenistică, concepute într-o manieră erudită, subtilă, rafinată. Poetul încearcă să dezvăluie ceva ce pare că ascunde și pare să țină ascuns ceva ce nu are. Aluzia la „sonete în alexandrini” e ca să impresioneze, să pară interesant pentru profani. Cel mai intens și expresiv poem care dă măsura talentului real al lui Dan Sociu este cel inti-

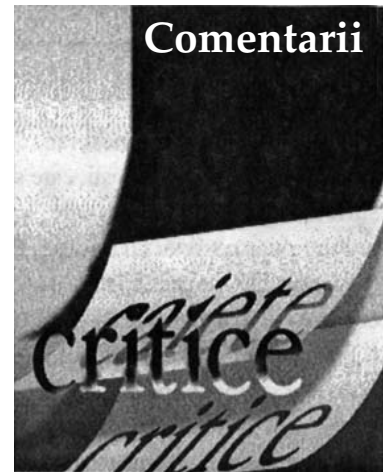
tulat 2.09.2010 de la pagina 30, în care este amintit Stephen Hawking, cu argumentarea sa științifică din „The Guardian”: „universul s-a creat singur / din nimic, în her face, / ca băieții, molecule și alte molecule / și zero semnificație, nu / suntem mai speciali decât sarcoptul rîiei” (p. 30). Și totuși îmi place că Dan Sociu e un poet special având destule șanse să depășească acest stadiu stagnant al unui lirism cu puțin peste „zero semnificație”. Cele 21 de cvasisonete realizate ca text compact și având fiecare câte 14 versuri neritmuate sunt scrise cursiv, în fluxul relatării, fără nimic din iambii alexandrini în ele. Avem aceeași manieră a lui Sociu, cu texte mai strânse, dar înțesate cu aceleași amănunte de viață și amintiri accesibile și posibile oricui. Îl reproduc integral pe cel rătăcit în prima parte a volumului, la p. 27, fiind și cel mai reușit: „e septembrie în fața blocurilor / întunecate pe scările umede / puști înfrigurați își trag glugile pe ochi. / sunt săraci însă au atîta putere / și încă n-o știu. / cînd o să-și dea seama / o să fie atît de tîrziu. umbli ani / de zile cu așa o armă la tine, / tinerețea ta, dar suferi ca un cîine / și aștepti ca un prost viitorul. cînd trec / pe lîngă ei și-i văd atît de dezarmați / fantasmez că dacă m-aș putea întoarce / aș fi rapace. aș lua tot ce-mi place. / dar știu că n-aș face decît să stau pe scări / umede de bloc cu gluga trasă pe ochi.”

Iată că poetul poate fi și într-un poem de mici dimensiuni concentrat și esențial. Mi se pare ciudat că în cărțile sale de poezii, care numai „naive și sentimentale” nu sunt, Dan Sociu nu a inclus și poezie de dragoste. Există în schimb numeroase texte referitoare la cuplări sexuale, recuplări, decuplări, poetul preferând postura de „mire infernal”, descriindu-se ca „un mecanism sexual mai greu decît soarele”. N-aș putea spune că lectura poeziei lui Dan Sociu poate fi realizată ușor și de către oricine. Cei familiarizați cu vocile lirismului actual pot accesa mai relaxați aceste prozopoeme care-s un amalgam de nativitate, biografism în exces, minimalism, anticalofilie și manevrare a clișeeilor, dogmelor și prejudecăților noastre. Discursul liric al lui Sociu aparține unui umil și servil antropocentrist cinic și distant.

Teodora DUMITRU*

Trupul teoriei în practica literei.

Eseu despre proza lui Gheorghe Crăciun

Résumé

Eseul de față își propune să ofere o viziune de sinteză asupra operei literare și metaliterare a scriitorului Gheorghe Crăciun, operă relevantă pentru optzecismul românesc și pentru moștenirea acestuia aspirând la postmodernism, dar debitoare încă tiparelor modernității. Caracteristică acestui autor este o anumită politică a autenticității scripturale manifestată prin interșanjabilitatea planurilor literar și metaliterar, susținută de o teorie a relației dintre corp și scris – ca sublimare a vechiului dualism trup-spirit –, în raza căreia se situează toate inițiativele sale, de la rețeta romanului autoreferențial până la conceptul de „poezie tranzitivă”.

Cuvinte-cheie: teorie literară, noul roman, corp, literă, modernism, postmodernism, textualism.

L'essai ci-dessous se propose d'offrir une vue synthétique sur l'œuvre littéraire et métalittéraire de Gheorghe Crăciun, un auteur emblématique pour la prose roumaine des années 1980 et pour son héritage aspirant au postmodernisme, mais pas tout à fait délié du moderne. C'est une certaine politique de l'authenticité scripturale manifestée par l'interchangeabilité du littéraire et du métalittéraire qui est le propre de cet auteur, à quoi s'ajoute la théorie de la relation entre le corps et l'écriture – expression sublimée de l'ancien dualisme corps-esprit – visible partout dans son œuvre, depuis ses projets de roman autoréférentiel jusqu'au concept de „poésie transitive”.

Mots-clés: théorie littéraire, Nouveau Roman, corps, lettre, modernisme, postmodernisme, textualisme.

Abandonarea poeziei, tatonate în tinerețea universitară, și decizia de a deveni prozator pare să se fi fost, în biografia lui Gheorghe Crăciun, fructul unei necesități. Scriitorul și-ar fi descoperit la vreme afinitatea structurală cu producerea de *text*, nu de *vers*, descoperire dublată de convingerea că proza este genul modern prin excelență, că „eul individual nu aparține poeziei, ci prozei”. Apariția romanelor este, de altfel, anticipată și secundată de multiple reflecții de factură metaliterară, însă e greu de lămurit dacă acestea au doar funcția unui discurs de escortă a romanelor sau dacă nu cumva chiar ele constituie masa critică a romane-

lor, rațiunea lor de a exista. Proza și eseistica lui Crăciun reprezintă, în fond, un continuum ideatic și stilistic, motivat de o așa-zisă opțiune ontologică: având, ca student, revelația structurilor de adâncime ale limbajului prin intermediul studiilor lui Noam Chomsky și John Fillmore, Crăciun caută o relație cât mai organică a artei literare cu realitatea și îndeosebi cu realitatea eului. Eseul *Autenticitatea ca metodă de lucru* (1982) arată, de pildă, că proza a evoluat în mod natural de la realism către autenticitate – concept înțeles preliminar în spiritul lui Camil Petrescu și Mircea Eliade și, în genere, al literaturii la persoana întâi, pentru ca

* Revista „Cultura”, București, teo_dora_dumitru@yahoo.com

apoi să facă joncțiunea cu teoriile școlii franceze a Noului Roman, ale grupului „Tel Quel” și ale textualismului. Spre deosebire de veridicul sau verosimilul realist, „autenticitatea” nu surprinde o realitate tipică, ci una aflată în „procesualitatea sa imprevizibilă, multiplu manifestată”, un „adevăr subiectiv, fragmentar”, condus, prin atomizarea genurilor literare, până la *text*. *Trup și literă* (1983), eseu inserat și în ultimul capitol al romanului *Frumoasa fără corp* (1993), în aceeași logică a continuumului text–meta-text, dă conceptului de autenticitate o accepție mai acut personală – literatura ca tensiune între limbaj și corporalitate: „Trupul nu e limbajul și tocmai această non-identitate instituie spațiul privilegiat prin dramatismul său al literaturii”. Aceasta obține statutul de artă poetică și centru de greutate al (meta)literaturii lui Crăciun, vizibil până în eseurile târzii din *Mecanica fluidului* (2003) și *Pactul somatografic* (2006). Într-o rețea eteroclită de referințe, în care

sunt amalgamați Giambattista Vico, Roland Barthes, Jacques Derrida, empirismul englez, idealismul kantian și fenomenologia, deconcertantă pentru gânditorul riguros și admisibilă numai în zona eseismului lax, Crăciun caută o „motivație genetică”, pre-alfabetică și pre-rațională a limbii și apoi a literaturii, pe care crede că o găsește în relația dintre cuvânt/ literă/ scris și corpul uman: „metafora e garantată în primul rând de posibilitățile analogice și combinatorii ale simțurilor, de un antropocentrism somatic imanent”. Eseistul transferă, de fapt, asupra conceptului de *trup* toate clișeele judecării de până atunci a literaturii și îndeosebi a poeziei: inefabil, indicibil, iraționalizabil, ireductibil etc., și-și înscrie arta în sensul acestei recompuneri a unității originare trup-literă: „Proza mea e rezultatul unui război de multe ori epuizant între limbaj și corp”; scrisul înseamnă „să descoperi lumea prin propriile tale terminații corp-alfabetice” etc. Nevoia de a scrie ar veni din „curajul de a ataca cu mintea ceea ce știe, totuși, mai bine trupul”. Afirmăția-fetiș „trupul știe mai mult” va deveni chiar titlul unui fals jurnal de creație al romanului *Pupa russa* (2004). Ca evoluție de la *Cogito, ergo sum* la *Sentio, ergo sum* (cu recuperarea sensului etimologic al esteticii: cu originea în simțuri), literatura modernă ar echivala, după Gheorghe Crăciun, cu progresiva conciliere a trupului cu spiritul încapsulat în literă și cuvânt, după ce literatura premodernă oglindise sciziunea celor două entități. Reîntoarcerea moderniştilor la „adamismul limbii”, logocentrismul, invocarea orfică a unității originare a ființei ar „traduce nevoia de a regăsi pluralitatea și simultaneitatea naturii individuale a trupului vorbitor”, care susține și opțiunea autenticistă a lui C.: „Biograficul și poezia cotidianului reprezintă o ultimă încercare de a eluda adevărul că eul e o valoare plurală, într-un continuu proces de diseminare, și că lumea imediată nu se poate niciodată sintetiza într-o imagine de ansamblu”, așa cum credeau moderniştii (v. eseu *Între modernism și postmodernism*). Urmărind problematica relație dintre cuvinte și lucruri, scrierile lui Crăciun ar exprima, prin urmare, curajul

modern(ist) „de a înfrunța opacitatea limbajului, semantica grosieră a cuvintelor de fiecare zi și misterul lor asociativ”, cu pasiunea unei „senzații a exactității”, a „drumului logic” spre „esență”, dar și un complex postmodern al realului indeterminat ontologic, ale cărui „varietate și procesualitate [...] nici măcar nu pot fi atinse prin scris”. De unde imersiunea totală („textențială”, cu un concept vehiculat printre optzeciști) a subiectului în producerea textului și tendința scriitorului de a evita construcția, ideea unui ansamblu coerent, și a se retrage, „prin depiere, curgere desolidificare”, în „notații intermitente, ferit de neajunsurile imaginărilor, ale descrierii și ale povestirii”. Teoria poeziei denotative și a exactitudinii senzoriale urmărite în proză ar fi consecințele acestui complex al realului „indestructibil” reflectat într-un trup „indicibil”. Dacă în unele texte Crăciun disociază modernismul de postmodernism pe baza raportării lor diferite la ideea de limbaj – modernismul și modernitatea vizând, prin orfic și oracular, un concept esențialist, integrator, de limbaj, abandonat de postmodernism în favoarea ideii de diseminare, simultaneitate discursivă etc. –, în altele rămâne vizibil angajamentul încă modernist al prozatorului, visul de a reface unitatea trup–suflet/trup–literă ținând mai mult de „iluzia metafizică a consistenței” decât de filosofia postmodernă a arbitrariului și a descentrării. Oscilațiile teoreticianului se propagă și în argumentarea opțiunilor sale de gust. Convins, de certitudinile trupului și ale textului (*Între modernism și postmodernism*), el se îndoiește alteori chiar de real și realitate, contestând paradigma realistă resuscitată în opera unor Marin Preda, Petru Dumitriu sau Nicolae Breban, careia îi preferă autenticismul livresc și ludic al Școlii de la Târgoviște (*Realismul ca pericol*). Dacă în primul caz susține că realismul și proustianismul derivă din aceeași „substanță epică unitară” și că, în fond, întreaga literatură modern(ist)ă, Balzac și Mallarmé, Tolstoi și Baudelaire, înseamnă revelarea conștiinței de sine (reflexive) a operei, a realului care devine *text*, în al doilea caz vede în realismul istoric „o convenție a unui tip îngust de

reprezentare”, marcat de determinism social și vinovat de crearea omului „unidimensional”, iar în realismul românesc postbelic – o formulă premodernă, depășită încă din interbelic de romancierii români psihologiști. Definiția mimesisului balzacian ca tip de ficțiune autotelică nu mai funcționează, deci, în cazul realiștilor Preda, Dumitriu ș.a., dar include, surprinzător, „evazionismul” fantast și imaginar al târgoviștenilor, cărora li se descoperă aceeași „teleologie a discursului epic” coborâtore din modernism. Respingerea realismului postbelic se conjugă cu respingerea ideii de roman anticomunist sau politic, considerat la fel de ideologizat și de nerealizat estetic ca și variantele pe care încearcă să le submineze, și cu promovarea unei „proze pur autoreflexive” – în genul Mircea Horia Simionescu sau Radu Petrescu, prozatorul-etalon al lui Crăciun –, creditată ca formă de continuitate cu interbelicul și autentică soluție subversivă. Instrumentarea conceptului de realism e însă, mai departe, instabilă și suspectabilă de prejudecăți generaționale. Respingând realismul romancierilor obsedantului deceniu, Gheorghe Crăciun va milita totuși pentru poezia optzecistă a micului realism biografic și cotidian și, simetric, promovând proza autoreflexivă a târgoviștenilor și a optzeciștilor, va respinge poezia autoreflexivă, „evazionistă”, a neomodernismului șaizecist. „Pericolul” realismului în proză devine, prin urmare, soluția salvatoare în poezia optzecistă, atestând evoluția ei spre postmodernism, prin depășirea stadiului reflexiv al simbolistomodernismului. Expusă în masiva *Aisbergul poeziei moderne* (2002), teoria lui Gheorghe Crăciun asupra poeziei se află în stare embrionară în studiul *Denotație și conotație în limbajul poetic* (1996) și în alte câteva eseuri reunite în antologia *În căutarea referinței* (1998). Pornind de la dubletul tranzitiv-reflexiv explorat de Tudor Vianu în *Dubla intenție a limbajului și problema stilului*, teoreticianul brașovean susține că poezia modernă nu poate fi considerată în totalitate o formă de limbaj deviat (sau conotativ) și atrage atenția spre o „altă față a poeziei”, care, de la Wordsworth până la poezia

obiectivă americană, explorează „limbajul poetic denotativ”. Crăciun identifică aici o bază de discuție suficientă pentru reorientarea istoriei modernismului poetic în jurul a trei linii de forță. Prima este poezia reflexivă, care acoperă simbolismul și modernismul în descendență franceză (linia Charles Baudelaire – Arthur Rimbaud – Stéphane Mallarmé), o poezie a „eului mare”, metafizic, deviat de la „limba tribului”, izolat de comunitate și pătruns de propria misiune demiurgică sau orfică, așa cum o redau sintezele istorice ale lui Hugo Friedrich și Marcel Raymond. A doua e poezia tranzitivă, denotativă, nefigurată, obiectivă, eminentamente contingentă și scrisă în limbajul prozaic al eului cotidian, care face concurență exprimării înalte, ermetice și metaforice a liricii reflexive, după cum arată poezia obiectivă americană, dar și, pe teren românesc, unele volume ale lui G. Bacovia, Adrian Maniu și Luca Ion Caragiale sau opera lui Constant Tonegaru, a poezilor de la „Albatros”, a lui Mircea Ivănescu, Emil Brumaru ș.a., culminând cu poezia optzeciștilor. A treia linie de forță e poezia lingvistică sau experimentală adusă de avangarde, de la Lautréamont la telquelști și „Grupul 63” italian, dar și de manierismul generic, inclusiv barocul. Crăciun contestă, din această perspectivă, supremația poeziei reflexive în canonul liricii moderne și propune o schemă dialectică, în care lirica reflexivă (vârful vizibil al „aisbergului” modernist) e dublată de această poezie tranzitivă, imaginată ca limbaj alternativ, ignorat de istoriografie și pus în valoare abia de epistema postmodernă. El militează pentru dreptul poemului de a nu mai semnifica dincolo de denotație, evitând marile scenarii și narațiuni ale modernismului de sursă francofonă, și solicită reevaluarea conceptului de poezie modernă, pentru a găsi aici rădăcini ale esteticii postmoderne. Ludicul, experimentalul și tranzitivul ar fi acele elemente esențiale ale literaturii postmoderne moștenite din modernism. Câtă vreme sunt aplicate tradiției lirice a secolelor al XIX-lea și al XX-lea, conceptele de „reflexiv”, „tranzitiv” și „lingvistic-experimental” pot fi considerate aspecte ale unei viziuni istorice

și relativiste asupra poeziei, dar, cum nu exclude apropierea barocului de experimentalism și postmodernism sau unele afirmații inacceptabile din perspectivă istorică precum „originile istorice ale postmodernismului sunt sincrone dacă nu anterioare începuturilor poeziei moderne”, se poate spune că tirada lui Crăciun vizează totuși virtuțile unei scheme universaliste, independente de spațiu și timp. El se raliase opticii istorice a sârbului Jovan Hristič din *Formele literaturii moderne* pentru a chestiona dominantă reflexivă a poeziei modern(ist)e, dar tentația tipurilor ideale, a viziunii transistorice asupra limbajului liric, rămâne la fel de puternică: așa descoperă, de pildă, Gheorghe Crăciun o mai mare afinitate între poezii Grigore Alexandrescu și Mircea Ivănescu, decât între acesta din urmă și contemporanul său Dimitrie Stelaru. Demers teoretic ambițios, *Aisbergul...* este în același timp și unul militant, găzduind, în subsolul rescrierii istoriei modernismului liric, un turnir al generațiilor postbelice autohtone încheiat cu victoria tranzitivului asupra reflexivului evazionist din generația lui Nichita Stănescu („pe șaizeciști nu-i interesează realitatea, ci poezia”), deși cu altă ocazie apăruse „evazionismul” prozatorilor Școlii de la Târgoviște împotriva realiștilor. Impresia că tot angrenajul conceptual pus la bătaie servește promovării poeziei optzeciste subminează pe alocuri pretențiile reformatoare ale ansamblului. Crăciun s-a remarcat, de altfel, ca una dintre principalele conștiințe teoretice ale generației 80, prin eseurile din *Cu garda deschisă* (1997), *În căutarea referinței* (1998) *Reducerea la scară* (1999), prin volumul *Experimentul literar românesc postbelic* (1998), precum și prin antologiile coordonate: *Competiția continuă. Generația 80 în texte teoretice* (1994) și *Generația '80 în proza scurtă* (1998). Considerată „singura direcție estetică” viabilă și după 1990, preferabilă atât literaturii ideologizante a generațiilor anterioare, cât și celei prevalent etice de după căderea comunismului, când esteticul pierde teren în fața literaturii-document, a memoriilor, jurnalelor ș.a. (v. *Generațiile între etic și estetic*, 1993), generația 80 se impune, în opinia

lui Gheorghe Crăciun, în virtutea evoluției și a sincronizării cu literatura momentului, respectiv cu postmodernismul, pe de o parte, iar pe de altă parte în virtutea continuității cu moștenirea estetică a interbelicului, ambele principii revendicându-se de la E. Lovinescu. Spiritul sburătorist e frecvent invocat, la fel nevoia unei critici de direcție și a unei conștiințe teoretice. Reușind să propună „o nouă ontologie a realului”, optzeciștilor li se recunoaște și o reală vocație „metatextuală”. Meditațiile asupra propriei generații se continuă prin reflecții mai largi asupra condiției literaturii și a actorilor săi după 1990. Prăbușirea instituției criticii este de pildă explicată prin pierderea „mizelor artistice” anterioare, odată cu anularea dialecticii protocronism–sincronism (*Criza criticii*). Teoriile despre „trup și literă”, despre autenticitate și biografism, devin ușor compatibile cu narațiunea individualistă pro-liberală, pledând pentru desprinderea literaturii din anchiloza gândirii etatiste, economie de piață, societate civilă, pro-occidentalism etc. Reflecția asupra tranziției, a globalizării, a alienării individului într-o societate a gândirii slabe și a consumismului (în linia Gianni Vattimo – Jean Baudrillard) devine tot mai sceptică în microeseurile din *Viciile lumii postmoderne* (2011): „autenticității” postmoderne i se descoperă acum reversul; sunt mai vizibile simulacrele, lipsa de consistență, abandonarea reperelor etc. Vocea din eseuri migrează în romane și viceversa, autorul devine propriul său personaj, disipat într-o sumă de identități succesive, de la roman la roman, și suprapuse, în interiorul unui singur text. Mai degrabă experimente textualiste, auto-referențiale și autoficționare, lipsite de fibră epică, romanele lui Crăciun pot fi considerate părți ale unei plurilogii, emisie a unei singure instanțe locutoare în continuă generare. Primă aplicație a teoriei expuse în *Trupul și litera, Acte originale/ copii legalizate* explorează limitele textuării cu riscul unei ilizibilități studiate. Se vorbește despre un „masochism al scrisului” menit să scoată în relief jocul platonician dintre trup, ca „act original”, și scris – „copia” lui legalizată, sau dintre realitate și ficțiune. Fragmente

din viața inginerului Octavian Costin și a pictorului-scriitor Vlad Ștefan, alteregouri ale autorului (pasionat și el de grafică), elemente de biografie mărunță și sedimente din memorie decorticate în secvențe ample țin de acea microscopie, exersată și în romanele ulterioare, care dă prozei lui Crăciun, chiar prin „senzația exactității”, o acută senzație de ireal („Irealul e un rezultat al insistenței pe real”, declara romancierul în pseudo-jurnalul *Trupul știe mai mult*, 2006). *Compunere cu paralele inegale* (1988) readuce în scenă personajele din primul roman, atribuindu-i pictorului-scriitor, demascat și ca autor al precedentului roman *Acte originale...*, realizarea unei rescrieri-parafraze a idilei lui Longos *Daphnis și Chloe*, pe șablonul căreia valsează mai multe cupluri surprinse în progresie amoroasă. Erosul contemporan n-ar fi decât o citare – o replică – a originalului grec, dar, pe de altă parte, acesta nu există decât prin seria posibilităților sale actualizări. Cele patru *Epure pentru Longos* devin așadar un pretext al valorificării obsesiei „corp-alfabetice” a lui Crăciun, a analiticii senzoriale pasionate de relația spirit–trup sau trup–limbaj. O temă aprofundată în *Frumoasa fără corp*, care continuă mecanica reversibilă a insinuării vieții în text, apropiată de critică de modelul Radu Petrescu, creditarea himerei drept realitate/corp și viceversa. Rescrieri ale ipostazelor feminine din romanul românesc interbelic – carnala Nina, capricioasa Sânziana, „o ficțiune a sensibilității ultragiante” a personajului masculin sau chelnerița Adela, o „himeră a simțurilor” paradoxal concretă, în care scriitorul Vlad regăsește o replică „vie” a lui Cloe, personajul „de hârtie” din romanul anterior – jonglează pe aceeași spirală a continuumului realitate–ficțiune căreia i se subordonează și tensiunea trup–literă. Un intertext camilpetrescian ar fi des invocată (și repudiata) luciditate „de poet tranzitiv” a personajelor, gândirea care „alerga înaintea trăirii” – vină a trupului, „cu insașiabilul său bovarism sinestezic, cu mereu nestăpânita lui foame de altă lume” –, cu nuanța că, spre deosebire de romancierul interbelic, unde cerebralul face cuplu cu senzualul, la personajele lui Crăciun e vorba mai degrabă

de senzorial, presupus a include și totodată a transcende eroticul. *Frumoasei fără corp* îi corespunde, în *Pupa russa*, frumoasa fără cap Leontina, o prezență eminentemente corporală, pe ale cărei detalii anatomice prozatorul întârzie neobosit, și totuși circular, fără adaos de sens. El pretinde că ascunde în acest roman un autoportret, suficient de bogat ca material psihanalitic („partea mea de natură feminină” sau natura duală, ambigen, fata-băiat Leon+Tina, pentru a rezista și în absența celui de-al doilea obiectiv – reconstituirea „filistinismului” lumii comuniste. Meditația asupra corporalizării literaturii e transferată aici asupra personajului Leontina Guran, urmărită în ascensiunea și decăderea ei prin trup în cercurile succesive ale infernului comunist, care speculează labilitatea și insatisfacția de natură structurală, psihotică, a femeii. Urbanul tentacular și promiscuitatea în care se afundă protagonistă, greața, „râia interioară” sunt contrapunctate de imagini ale copilăriei rurale, adevărate poeme suprarealiste, saturate de sinestezii, în eterna încercare a lui Crăciun de a tatona „acea interioritate rațională și viscerală din care se naște limbajul”. Așa cum arată *Trupul știe mai mult*, elementul care ține laolaltă cele două obiective este ideea de bovarism, exploatată și anterior, ca propensiune difuză spre insatisfacție și ieșire din sine, ca balans între realitate și ficțiune. Deși ostil conceptului de roman politic, autorul își concretizează totuși intenția de a scrie „o *Doamna Bovary* a lumii comuniste” și „bovarismul femeii ca secreție a unei lumi fundamental bolnave” atestă devierea spre ideologic a prototipului flaubertian. Viciul *est-etic* descoperit de Crăciun în cazul multor scrieri de după 1990 se observă și aici. I se adaugă conflictul dintre metoda textualistă, autoreferențială – sursă a unei lumi „de hârtie”, a cărei singură consistență rămâne textul – și metoda realistă, al cărei obiect – comunismul românesc – rămâne totuși în afara textului, ca o realitate brută, de exorcizat. Fantoșa gonflabilei textuale Leontina rățăcind pe străzile Bucureștiului

revoluționar este, de pildă, o imagine contradictorie, rezultată din scurtcircuitarea a două coduri de lectură incompatibile. Naratologic vorbind, Vlad, Gil, Octavian, Leontina – personajele romanului lui Crăciun –, nu sunt „reflectorii” sau „puncte de vedere” multiple asupra unei acțiuni, ca în romanul românesc interbelic, ci fețele unui „eu plural”, „cu sertare”, prezent în toate scrierile acestui autor, de la proze la jurnal, eseu sau interviu, într-o circularitate text-intertext-metatekst evidentă, dacă nu chiar șarjată. Scriitorul însuși a vorbit de „statutul polimorf al eului” postmodern și de preferința sa pentru identitățile de tip „matrioșka”. S-a vorbit, cu privire la rețeta romanului sale, de „eul rizomatic auctorial, dominat de forțe centrifuge, risipit în text sub diverse ipostaze care răspund la nume diferite” și de „eul-palimpsest, construit din suprapunerea unor euri anterioare, livrești sau nu”¹ (Carmen Mușat), de indeterminate, discontinuitate, descentrare, alteritate și alte concepte din jargonul poststructuralismului francez. Desprinderea romancierului de orbita modernității și a modernismului literar nu este însă nici atât de avansată, nici atât de asumată. Pe lângă numeroasele sale alteregouri, autorul nu renunță, de pildă, la impersonarea în misteriosul personaj George, omniprezent și aparent ubicuu în romanele sale: eul plural nu poate rezista tentației de a fi concurat (și chiar controlat) de eul singular, omnipotent, al modernității, al unei identități ferme, chiar dacă fictive. Relația dintre realitate și ficțiune, ca și pulsivitatea bovarică – „nostalgie a ceea ce eul ar putea fi, într-o altă lume, sau a fost cândva, într-un alt timp”, sunt la un moment dat, devoalate ca aspirații („versiuni”) ale „modelului unic”, în aceeași măsură în care chinul scrisului rămâne – încă – atașat de „iluzia unui univers”. Filosofia postmodernă a descentrării, a aleatoriuului și a arbitrarului pierde, mai mult sau mai puțin voluntar, partida în fața tentației eminentemente moderne spre ansamblu, spre recuperarea unității primordiale.

¹ Carmen Mușat, *Strategiile subversiunii. Descriere și narațiune în proza postmodernă românească*, Postfață de Mircea Martin, Pitești, Editura Paralela 45, 2002, p. 263.

Bianca BURȚA-CERNAT*

Proza românească postdecembristă. *Câteva considerații*

Abstract

În acest articol este analizată situația prozei românești de după decembrie 1989: sunt observate preferința pentru non-ficțional și schimbarea de statut a scriitorului. Autoarea arată care sunt motivele acestor transformări în cadrul noii paradigme culturale. Sunt examinați toți actanții implicați în desfășurarea fenomenului prozastic postdecembrist (scriitori, edituri, critici literari, public), în perspectivă diacronică. Nu în ultimul rând, autoarea oferă o privire de ansamblu a diferitelor categorii de proză preferate de scriitorii români din perioada discutată.

Cuvinte-cheie: proză românească contemporană, istorie literară, nonficțiune, statutul scriitorului, categoriile prozei.

The state of the Romanian prose after December 1989 is analyzed in the present article: a preference to the non-fiction and a change of the writer's status are noticed. The author points to the reasons of these transformations inside the new cultural paradigm. All the stakeholders of the prose area (writers, publishing houses, literary critics, public) are scrutinized in a diachronic perspective. Last but not least, the author offers an overview of the different categories of prose illustrated by the Romanian writers in the discussed period.

Keywords: Romanian contemporary prose, literary history, non-fiction, writer's status, prose categories.

După 1989, proza românească de ficțiune s-a retras cu modestie în umbra unei producții nonficționale aproape fabuloase. Asta pentru că avalanșa de memorii, jurnale, volume de corespondență, cărți de convorbiri a produs emulație nu doar în rândul cititorilor, în logica unui orizont de așteptare definibil (și) printr-o anumită alergie la „minciuna” romanescă și la ficționalizarea politică a realității, dar chiar și în rândul scriitorilor din varii generații. Jurnalele și memoriile interbelicilor (Mihail Sebastian, Jeni Acterian, Mircea Eliade, Alice Voinescu, Emil Dorian, Arșavir Acterian, Petru Comarnescu, Gheorghe Jurgea-Negrilești,

Constantin Beldie – spre a da numai câteva exemple), ca și acelea ale martorilor epocii comuniste (Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Mircea Zăciu, I. D. Sîrbu, Steinhardt, Ion Ioanid ș.a.) scoase la lumină după Revoluție stimulează apetitul pentru nonficțiune al multor scriitori contemporani, de la Nicolae Breban la Mircea Cărtărescu, de la Gabriela Melinescu la Gabriel Liiceanu, determinându-i să intre în jocul (auto)mărturisirii. „Ego-grafia” devine un brand de succes. Sigur că autobiograficul e în vogă – în anii '90 ca și acum – inclusiv în spațiul occidental, dar din cu totul alte motive și nu în detrimentul producției ficționale.

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, email: bianca_cernat@yahoo.com.

Căderea în dizgrație a beletristicii, în primul deceniu postdecembrist, ține în bună măsură de tatonările, de stările febrile ale lumii literare la vremea tranziției, când instituția Literaturii este pusă în situația unor rapide reconfigurări (unele – cu efect de seism). După 1989, scriitorul român se confruntă cu o vertiginoasă pierdere de capital simbolic – el nu va mai fi, de acum înainte, o voce reprezentativă a Cetății, cu atât mai puțin un „privilegiat”. Și asta din mai multe motive, dintre care amintesc aici doar câteva: 1) o specie aparte de „procurori” ai istoriei românești recente acuză tagma scriitoricească pentru faptul că s-ar fi compromis prin cedările sau prin strategia adevărilor spuse pe jumătate înainte de 1989; 2) în condiții de normalitate socială/politică scriitorul nu mai cumulează, ca în comunitățile totalitare, roluri ce aparțin de drept istoricului, sociologului, analistului politic, literatura devenind un domeniu între altele în ansamblul culturii; 3) scriitorul se vede constrâns să ia act de funcționarea „pieței bunurilor simbolice”, în interiorul căreia trebuie să se descurce singur, netutelat de Stat; 4) televiziunea, internetul, ziarele fac o concurență acerbă literaturii. Problema literaturii române – și în special a prozei, genul cu cea mai mare priză la realitate, la social etc. – a fost, în anii '90 și la începutul mileniului trei, căutarea unei noi identități și a unor modalități de recucerire a cititorului. De notat de asemenea că nu numai scrierile nonficionale, pe de o parte, și bogata ofertă mass-media, pe de altă parte, au pus în umbră ficțiunea românească a perioadei în chestiune, ci și, într-o măsură semnificativă, numărul impresionant de traduceri din literaturile „mari” și mai puțin „mari” ale lumii. Confruntat cu această concurență prodigioasă și cu dificultatea de a-și redefini pozițiile și de a aproxima așteptările unui public foarte eterogen (agitat el însuși de crize identitare), prozatorul român s-a manifestat, cu excepțiile de rigoare, timorat, neconvingător.

Primul deceniu postrevoluționar nu a cunoscut prea multe cărți eveniment, chiar

dacă prozatorii remarcabili și cărțile ingenioase nu ne lipsesc: de pildă, romanele *Saludos* și *Stațiunea* ale lui Alexandru Ecovoiu, *Frumoasa fără corp* de Gheorghe Crăciun, *Amantul colivăresei* de Radu Aldulescu, proza scurtă a lui Radu Țuculescu sau a lui Cristian Teodorescu, romanele apocaliptice ale lui Dan Stanca (*Apocalips amânat*, *Ultimul om*), *Orbitorul* lui Mircea Cărtărescu, *Cei șapte regi ai orașului București* de Daniel Bănuțescu, *Erou fără voie* și *Un regat pentru o muscă* de Petru Cimpoșu, *Coaja lucrurilor sau Dansînd cu Jupuita* de Adrian Oțoiu, *Patimile Sfântului Thomaso d'Aquino* de Alex. Mihai Stoenescu și poate alte titluri încă – nu însă suficient de numeroase, de diversificate (ca tematică și ca scriitură) și de puternice ca impact, încât să putem discuta despre un adevărat fenomen prozastic al deceniului zece. Optzeciștii publică foarte puțină ficțiune în anii '90 – și cel mai adesea în registru minor –, atrași mai mult de eseistică, de teoretizare sau de

mirajul publicisticii; s-ar zice că sunt epigoni ai propriilor cărți din deceniul anterior. Iar dintre prozatorii nouăzeciști se impun atenției puține nume (Radu Aldulescu, Daniel Bănulescu; și întrucâtva Horia Gârbea sau Cătălin Țirlea). Și pe unii, și pe alții libertatea îi inhibă; scriu „corect”, abordează uneori teme interesante, dar nu reușesc să dea cărți de prim plan. Ceea ce le lipsește nu e talentul, ci un mai mare entuziasm. Scăderea entuziasmului pentru proză al scriitorilor se explică poate și prin faptul că politicul, cotidianul, spectacolul metamorfozelor societății românești în tranziție aproape că îi confiscă. În tulburii și agitații ani '90, din ce în ce mai puțini scriitori mai au timp să se ocupe de ficțiune. Nici măcar de aceea realistă, pentru că ea nu mai satisface setea de „adevăr”, de document, de dezvăluiri despre trecutul recent și des-

pre prezentul colcăitor. Și cu atât mai puțin de ficțiunea fantezistă. Prozatorii afirmați la vârf în anii '60-'70 (Nicolae Breban, D. R. Popescu, Augustin Buzura, Fănuș Neagu, Constantin Țoiu) intră acum într-un con de umbră, în parte și din cauza faptului că sunt supuși unui destul de dur proces al „revizuirilor” (etice și estetice deopotrivă), de cele mai multe ori injust, procustian, direcționat ideologic.

Începutul anilor 2000 aduce o oarecare liniștire a apelor în literatura română. Temperarea entuziasmului politic (ajuns la cote amețitoare imediat după Revoluție) se vedește direct proporțională cu revigorarea interesului lumii literare (și nu numai al acesteia) pentru beletristică. Într-un climat de (fie și relativă) normalitate a vieții sociale/politice, scriitorul se poate întoarce la „nobilă inutilitate” a ficțiunii – chiar dacă e

constrâns să facă asta între două joburi sau două articole de ziar. Negurosul deceniu literar zece a fost, până la urmă, o etapă de așteptare productivă, de sedimentări, de clarificări, de reorientări. La capătul său, contingentul de prozatori se înnoiește cu nume importante, iar oferta cărților de proză crește cantitativ și se diversifică, fenomen devenit vizibil mai cu seamă începând cu 2003-2004. (Între 2000 și 2004 avem încă puține cărți majore: *Simion Liftnicul*, roman emblemă al tranziției românești postcomuniste, care consacră în sfârșit condeii lui Petru Cimpoeșu, al doilea volum cărtărescian din *Orbitor* și romanul politico-textualist-corporalist al lui Gheorghe Crăciun, *Pupa russa*.)

La sfârșitul lui 2006 a devenit clar pentru foarte multă lume că proza românească a ieșit de câțva timp din impas. Un rol hotărâtor în acest sens l-au avut (și îl au) diverse strategii editoriale menite să promoveze ficțiunea autohtonă, chiar dacă nu întotdeauna în virtutea unor criterii valorice bine stabilite. Un caz aparte este, în acest sens, o strategie pusă în operă (de la începutul anilor 2000 până azi) de Editura Polirom. Inițiind programul de susținere coerentă a literaturii române contemporane prin colecția „Fiction Ltd.” – ce reunește în general autori deja afirmați, o mare parte chiar „canonici” („șaiszeciștii” și „șaptezeciștii” avându-și aici locul binemeritat) –, Polirom a dat lovitură în 2004 cu o nouă colecție, rezervată autorilor debutanți sau încă insuficient cunoscuți (unii trecuți de vârsta tinereții: Doina Ruști sau Mariana Gorczyca): „Ego-Proza”, demers mai mult decât lăudabil în intenție, care a stârnit însă controverse legate de calitatea „mărfii” livrate. Merită discutat mai pe larg despre „Ego. Proza”, pentru că avem de-a face cu un concept editorial care a prins atât de bine la publicul literat și nu doar, încât a reușit să creeze o tendință, să schițeze niște posibile direcții, să impună o imagine (chiar dacă pe ici-pe colo trucaută a) așa-numitei „literaturi tinere”, să producă emulație, stimulând astfel indirect apariția altor proiecte similare. Subliniez: colecția aceasta nu este importantă neapărat în sine, prin autorii și cărțile pe

care le propune, nu e în nici un caz o pepinieră de scriitori de talent, ea e importantă în primul și în primul rând ca ferment. Percepută la început, după lansarea primelor titluri, ca un proiect subsumabil unei singure formule – aceea a unui nou autenticism decomplexat și detabuizant, obsedat de un cotidian cenușiu și fără orizont și de experiențe „șocante” –, „Ego. Proza” este, de fapt, o colecție eterogenă, „democratică” am putea zice, deschisă unei diversități de formule, de la autoficțiune la ficțiunea pură a genului fantasy, de la proza minimalistă la proza istorică ș.a.m.d. Se varsă în acest concept editorial „cluboptiști”, cenacliști de la Literele bucureștene, „fracturiști” etc. Sigur că, dintre (deja!) sutele de cărți apărute până acum în cadrul acestei colecții, puține ar rezista probei timpului, valoarea lor varind de la catastrofal la excepțional. În orice caz, diversitatea formulilor prozastice pe care le adăpostește colecția aruncă în aer orice încercare teoretizantă de îngrămadire a „ego-prozatorilor” într-un pat procustian. Când acest concept editorial forjat pe ideea descoperirii și încurajării de talente (ca alternativă implicită atât la proza maximalistă a anilor '60-'70, cât și la stereotiparea prozei optzeciste textualiste și experimentaliste) s-a dovedit a avea succes, reperabil inclusiv la nivelul vânzărilor, alte edituri s-au grăbit să elaboreze strategii asemănătoare de promovare a „noii literaturi”. Nu însă cu aceleași rezultate... În 2005, Humanitas lansează colecția „Debut”, aruncând pe piață „provocările” a trei tineri prezenți (de Gabriel Liiceanu între alții) drept condeie remarcabile: Anca Maria Mosora cu *Arhanghelii nu mor*, Mihnea Rudoiu cu *À toi cuando tu no estas* (oțioasă epopee absurdistă) și nihilistul teribilist Alain Gavriluțiu cu *Nu toată iarba e la fel*. Dezideratul nemărturisit era probabil o replică la proza tinerilor publicați de Polirom, percepuți în bloc ca microrealiști mărunți și antielitști. Replica ar fi constat într-o proză cu „stil”, elaborată, elitistă, „aristocrată”. Rezultatul nu s-a vădit însă pe măsura proiectului. Iar receptarea critică în linii mari nefavorabilă a contribuit poate la punerea pietrei de mormânt peste o colecție care nici nu apucase încă să

se nască...

Polirom nu a fost, bineînțeles, nici prima, nici singura editură care a lansat pe piață prozatori tineri în ultimul deceniu și jumătate, dar ea a dat fenomenului o amploare și o coerență semnificative, până într-acolo încât să impună un concept – larg, lax, cuprinzător, deschis – al noii literaturi. Demersuri în această direcție au întreprins și mai vechea editură Nemira, defuncta Univers prin colecția „Prima verba”, Cartea Românească, Paralela '45 sau, mai recent, Tracus Arte și Casa de pariuri literare. Simptomatic este faptul că, de la o vreme, editurile (în mod curios: mai puțin criticii!) încearcă să dea tonul tipologizărilor literare în circulație (prin formule-slogan ca „generația 2000”, „literatura tânără” etc.

Subliniez că, referindu-mă la „noua proză” autohtonă a anilor 2000 (promovată de diferite edituri), nu pun semnul egalității între acest termen și ideea de proză scrisă de tineri. Vârsta rămâne, de altfel, un criteriu ambiguu și un hotar nestatornic. Am în vedere, pur și simplu, un nou mod de a scrie (diferit de acela de acum douăzeci-treizeci de ani), determinat într-o măsură semnificativă de contextul extraliterar, de mentalitățile în perpetuă mișcare. Mi se pare evident că, rămânând totuși consecvenți cu proiectul lor inițial, prozatori ca Petru Cimpoșu, Radu Țuculescu sau, să zicem, Gabriela Adameșteanu, scriu fundamental *altfel* și *despre altceva* decât înainte de Revoluție. După cum mi se pare evident că, într-un alt context, romanele Florinei Ilis ar fi arătat altfel. Proza *postmodernistă* s-a istoricizat deja, proza românească *a postmodernității* abia acum (de vreo câțiva ani) începe a se scrie. Dacă în anii '80 am avut un postmodernism fără postmodernitate, în prezent identificăm o proză a postmodernității care nu include formula/formulele postmodernistă/postmoderniste decât ca o posibilitate între altele. Monismul, exclusivismul acuzate de scriitorii postmoderniști abia acum încep să fie depășite la noi, în contextul unei *noi* proze al cărei cuvânt de ordine este diversitatea.

Proza românească a ultimilor ani stă sub semnul eterogenității narrative, al mixajului

de formule dintre cele mai felurite, al supra-punerii și/sau interferenței aiuritoare de planuri. Este, pe porțiuni destul de mari, o proză *inclusivă*, cu ambiții totalizante, proiectată să înghită și să prelucreze cât mai multe „hălci” ale realului și/sau ale imaginarii. Textul și realitatea nu se mai opun, ci fuzionează, se alimentează reciproc. Temele „mici” (temele cotidianului) și cele „mari” (istoria, condiția umană etc.) coexistă în spațiul aceleiași povești. Narațiunea „clasică” și experimentul narativ se împletesc în aceeași țesătură. Tragicul și comicul, sublimul și grotescul, gravitatea și ironia se intercalează și sunt egal valorizate – în timp ce în proza optzecistă aceste cupluri de categorii (și altele, pe același model) se vedeau dezechilibrate prin greutatea mai mare pe care autorul o acorda unuia dintre termeni: comic, grotesc, ironie ș.a.m.d. Pentru din ce în ce mai multe cărți dihotomiile *proză „realistă” vs. proză fantastică/fantasmatică, text referențial vs. text autoreferențial* devin inoperante. Pentru că nu mai ascultă de logica exclusivă a lui „ori..., ori...”.

Utopia *textului în sine*, care i-a fascinat pe cei mai mulți dintre optzeciști (dar, trebuie spus, nu și pe cei mai buni dintre ei!), s-a devalorizat. Artificiul (textual) de dragul artificiei, împins până la ultimele limite ale lizibilității – simptom de autism literar – sfârșește lamentabil în neant. Un text care nu se comunică/nu se semnifică decât pe sine se aseamănă cu un mecanism detracat sau cu un organism bolnav. Genul acesta de texte interesează/atrag la început prin bizarietatea lor; create în serie, provoacă însă, mai târziu, o senzație de saturație – așa cum s-a întâmplat, de pildă, cu inovațiile Noului Roman Francez. Ca să dau un exemplu autohton – primul care îmi vine în minte – de text îngropat imediat după naștere: câți își mai amintesc – deja! – de un roman experimental, antiepic al lui Daniel Vighi, *Misterele Castelului Solitude*, apărut în urmă cu aproximativ 10 ani?!... Proza anilor 2000 încearcă să se afirme (și) printr-o reacție față de anumite experimente optzeciste perdante, față de o literatură debilă, de seră (o literatură produsă de filologi pentru uzul strict al filologilor), față de ilizibilitatea sfidătoa-

re, față de refuzul semnificației. Reacția aceasta cvasi-programatică include intenția de reumanizare a narațiunii prin apropierea de cititor și de realitate, reabilitarea Poveștii, a Personajului, a interesului pentru psihologie și pentru social, revalorizarea altfel decât în sens parodic a parabolei și a scenariilor mitologice.

Impresia cvasi-generală a comentatorilor pare să fie aceea că dominantă peisajului prozastic actual ar fi dată de așa-numita proză autoficțională. S-ar putea să avem de-a face totuși cu un defect de perspectivă, cauzat într-o oarecare măsură și de promovarea uneori exagerată, agresivă chiar, a tinerilor autoficționari proaspăt afirmați. Se citează liste nesfârșite de nume și de titluri, nu suficient de relevante însă sub aspect estetic. De fapt, *proza ficțiunilor eului* (prefer să-i spun astfel pentru că ea nu se suprapune integral termenului de autoficțiune așa cum e definit de Serge Doubrovsky) este numai o categorie între altele, concurată în ultima vreme din ce în ce mai puternic de fabuloasele narațiuni cu ambiții totalizante și, la oarecare distanță, de proza socio-antropologilor. Din avalanșa de ficțiuni ale eului (zeci de titluri!...), puține cărți merită discutate separat: acelea care nu cultivă doar ne semnificativul biografic și în care ficțiunea țesută în marginile (auto)biograficului are o relevanță trans-individuală.

Există în literatura română actuală câteva categorii prozastice cu relief, între care: 1) ficțiunea fantasmatică, paranoidă; 2) proza socio-antropologilor; 3) proza ficțiunilor identitare; 4) ficțiunea estetizantă. Sigur, clasificarea aceasta este orientativă și nu are, în nici un caz, pretenția infailibilității... Ea încearcă doar să schițeze linii, trasee, obiective demne de interes ale unei hărți aproximative a prozei noastre de dată foarte recentă.

În categoria *ficțiunilor fantasmatică, paranoidă* (ilustrată de autori precum Mircea Cărtărescu, Florina Ilis, Răzvan Rădulescu, Florin Lăzărescu, Ion Manolescu ș.a.) am putea include cărți foarte diferite între ele, care, fără a urma aceeași rețetă (chiar dacă trag cu ochiul – unele! – din când în când spre Eco, Pynchon sau Ioan Petru Culianu),

se împărtășesc de la aceeași poetică totalizantă/globalizantă, prin faptul că se configurează – toate – în jurul unor scenarii epice enigmatice, fantasmatică, de o coerență paranoidă, prin glisajul subtil între realitate și o hiperrealitate miraculoasă, utopică sau coșmarescă, distopică. La realitatea vizibilă și invizibilă asemenea cărți se raportează ca la un spațiu deschis, plural, polimorf. Realitatea e, altfel zis, un spațiu al virtualităților nelimitate unde orice fantasmă capătă drept de existență. Fantasme personale sau colective/naționale, livrești sau halucinatorii sunt prinse în narațiuni cu bogată încărcătură simbolică, construind *ficțiuni revelatorii* ce propun o imagine coerentă asupra Lumii. În anumite romane cu tentă „conspiraționistă”, ficțiunii social-politice i se suprapune o importantă dimensiune mistică (dimensiune care lipsea, în general, din proza optzecistă).

Aparent mai „modești”, prozatorii din categoria „socio-antropologilor” nu-și propun să reinventeze lumea prinzând-o în scenarii fabuloase, ci pur și simplu să o descrie. Ei operează cu lupa, cu microscopul (în vreme ce primii uzau adesea de telescoapele astronomului...), avizi să-i sesizeze textura și cele mai anodine detalii. Sunt „grefierii” tranziției postcomunice, cu alură de dezabuzăți, ironici, direcți, tranșanți, afectând uneori cinismul. Mă refer la autori ca Radu Aldulescu, Daniel Bănulescu, Dan Lungu, Lucian Dan Teodorovici sau regretatul Sorin Stoica – iscoditori sceptici ai unor lumi tarate sau stigmatizate definitiv de monotonia, de previzibilitatea, de meschinăria realului. Personajele lor – tragice și groțeste – nu așteaptă nici o revelație, blocată iremediabil în contingent. Imaginea exemplară a acestei crize a umanului ne-o oferă proza lui Radu Aldulescu, un caz aparte între cei menționați mai sus. Forța epică, viziunea de coșmar apocaliptic proiectată asupra unei umanități în derivă, violent instinctuale și abrutizate de mizerie fac din el un autor mai degrabă „maximalist”. Voi reveni cu altă ocazie, tot în *Caiete critice*, asupra acestui autor, dar și asupra tabloului general al prozei românești din ultimele două decenii.

Caius Traian DRAGOMIR*

Omul ca marfă

Abstract

Statul comunist român elibera pașapoarte pentru plecarea definitivă din România contra unor sume de bani, în valută occidentală, relativ semnificative – altfel spus, vindea oameni. Plecărilor erau încercate și se făceau ca urmare a nemulțumirilor economice și politice generate de regim. Acum dispunem cu toții de posibilitatea de a călători și emigra – statul nu mai vinde oameni; se vând, în schimb oamenii înșiși, obligați de precaritatea economică a noilor state trecute la un regim liberal.

Cuvinte-cheie: emigrare, libertatea de circulație, comunism, liberalism.

The Romanian communist state used to issue passports for emigration out of Romania against important amounts of money, in foreign currencies – or, in other words, practised commerce with people. Departures were attempted and took place as a result of economical and political frustrations generated by a totalitarian system. Now, we all have the possibility to travel and emigrate – the state does not sell people anymore; but people sell themselves, compelled by the economical poverty of the new states that have passed to a Liberal system.

Keywords: emigration, freedom to travel, Communism, Liberalism.

Dreptul la libera circulație a persoanelor este unul dintre cele mai importante, în seria drepturilor care nu pot fi contestate ființei umane câtă vreme aceasta deține integral calitatea răspunderii privind propriul comportament, ca urmare, el apare inclus în Declarația Universală a Drepturilor Omului, fiind statuat în toate constituțiile statelor democratice și necontrazis, în istorie, nici măcar în legislațiile sau cutumele țărilor monarhice, în perioadele de absolutism regal sau imperial. În Evul Mediu, mult condamnatul – sau denigratul – Ev Mediu, circulația oamenilor, aparținând popoarelor europene, dar și multor altora neeuropene era în mod efectiv mai liberă decât este astăzi, cu excepția, poate, a națiunilor constituind Spațiul Schengen. Călătoria dincolo de teritoriul propriei țări era restricționată de costurile materiale și mora-

le legate de ieșirea din comunitatea de proveniență, de dorința puternică, în epocile trecute, de a trăi în țara, civilizația și cultura natală, în limba maternă, și de faptul de a plăti vamă pentru unele valori comercializabile, pe care persoana le transporta cu sine. Europa a fost astfel o civilizație în mare măsură unitară, cu toate diferențele specifice proprii popoarelor continentului, poate chiar în mai mare măsură decât era comună civilizația Imperiului Roman de Răsărit, redus, dincolo de secolul al V-lea, la Imperiul Bizantin. Dreptul la liberă circulație a fost nerecunoscut sclavilor până în secolul al XIX-lea, în Țările Române (a se aminti robia țiganilor) sau în statele sclavagiste ale celor două Americi, precum și într-o serie de alte state, cu deosebire din Sud și Est, dar și țăranilor șerbi din țările care au suportat un regim feudal, ceea ce s-a întâm-

---

* Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franța, e-mail: ctdragomir@yahoo.com.

plat, pentru mai multe secole, în aproape întreaga Europă.

O oarecare diminuare a accesului cetățenilor lumii occidentale la libera circulație se produce odată cu apariția statelor naționale, a economiilor integrate și, mai ales, a armatelor naționale. Această diminuare nu a fost și nu este accentuată, generalizată și, mai ales, pentru nimeni în cazul unor condamnări nu acoperă întreaga perioadă normală de viață.

Odată cu apariția totalitarismelor și mai ales a comunismului, omul, căreia i se promitea sustragerea de sub starea presupusă de alienare, devenea o ființă profund alienată căreia îi erau anulate practic toate drepturile, în calitatea lor de drepturi, deci de valori la care persoana putea avea un acces direct, neafectat de interdicții, de o voință străină persoanei sale. Pe scurt, omul, într-un asemenea regim, era transformat într-un sclav al sistemului, al unei ideologii, al unei structuri politice – un partid – și, în cele din urmă, printr-o ierarhizare absolută a autorității, al unei singure persoane – secretarul general al partidului comunist. Dreptul la liberă circulație a devenit, astfel, inexistent în comunism – circulația avea uneori loc, dar ea era un fapt eventual permis prin raportare la o situație dată, rezultat al unei acceptări specifice sau condiționate; era produsul, cel mult, al unui gen de indulgență rară.

Persoana nu putea călători liber – libera circulație ar fi anulat, prin sine, regimul opresiv. Dincolo de unele deschideri profesionale, nu cu totul rare, pe care totuși regimul comunist le admitea uneori ca un fel de indulgență, așa cum am arătat, omul neputând circula liber devenea, prin chiar această restricție de drept, o posibilă marfă – el putea fi cumpărat, aducând, prin vânzarea sa, un beneficiu material statului totalitar. Acest comerț cu oameni a fost una dintre marile rușini, ca înjosire a ființei umane în secolul al XX-lea. În ultima vreme, în România s-a vorbit intens, prin mediile dedicate progresului într-o demnitate al românilor, despre acest fenomen care ne-a marcat jalnic trecutul.

Odată cu Revoluția în Europa, a anului

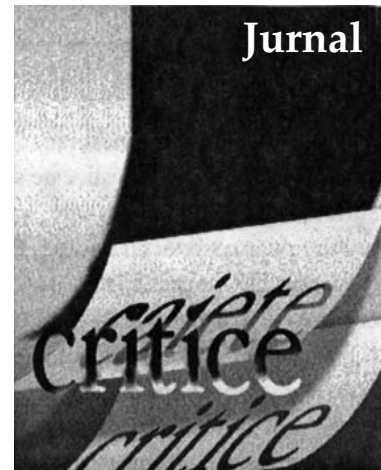
1989, în statele foste comuniste, inclusiv, în imediat următoarea perioadă, în țările rezultate din dezintegrarea Uniunii Sovietice, s-a obținut recunoașterea dreptului la liberă circulație; o liberă circulație a aspiranților la ieșirea din lumea în care dreptul respectiv era anterior nerecunoscut, însoțită de o restricție a liberei circulații tocmai în țările constituind ținta electivă către care se dorea a se călători. Oricum, se ajunsese la o condiție incomparabil superioară celei anterioare, sub raportul deplasării persoanelor dispuse a se deplasa pentru termene scurte și, eventual, chiar și lungi, dincolo de frontierele anterior aproape impenetrabile.

Statele evoluând capitalist și liberal ale fostelor zone de interdicții privind principalele drepturi umane – în discuție aici fiind doar dreptul la liberă circulație –, statele care au practicat comerțul cu oameni, precum altă dată se practicasese comerțul cu sclavi – inclusiv trecuți printr-un port al marii țări a afirmării tuturor libertăților care este Franța, deci prin portul Nantes –, au reușit să suprimă transformarea omului în simplă marfă? Putem să dăm acestei întrebări un răspuns care într-adevăr să ne satisfacă, pe noi cei care trăim în „brava lume nouă” a libertăților de azi?

Guvernele nu mai vând oameni? Oamenii, mulți oameni beneficiază din plin și aceasta într-un regim al demnității și valorilor, de dreptul la liberă circulație. Câți sunt însă cei care se văd obligați să se transforme într-o marfă, vânzându-se pe sine, din nevoia de a supraviețui cumva, emigrând spre a munci în țări străine, în care pot găsi capitalul necesar angajării forței lor de muncă. Statele de origine ale acestor persoane încasează taxele aferente activității lor ca ființe-marfă, precum beneficiază și de influxurile de fonduri reprezentând ajutoarele familiilor rămase în țară ale milioanele de ființe autodislocate pentru a-și vinde ceva mai avantajos, dacă nu persoana, măcar o capacitate pe care nu o pot pune liber la dispoziția celor apropiați. Înseamnă acest lucru tot vânzare de oameni? Poate că nu, dar nici o existență în conformitate cu principiile Declarației Universale a Drepturilor Omului nu rezultă astfel.

Iordan DATCU*

Însemnări despre Șerban Cioculescu

Abstract

Textul de mai jos este o înregistrare de tip jurnal a întâlnirilor autorului cu criticul literar Șerban Cioculescu. Iordan Datcu notează câteva povești interesante despre mari personalități pe care Cioculescu le-a întâlnit în viață, precum Camil Petrescu, Nicolae Iorga, G. Călinescu. În aceste note, scrise cu șarm și inteligență, se pot întrevădea fragmente de viață literară din anii dinainte de decembrie 1989.

Cuvinte-cheie: însemnări literare, Șerban Cioculescu, aspecte ale vieții culturale.

The text below is a diary type recording of the author's encounters with the literary critic Șerban Cioculescu. Iordan Datcu noted down some interesting stories about great personalities Cioculescu met in his life, like Camil Petrescu, Nicolae Iorga, G. Călinescu. Glimpses of the literary life in the years before December 1989 are offered in these notes written with charm and wit.

Keywords: literary records, Șerban Cioculescu, aspects of cultural life.

24 august 1985

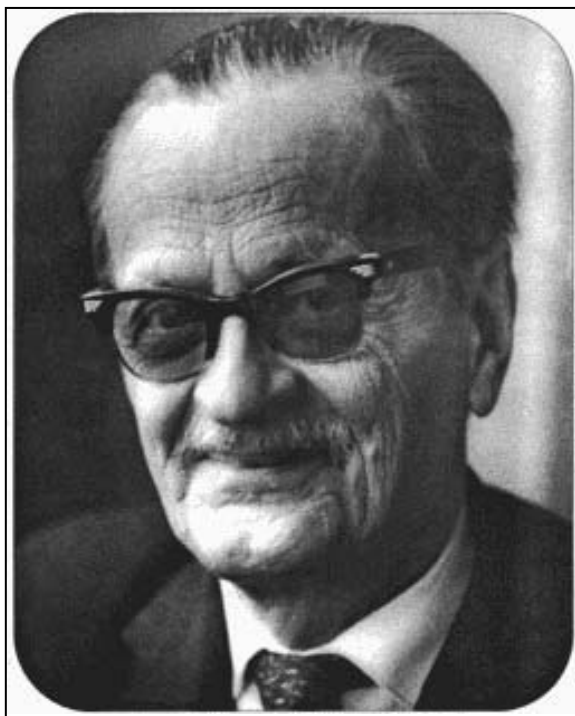
Vizită la domnul Șerban Cioculescu pe str. Dr. Turnescu pentru ca să-i duc o nouă tranșă de corectură la volumul său *Eminesciana* și să iau tranșa pe care a citit-o. Am întârziat vreo douăzeci de minute din cauza mijloacelor de transport. Mă aștepta afară, în halat, la porțiță. Mă invită și de data aceasta în biroul său de lucru, tixit de cărți. Disting câteva portrete de scriitori români: Nicolae Iorga, I. L. Caragiale tânăr, Ion Codru-Drăgușanu, iar dintre francezi Corneille. Și câteva portrete ale gazdei. Cafeaua pregătită pentru mine era caldută. Mă invită să beau un pahar de coniac sau de whisky. Îi spun că nu beau tărie, dar accept un degetar de whisky, pentru ca să ciocnim, fiecare bând în sănătatea celuilalt. Pornind de aici, îmi spune cum a băut prima dată whisky. Juca table cu cumnatul său, care bea din sticla alăturată și-l umilea spunându-i

că joacă cu o mazăre etc. Pe neobservate a început și cel care se abținuse. S-au adunat vreo șase pahare. Era bine dispus și-l tachina acum și el pe cel cu care juca. Doamna Cioculescu a observat că a băut zdravăn și l-a rugat să meargă să se culce. Când s-a sculat și-a dat seama că mergea ca personajul lui I. L. Caragiale din schița *C.F.R.*

Și-amintește de Perpessicius și de unele din pătimirile lui ca editor. Când a apărut volumul de *Postume*, a fost criticat, în *Scânteia*, se pare că de Paul Georgescu, că nu și-a prevăzut ediția cu un studiu critic și pentru că a inclus în sumar poeziile *Poveste și Democrație*. Bietul Perpessicius a trebuit să-și facă autocritica în secția de literatură a Academiei.

Tudor Arghezi era lipsit de caracter. Era capabil de gesturi gingașe, tandre doar în perimetrul casei sale. Nu i-a iertat nici pe bunii săi prieteni Galaction și Cocea.

* Institutul de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu - instcalinescu@yahoo.com.

Arghezi și Galaction au fost colaboraționiști. Cocea n-a respectat o înțelegere între ei și i-a criticat pentru amintita atitudine (pentru ea Arghezi a făcut închisoare). Atunci Arghezi l-a atacat în felul său caracteristic. Nu s-a mulțumit să-l insulte pe Cocea, ci a amintit și de sora acestuia, Alice Cocea, despre care a spus că-și clătește gura cu sperma amanților. Într-o scrisoare trimisă din Elveția, Arghezi îl spurcă și pe Galaction spunând că-și vinde proza cui dă mai mult.

Îi spun că locuiesc în cartierul Bucureștii Noi. Profesorul și-aduce aminte de N. Bazilescu, cel care a vândut loturi de casă în această parte a Capitalei. Profesorul Bazilescu – spune Cioculescu – avea un mod personal de a-și chestiona studenții. De exemplu, el întreba de ce sunt mai multe prăvălii pe partea stângă a Căii Victoriei. Cu un student și-a găsit-o bună. L-a întrebat ce ar face cu luna dacă ar avea-o în custodie. Aceasta a răspuns: „Aș parca-o și aș vinde-o.” Deși profund atins în afacerea sa cu loturile, profesorul examinator a răspuns: „Ești obraznic, dar ești drept, pentru care îți dau bilă albă!”

Bine-nțeles, vine vorba și despre I.L. Caragiale și anume despre răspunsul pe

care i l-a dat lui Mihail Dragomirescu, care afirmase într-un articol că autorul *Scrisorii pierdute* este cel mai mare dramaturg european, și asta în momentul când trăia Ibsen. Atunci Caragiale i-a scris: „Tu nu crezi că mă lauzi prea mult? Eu nu cred.”

Mă laudă că am citit foarte atent corectura, că n-a găsit după mine decât câteva greșeli nesemnificate. Îi semnez alte greșeli în manuscris.

29 august 1985

Din nou la domnul Șerban Cioculescu, la ora 10. Trecem mai întâi peste paginile în care am semnalat scăpări, fie citări greșite din Eminescu, fie unele nume greșite, fie chiar formulări greșite, nu puține.

Și de data aceasta alunecă spre biografia sa.

Din 1946, când este scos din învățământ, și i se ia dreptul de a publica până în 1963 a fost practic exclus din viața literară. I s-a adus vina – îmi spune – că a colaborat la *Dreptatea*. La reintegrarea sa în învățământul superior din București a contribuit Leonte Răutu. Aflat într-o inspecție la Institutul Pedagogic din Pitești, unde Cioculescu a funcționat între anii 1963 și 1965, amintitul personaj politic a întâlnit pe lista profesorilor și numele lui Cioculescu și a spus: „Să-l respectați fiindcă este cel mai mare istoric literar al nostru.” Cineva a îndrăznit să replice: „Dar Călinescu?” Răutu n-a revenit asupra afirmației sale. Cu ocazia sărbătoririi lui Tudor Arghezi la cei 85 de ani ai săi, când au participat și o serie de personalități politice, a fost invitat și Șerban Cioculescu. Acolo l-a întâlnit pe Leonte Răutu și când au ciocnit o cupă de șampanie a ținut să-i mulțumească pentru diligențele pe care le făcuse pentru ca să fie readus în Capitală. Nostim este, spune Cioculescu, că amintitul personaj politic îl criticase, în *Lupta de clasă*, pentru opinia *cosmopolită* din prefața la *Istoria literaturii române* – volum semnat împreună cu Tudor Vianu și Vladimir Streinu – că noi n-am avut un curent romantic, ci doar romantici.

Un alt personaj politic, Gogu Rădulescu, i-a trimis, când a apărut volumul *Amintiri* al

lui Cioculescu, un coș cu băuturi scumpe, scriindu-i, totodată, că-i urmărește, din studenție, activitatea literară.

Îl întreb cum s-a descurcat în timpul numeroșilor ani de scoatere din literatură (dânsul numește acești ani „șomaj total”). Îmi spune că a fost anticar în Pasajul Român și când a fost desființat anticariatul, a rămas anticar „pe picior”. I se percepea impozit când vindea cărți instituțiilor. În acei ani l-a ajutat soțul doamnei Zoe Dumitrescu-Buşulenga, funcționar la Banca României. Timp de nouă ani, și-a vândut cam câte o mie de volume pe an din propria sa bibliotecă. Mai târziu, și-a răscumpărat, la prețuri mult mai mari, o serie de cărți vândute în anii amintiți.

La ieșire, stăm câteva minute în cei câțiva metri de grădină din fața vilei. Potolind semnele de prietenie ale unui suplu câine alb, care tindea să mi se urce cu picioarele pe pantaloni, îmi spune, revenind la discuția noastră inițială, despre paginile de corectură ale cărții sale *Eminesciana*, că îmi mulțumește pentru acribia, pentru atenția cu care am făcut confruntările. Îmi mărturisește că acribia sa îi mai joacă renghiuri, că nu observă unele greșeli, că atunci când scrie i se întâmplă să nu aștearnă cuvântul dorit, ci antonimul său.

Îl voi revedea marți, pentru ca să iau corectura pe care i-am dus-o și indicele de nume.

Am plecat de la domnia sa cu volumul său de *Amintiri* (1975), de care selui Iordan Datcu, în așteptarea propriilor D-sale «amintiri» (contând, așadar, și eu pe longevitate!), călduros omagiu Șerban Cioculescu 29/8 1985.”

6 septembrie 1985

Mă prezint, foarte matinal, la ora 8,30 la domnul Cioculescu, de data aceasta pentru ca să iau indicele de nume la *Eminesciana*. Mă scuz spunând că editura se grăbește să scoată volumul până la sfârșitul acestei luni, că dorința sa se întâlnește în mod fericit cu a tipografiei. Îmi spune că nu sunt matinal deloc, că domnia sa s-a sculat de la 6,30. Discutăm în biroul său, trecem de la una la

alta. Povestește, cu hazu-i cunoscut și recunoscut, două întâmplări:

Camil mi-a dat satisfacție

Îmi povestește că în 4 aprilie (în volum văd că ar fi 5), în ziua bombardamentului american la București, a publicat articolul *Un sofist al „trăirii”*: Constantin Noica, despre volumul acestuia *Jurnal filozofic* (1944). În ziua apariției l-a sunat pe Camil Petrescu ca să-i afle opinia asupra articolului. Acesta, megaloman incorigibil, a recunoscut totuși talentul cu care și-a executat Cioculescu clientul! Camil i-a povestit că în noaptea trecută, până târziu, coincidență! citise cartea lui Noica și pregătise un articol de vreo 30 de pagini. S-a culcat și s-a trezit a doua zi târziu. Când a deschis gazeta a văzut articolul lui Cioculescu și și-a spus că o măciucă mai bună pentru cartea lui Noica nu se putea. C. Noica i-a trimis o scrisoare lui Cioculescu, în care regreta că l-a tratat unilateral.

Încă una a lui Camil Petrescu

La puțin timp de la izbucnirea agresiunii italiene împotriva Ethiopiei, apărea la București un ziar. Redactorul lui șef s-a gândit să-i ceară colaborarea lui Camil Petrescu și i-a cerut fie o cronică teatrală, fie o cronică literară. Camil a refuzat și a propus singur o cronică... militară! A abordat războiul din 1935 împotriva Ethiopiei acuzându-l de ignoranță în ale strategiei militare pe mareșalul Pietro Badoglio, care conducea operațiunile. S-a întâmplat că imediat după ce a apărut articolul lui Camil s-a anunțat demiterea mareșalului agresor. Camil a pus să se anunțe la ziar că arestarea mareșalului a avut loc ca urmare a articolului său.

Nu mult timp după eveniment, Camil a primit acasă un telefon care-l anunța să se prezinte a doua zi la ambasada Italiei. A doua zi, pus la țol festiv, a trecut mai întâi pe la Capșa să-și ia capușinerul. Un ziarist l-a întrebat cărui fapt se datorește ținuta sa. „Ce nu știi? i-a răspuns Camil. N-ai citit? Mă decorează!” Și a plecat la Ambasada Italiei. Ajuns acolo, și-a dat seama că nu era așteptat. A insistat. Ambasadorul i-a spus secretarului care i-a anunțat sosirea lui

Camil că n-are timp să-l primească, dar dacă vrea vreun ajutor să i se dea ceva acolo. Plecat de acolo, a trecut iar pe la Capșa. Același, ziarist l-a întrebat de ce este abătut, i s-a făcut vreo farsă? Camil a răspuns că oricui i se întâmplă să i se facă farse, însuși Napoleon a fost păcălit. Ziaristul era, de fapt, cel care-i telefonase, care-i făcuse farsa.

Nicolae Iorga, antimaioreșcian

La începutul anului 1940, Nicolae Iorga s-a văzut cu Cioculescu în anticariatul lui Mișu Pach. Era anul sărbătoririi centenarului nașterii lui Titu Maiorescu.

– Ei, domnule Cioculescu, câte articole ai să scrii despre centenarul nașterii lui Titu Maiorescu?

– Câte mi se vor cere, domnule profesor, i-a răspuns ritos cel întrebat.

– Ce scrii dumneata despre această nulitate, despre acest Frollo, acest Epaminonda Francuși? Da, despre el scrii, dar despre

semicentenarul meu ca profesor universitar nu scrie nimeni.

– Chiar eu am să scriu, domnule profesor. Și am să scriu și despre cei cincizeci de ani ce-au trecut de la cronica dumneavoastră la *Năpasta* de Caragiale în *Lupta* lui Panu.

Într-adevăr, a scris articolul despre dublul cincantener, dar n-a fost consemnat, necum reprodus de vreo publicație bucu-reșteană, ci doar de o publicație ieșeană, condusă de Jinga.

30 septembrie 1985

Domnul Șerban Cioculescu îmi povestește:

Când a apărut *Tribuna poporului*, în 1944, G. Călinescu l-a trimis pe Silviu Iosifescu să-l roage pe Șerban Cioculescu să țină acolo cronica literară. A răspuns că publicul îl așteaptă cu cronici pe G. Călinescu. Acesta n-a cedat și l-a invitat pe Cioculescu la redacție, unde a avut loc aceeași discuție, Cioculescu spunându-i lui că el este critic

literar. „Nu – i-a răspuns acesta –, eu sunt istoric literar.“ „Da, dar activitatea dumentală de la *Adevărul literar și artistic* este concludentă.“ „Nu – i-a întors-o G. Călinescu –, dumneata ești critic literar, eu sunt un c...t!“

Cum a devenit profesor universitar la Iași

Văzându-l pe C. Balmuș pe coridoarele Ministerului Învățământului, acesta i-a propus să vină la Iași ca titular al Catedrei de literatură română modernă. G. Călinescu l-a acceptat candidat, deci succesor al său la Iași. Nu se gândise la Agavriloaei, la M. Mancaș. Cioculescu n-avea însă doctoratul. G. Călinescu, deși cu unele eschive („Poate că ar fi bine să amâni“), l-a primit la doctorat pe Cioculescu și examenul a constatat în asistența la un curs și la un seminar. Cu toată opoziția lui Iorgu Iordan, care îi consiliase pe membrii comisiei să nu-l voteze pe Cioculescu, cei zece membri au votat pentru în unanimitate. Referatul lui G. Călinescu, care a apărut în *Buletinul oficial*, este construit pe una caldă și una rece, pentru ca în final să spună că meritele lui Cioculescu le depășesc pe ale tuturor profesorilor universitari. Cioculescu rămăsese fără doctorat fiindcă hotărâse, împreună cu Vladimir Streinu să nu-și dea, amândoi, doctoratul. Aveau în față exemplul lui Eugen Lovinescu, care cu tot doctoratul său nu ajunsese nici la Universitate, nici la Academie. Faptul acesta îl marcaseră pe Lovinescu, îl acriseră, oricât voia el să pară olimpiar. În acest caz, și-au spus cei doi, n-are rost să ne *acrim*.

În 1932 Cioculescu era inspector general pentru limbile străine. Văzându-se, la Vladimir Streinu, cu cumnatul acestuia, Tuțuiian, l-a întrebat dacă nu vrea să-i facă o inspecție. Acesta a acceptat bucuros. Ducându-se a doua zi la liceu și uitându-se în condica profesorilor, a dat și de numele lui G. Călinescu. Spunându-i că vrea să asiste și la o oră a sa (Călinescu preda limbile italiană și franceză), G. Călinescu a spus că se duce să pregătească clasa. Când să intre în clasă, G. Călinescu nu mai era, plecase. Cioculescu s-a văzut silit să consemneze cazul în condică. Pentru ca să nu-l pună în situație dificilă pe Călinescu, l-a sfătuit să gândească un motiv plauzibil pentru absen-

ța de la ore. G. Călinescu a declarat că înainte de oră l-a apucat o groaznică durere dentară. Până târziu Călinescu nu l-a iertat că a raportat asupra absenței de la clasă. Cioculescu s-a scuzat că era foarte tânăr atunci și a voit să preîntâmpine comportamente similare din partea altor profesori. Călinescu i-a spus că ar fi trebuit să spună scurt: „Călinescu e nebun.“

Când Cioculescu era anticar, G. Călinescu îl vizita și i-a cumpărat de mai multe ori cărți.

În corespondența cu Al. Rosetti, G. Călinescu distruge într-o scrisoare *Viața lui I. L. Caragiale*, pentru ca într-o altă scrisoare s-o laude. Critică *cu bâzdic* – comentează Cioculescu.

G. Călinescu nu i-a iertat niciodată lui Cioculescu că i-a criticat *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* în revista lui Zaharia Stancu. Cronică – îmi spune Cioculescu – care a plăcut întregii critici. „Ce trebuia s-o critice – spunea Călinescu – trebuia doar s-o recenzeze.“

Când era director la Institutul de Istorie și Teorie Literară, G. Călinescu i-a făcut lui Cioculescu – cercetător pentru scurtă vreme la institut – o propunere care pe acesta l-a siderat: să scrie un tratat de... folclor. Cioculescu a încercat să-l convingă că nu este în materie. „Este ceea ce-mi trebuie – a replicat Călinescu – ești genuin, nu am nevoie de specialiști.“ Cioculescu a încropit ceva, dar a declarat apoi că declară manuscrisul nul și neavenit.

I-am dus un exemplar din cartea proaspăt apărută, *Eminesciana*. Și-a exprimat bucuria adâncă, dar o comparație a sa m-a lăsat perplex: „Intensitatea bucuriei unui autor la apariția unei cărți noi este asemănătoare aceleia a onaniei la cei care se masturbează.“ Trece peste comparație și-și amintește că Proust, în capitolul întâi al cărții sale, *Contre Sainte-Beuve* (1954), își mărturisese mamei sale plăcerile ce i le procura onania.

După apariția, în *Viața românească*, a studiului lui N. Popescu-Doreanu despre romanul lui G. Călinescu, *Bietul Ioanide*, se zvonea în oraș că autorul romanului va fi demis de la conducerea institutului pe

care-l conducea. Cioculescu a auzit aceasta de la Vlaicu Bârna, pe care l-a sfătuit să se ducă să-l prevină pe Călinescu de cele ce se zvonesc. Călinescu spunea după aceea: „Cioculescu colportează prin oraș....”

9 septembrie 1986

Mă anunțasem de ieri, prin telefon, că vreau să-i fac o vizită profesorului Șerban Cioculescu. Mă întâmpină împreună cu doamna Cioculescu. Observ că dânsa se simte mai bine ca anul trecut. Ultima dată am fost la dânsii acum un an, cred că la sfârșitul lui septembrie.

Îi spun că a sosit scadența, trebuie să dea Editurii Minerva manuscrisul *Dialogurilor literare*. Nu-l are dactilografiat, îmi dă decupajele din reviste, ca să găsesc eu dactilografă.

Mă invită, ca și altă dată, să ciocnim un pahar de whisky. Profit de ocazie ca să-i urez, postfestum, mulți ani cu sănătate pentru ziua sa de naștere (a împlinit 84 de ani în urmă cu două zile). Îmi spune că nu prea agreează formula *la mulți ani*; „Sunt sănătos, pot merge, picioarele nu mă dor, capul, în fine, este și el bun, nu am nicio boală organică. Dar de la vârsta aceasta poți oricând să-ți dai sfârșitul.” Gheorghe Brăescu, scriitorul umorist laudat de E. Lovinescu, s-a ținut bine până la 79 de ani. În ultima lui zi, după ce și-a făcut siesta, i-a cerut femeii care-l îngrijea să-i aducă *Universul*: „Să vedem ce minciuni mai spune”. Când s-a întors femeia cu ziarul, scriitorul își dăduse duhul. Erau la noi aici, în Cotroceni, continuă profesorul Șerban Cioculescu, doi doctori armeni, Miradorian, de fapt numai unul era doctor adevărat. A trăit mult, peste 70 de ani, se-ngrășase, era ca o huidumă. Era acasă, în fotoliu și a cerut femeii cu care trăia nelegitim să-i formeze un număr de telefon, ca să vorbească cu cineva. Când să-i întindă receptorul, femeia a constatat că doctorul era cu capul în piept: murise. Oricât nu ai da semne de boală, continuă profesorul Șerban Cioculescu, la o vârstă înaintată inima obosește. Gândește-te dumneata câte bătaii pe minut are. Așa că eu, cum am mai spus, m-am abonat la subit.

Dar trece și la alte subiecte. Îmi spune că la Editura Univers i-a fost tradus, în limba franceză, studiul *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*. A văzut, cu câțiva timp în urmă, un exemplar la un tânăr care a venit să-i ceară autograf. Editura însă nu i-a trimis contractul, nu i-a trimis niciun exemplar din carte și nu este sigur dacă i s-a plătit (poate că la Fondul literar să-i fi fost cumulate mai multe drepturi bănești). Mă roagă, îmi dă și o delegație să mă interesez la editură și să-i obțin exemplarele. „Căci cred eu că – spune – nu s-a epuizat cartea mea. Apropo, să-ți spun un caz în această privință. Sociologul și scriitorul Gobineau, autorul *Eseului asupra inegalităților raselor umane*, a scris și un roman, care a apărut într-un tiraj de o mie de exemplare. Ei bine, tirajul acesta nu se epuizase după 45 de ani de la tipărirea cărții. Abia după aceea cartea a suscitât un mare interes, fiind considerat ca un bun roman al secolului al XIX-lea.”

Fiindcă a apărut, în urmă cu două săptămâni, un articol injurios la adresa sa în *Săptămâna*, îl întreb ce are cu dânsul Eugen Barbu. Îmi spune că acesta nu-l iartă pentru că i-a semnalat, într-un articol, o serie de greșeli și confuzii ce le-a făcut în interminabilul său serial despre I.L. Caragiale. Articolul abia i-a fost acceptat de *România literară*. A intervenit și la președintele de atunci al Uniunii Scriitorilor, George Macovescu. Acesta i-a spus că nu se opune să apară articolul, ci că ar vrea să-l ferească pe Cioculescu de reacțiile lui Eugen Barbu, care i-ar vărsa toate lăturile în cap. Cioculescu a răspuns că-și asumă orice risc, iar dacă revista nu publică articolul să nu mai conteze pe colaborarea sa.

Revenind la volumul ce-l pregătim, *Dialoguri literare*, îi sugerez că ar fi poate necesar să scrie o prefață, tot dialogată, despre dialog ca formă literară, să facă referiri la evoluția genului în literatura universală și la noi. Îmbrățișează propunerea mea și spune că chiar viitorul său articol la *Ramuri* va avea acest subiect. În numărul ce stă să apară din revista craioveană va avea dialogul *Firitisire întârziată*, despre George Ivașcu. În finalul articolului – îmi spune – va vorbi despre obligația cuiva care face

afirmații să le și probeze. Dacă cineva îl acuză pe altcineva că i-a ciuntit citatele, trebuie să dovedească. Trunchierea se practică de multă vreme, căzând în păcat și jansenistul Pascal în polemica sa îndreptată împotriva cazuisticii iezuiților.

12 septembrie 1986

Mă duc iarăși la domnul Șerban Cioculescu, tot la ora 11. Îi dau mai întâi exemplarele de autor la cartea sa *Introduction à la poésie de Tudor Arghezi*, apărută, în 1983, la Editura Univers. Exemplarele le-am luat ieri de la editură. Hâtrul critic literar îmi scrie o dedicație în care, lângă cuvinte apreciative, pentru mine, consemnează „amabilitatea” editurii și „punctualitatea” ei în toate sensurile: „A mon éminent collaborateur, Iordan Datcu, affectueux hommage, Șerban Cioculescu, ce jour-même où il m’a remis les exemplaires d’auteur: avec «quelque» retard de la part des Editions Univers, 12/7-bre 1986.” Am

primit amuzat știrea că drepturile sale de autor s-au ridicat la fabuloasă sumă de 1500 (editura nici n-a avut grija să-l anunțe când a fost programat la Fondul literar). Pentru traducerea în limba maghiară a aceleiași cărți, dar la Editura Kriterion, a primit 15000 lei.

Îi prezint titlurile (vreo 24) de articole pe care nu le pusese în sumarul volumului *Dialoguri literare*, descoperite de mine cercețând o dimineață întreagă colecțiile revistelor *Flacăra*, *Luceafărul* și *Ramuri*. Îi propun, totodată, să accepte dispunerea cronologică a articolelor.

Cât scormonește într-o servietă, într-un sertar ori prin alte locuri, am timp să admir gravurile de pe peretele din stânga al camerei. Una dintre ele a cumpărat-o de la anticarul Pach. Mergând cu ea pe stradă și admirând-o, deodată a văzut că peste umărul său o privea și Nicolae Iorga. La întrebarea acestuia cât a dat pe gravură, Șerban Cioculescu a răspuns că patru sute de lei.

„Îți convine să dai, dumneata publicii și cărți. Eu trebuie să-mi plătesc gazetarii de la *Neamul Românesc*.” În gândul său Cioculescu și-a zis: „Bine că nu mă număr și eu printre ei, căci știu ce bine sunt plătiți.” Alte două gravuri – una prezintă o figură amintind de Molière, de aceea a și cumpărat-o, – o alta înfățișează pe cineva cu o somptuoasă, enormă perucă. Alături, un portret al lui Ion Barbu, făcut de Eugen Drăguțescu, un alt portret este al lui Cioculescu însuși, semnat de Demian, însă fără asemănare cu originalul („m-a făcut cu fruntea prea lată”), o fotografie a lui Adrian Maniu, apoi gravuri cu Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, o caricatură a lui Cioculescu ținând în mână o spadă fină pe al cărei mâner scrie „critică”, caricatură semnată de Clenciu, fotografii reprezentându-i pe Eugen Ionescu, I. L. Caragiale, M. Eminescu, Liviu Rebreanu, Ion Codru-Drăgușanu, Nicolae Iorga, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, în fine fotografii de familie. În dreapta o canapea, în spatele ei un raft de bibliotecă, iar în fața raftului stive de cărți. Imediat după ușă, în stânga, un raft cu reviste și cu cărți, în dreapta trei corpuri de bibliotecă din lemn de nuc, probabil. În dreapta bibliotecii, două fotolii cu huse cu flori maronii. Rafturile fiind neîncăpătoare, cărți și reviste sălășluiesc peste tot. Biroul de lucru, negru, masiv este așezat spre fereastra ce dă în curtea clădirii. Pe birou, dicționare masive și o statueta albă reprezentând lupoaica capitolină.

Revine, în ceea ce-mi spune, ca o obsesie Nicolae Iorga. Dragoș Protopopescu – îmi spune – cunoscutul anglist de mai târziu, se bucura de simpatie în casă la Iorga. Odată, tânărul Protopopescu s-a prezentat în casa marelui istoric spunându-i acestuia că vrea să se căsătorească cu o fiică a sa. Cu care? a întrebat Iorga. Cu oricare, a răspuns candidatul. N. Iorga l-a poftit zgomotos să iasă afară. Trecuse câțiva timp de la întâmplarea cu Dragoș Protopopescu. Privind pe o fereastră a casei sale din bulevardul Bonaparte, N. Iorga l-a văzut pe Protopopescu plimbându-se cu luleaua în gură, având, probabil, vreun *randevu*. A trimis pe cineva să-l alunge.

Alta cu N. Iorga, care n-avea ideea valorii banilor. Vizitându-l Louis Barthou, om

politic francez, pe care l-a prezentat și la Academia Română, N. Iorga, pe atunci prim-ministru, a ținut să fie la înălțime. El s-a ocupat personal de invitatul său, sarcina de a se ocupa de soția și fiica invitatului revenindu-i doamnei Iorga. Aceasta și-a plimbat pe cele două oaspete franceze prin oraș, pe Calea Victoriei. Aici, la magazinul Gaburov, acestea nu mai conteneau cu exclamațiile de admirație privind somptuoasele costume feminine muscelene. N. Iorga s-a dus personal să cumpere două costume. Negustorul amintit i-a spus că amândouă costumele costă 10.000 lei. N. Iorga a replicat că ele costă 1000 lei și dacă negustorul nu i le vinde cu acest preț îi închide prăvălia. Patronul i-a răspuns că sigur domnia sa, ca prim-ministru ce este, poate să facă acest lucru, însă costumele nu i le poate vinde decât cu prețul anunțat, fiindcă el, negustorul, a plătit pe ele 8000 lei. N. Iorga a ținut-o una și buna că nu-i dă decât 1000 lei și că ei, vânzătorii, sunt niște afaceriști fără scrupule (expresiile adevărate au fost mai violente). Secretarul lui N. Iorga, Barbu Theodorescu i-a comunicat întâmplarea lui C. Argetoianu, ministru de Interne, care a hotărât să contribuie, din contul Ordinii Publice, cu restul de 9000 lei, să fie cumpărate costumele, iar profesorului N. Iorga să i se prezinte doar o chitanță de... 1000 lei. Văzând chitanța, N. Iorga a spus că și așa negustorul a câștigat mult.

20 septembrie 1986

Ca de fiecare dată când l-am văzut, de-a lungul unui an de zile, domnul Șerban Cioculescu și-aduce aminte, cum am mai spus, de o întâmplare sau alta a lui N. Iorga. Are grijă să mă întrebe: „Chestiunea aia cu... și-am spus-o?” sau „Chestiunea aia cu... o știi?”

N. Iorga, ca orice om mare, făcea și gafe mari. Nu-și apropria noi prieteni și pe unii din cei vechi îi pierdea cu ușurință. Așa s-a întâmplat cu Vasile Țoni. Domnul Cioculescu mă asigură că pățania pe care mi-o spune a aflat-o chiar de la acesta. Odată, N. Iorga s-a hotărât să meargă printre sașii din Transilvania, să le vorbească în limba lor și

să le înfățișeze vechile tradiții ale prieteniei dintre români și sași. S-a oprit într-un mare oraș, unde-i erau rezervate trei camere de hotel. Într-una s-a instalat marele istoric împreună cu Vasile Țoni, în celelalte două, alți admiratori ai săi. După ce s-a instalat, N. Iorga s-a dus la toaletă și s-a întors de acolo întunecat. V. Țoni l-a întrebat ce s-a întâmplat. N. Iorga i-a spus că a văzut pe peretele de la toaletă o epigramă, în limba franceză, la adresa sa. I-a și făcut, fără întârziere, un răspuns și l-a îndemnat pe Țoni să se ducă el să aștearnă pe perete, cu cărbune, epigrama-răspuns. Acesta a spus că nu este de demnitatea sa să scrie pe pereți. Iorga l-a acuzat atunci că refuzul vădește că nu-i este prieten cu adevărat. Țoni a rămas neînduplecat. Dimineața, la micul dejun, Țoni i-a spus bună dimineața profesorului, iar acesta n-a răspuns. A repetat binețea, dar N. Iorga a rămas tăcut și de data aceasta. V. Țoni atunci i-a spus: „Domnule profesor, vă spun bună dimineața pentru a treia oară și dacă nu-mi răspundeți plec.” „Opt cu a brânzii!” i-a răspuns N. Iorga. Și din prieten, cum îi fusese, V. Țoni i-a devenit dușman.

Guvernarea lui N. Iorga și primul ministru N. Iorga au făcut obiectul a numeroase articole satirice, caricaturi, epigrame. În special Anestin l-a avut permanent în vizor. Primul ministru nu privea impasibil aceste manifestări. Mergând odată cu mașina la parlament, a auzit țigănușii care vindeau ziare strigând: „Cearta dintre primul ministru și ministrul de Finanțe!” N. Iorga a deschis portiera mașinii și le-a replicat: „Nu e adevărat, nu ne-am certat!”

Ajungând ministru al Culturii, Dimitrie Gusti s-a gândit să-și formeze un corp de consilieri, denumit „senat cultural”. I-a trimis și lui N. Iorga proiectul și a subliniat să i se spună că domnul ministru Gusti îl roagă respectuos să-și spună cuvântul. N. Iorga n-a reținut spre studiu proiectul și a scris pe el o epigramă, pe care o redau cu aproximație: „Văzând al legilor val,/ Mi-a venit ca să mă cac/ Pe senatul cultural”.

Aflat în vizită probabil la Sibiu, la mai multe fețe bisericești, N. Iorga a început discuția prin a-i întreba: „Dumneavoastră cum

o mai duceți pe aici cu damele, domnilor canonici?”

Îi spun profesorului Șerban Cioculescu că Editura Minerva m-a autorizat să-i propun să înceapă alcătuirea unei ediții de autor a operei sale. Propunerea nu-i surâde, din mai multe motive: mai întâi că nu-i mai plac articolele și recenziile sale de început, când a scris în *Facla*, când nu era format, apoi fiindcă n-ar avea timp să-și recitească articolele, unele dintre ele comportând remanieri, pe care nu voiește să le facă, nu voiește să se revizuiască, în fine, că preferă, cât va mai trăi, să publice încă un volum sau două din *Itinerar critic* din seria de la Editura Eminescu.

La sfârșit îi spun că fiind eu fotograf amator, îl rog să-mi pozeze. Acceptă îndată, dar imediat își caută cravata și și-o pune. Îl fotografiez în fața casei sale.

26 iunie 1988

Ieri a fost înmormântat George Ivașcu. Tot ieri am auzit că a decedat Mihai Beniuc. I. Opreșan mi-a adus trista veste a stingerii din viață a lui Șerban Cioculescu, în Spitalul „Elias”. Fusese internat, câteva săptămâni, la Spitalul Panduri. S-a reinternat la „Elias”, unde după vreo săptămână și-a dat obștescul sfârșit. Tot sâmbătă s-a stins din viață Tudor Bugnariu, soțul lui Dorli Blaga.

29 iunie 1988

Ceremonia de doliu pentru Șerban Cioculescu la Cimitirul Bellu. În capelă se oficiază o ceremonie religioasă. Apoi vorbesc despre marele critic și istoric literar decedat Constantin Ciopraga, Victor Sahini și Paul Cornea. Capela era plină de asistenți, iar afară așteptau alte persoane, în total vreo câteva sute. Între participanți i-am remarcat pe Al. Paleologu, Ion Zamfirescu, Al. Balaci, Gabriel Dimisianu, Iosif Constantin Drăgan, Ion Rotaru, Gheorghe Mihăilă, Romulus Vulpescu, Mihai Zamfir. I-am prezentat condoleanțe domnului Barbu Cioculescu.

Am primul exemplar din Petru Caraman, *Studii de folclor*, vol. II. Cu toată preocuparea mea de a nu rămâne greșeli de tipar, constat că tot au rămas.

Visul noician

Abstract

Autorul face o scurtă istorie a demersurilor întreprinse de istoricii literari și editorii români de a tipări și facsimila în totalitate creația eminesciană. Cu precădere se oprește asupra eforturilor lui C. Noica de a facsimila cele 14.000 pagini de manuscrise și de împlinirea acestui vis, datorat lui Eugen Simion, care a finalizat această acțiune în numai cinci ani (2004-2009) și în 38 de volume, datorite principalelor biblioteci științifice și publice din țară. Este remarcată tenacitatea lui Eugen Simion de a trece peste toate piedicile puse și, mai ales, peste comentariile răutăcioase, injuriile și denunțurile calomnioase și chiar penale, suferite de Eugen Simion.

Cuvinte-cheie: C. Noica, Eugen Simion, Mihai Eminescu, facsimilarea manuscriselor, cercetare științifică.

The author makes a brief history of the appeals taken by Romanian publishers and literary historians to print and facsimile the entire Eminescu's creation. He mainly focuses on Noica's efforts to facsimile the 14,000 pages of manuscripts and the fulfillment of this dream due to Eugen Simion, who has completed this action in just five years (2004-2009) in 38 volumes, all of these being donated to scientific and public libraries in the country. It is noted the tenacity of Eugen Simion to overcome all the obstacles, especially the nasty comments, insults and slanderous denunciations and even penal ones, endured by Eugen Simion.

Keywords: C. Noica, Eugen Simion, Mihai Eminescu, the facsimile of manuscripts, scientific research.

Pelegrin prin viață și lume, Eminescu n-a avut, din păcate, un loc sigur și stabil unde să-și adăpostească averea sa de suflet, cărțile și manuscrisele sale, cărându-le de la o gazdă la alta. Din Sanatoriul Ober-Döbling îl întreabă pe Al. Chibici-Râvneanu, la 12 /24 ianuarie 1884, „dacă cărțile și lada mea sunt în oarecare siguranță și dacă pot spera să le revăd”¹, rugându-l, la 20 octombrie 1884, „să iei tu lada de la Simțion”² Ilarie Chendi vorbește de „două cufere cu cărți și cu manuscrise”, „pline cu sărăcia lui Eminescu”³.

Lucrurile se lămuresc prin scrisoarea lui Titu Maiorescu către Academia Română, din 25 ianuarie 1902, prin care donează „toate aceste manuscrise, așa cum se află: în cărți cartonate, în caiete cusute și în foi volante”, „pentru a servi celor ce se vor ocupa în viitor cu cercetări mai amănunțite asupra vieții și activității marelui nostru poet”⁴.

Cei care s-au ocupat de viața și opera lui Eminescu sunt foarte mulți și importanți (excludem pe cei care denigrându-l, s-au autodenigrat), eminescologia a devenit o

---

* Institutul de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor” Craiova, email: tudornedelcea2006@yahoo.com

1 Apud *Avatarii ale manuscriselor Eminescu*, cuvânt înainte de Eugen Simion. Culegere alcătuită de Anca Silvia Bogdan și Marin Diaconu, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009, p. 15.

2 Ibidem.

3 Ilarie Chendi, *Cronica mea*, op. cit., p. 22, 24.

4 Apud *Avatarii ale manuscriselor Eminescu*, p. 21.

reproducerea manuscriselor în 10.000 exemplare, costul se ridică la 400.000 lei. Pentru facsimilarea în doar doi ani, cum a sugerat Gh. Bondoc, directorul adjunct al BCS, trebuie importate din Polonia două xeroxuri Pylloris (26.000 lei valută fiecare), ceea ce ar însemna un total general de 866.000 lei, sumă obținută tot de la cei „5.000 subscriitori din intelectualii români”¹³.

Pentru materializarea proiectului, se adresează viitoarei edituri a „Scânteii tineretului”, dar, consistent apelul este îndreptat Editurii Uniunii Scriitorilor spre a achiziționa o mașină Rank-Xerox din Anglia (1200 lire sterline, sumă obținută de la „150-200 persoane din străinătate”), cu care să facsimileze manuscrisele, în colaborare cu B.C.S.. Anexează, la acest raport, „Copia memoriului nostru despre necesitatea editării *Caietelor*, înaintat în cursul anului 1969 secției culturale a CC al PCR și luat în considerație pozitiv de tovarășul Zaharia Stancu”¹⁴ (pentru acest memoriu, C. Noica a fost făcut colaboraționist de către unii „intectualii” români), precum și conferința lui N. Iorga din 1938, pe „aceeași temă”. Cu smerenie își încheie raportul, subliniind importanța acestui act de cultură: „*Reamintim respectuos că editarea completă a «Caietelor lui Eminescu» nu reprezintă un simplu act de pietate, ci poate avea un imens rol educativ*”¹⁵, Eminescu fiind nu numai „*Poetul națiunii române*”, având și „*funcția de Padagog*”.

Prietenia benefică cu Marin Sorescu, redactorul șef al revistei „*Ramuri*”, îl face să alcătuiască o sinteză a zbatărilor sale pe tema facsimilării, pe care o publică în revista craioveană¹⁶. Între cele două propuneri de realizare a facsimilării, BCS și Editura Uniunii Scriitorilor, a prevalat ultima, care

și anunțase apariția primelor trei caiete-manuscris încă din 1971, proiect nerealizat datorită întârzierii finalizării (3 volume pe an, adică 15 ani „*Ne putem juca atât de lesne cu ani?*”, se întreabă filosoful de la Păltiniș), a transliterării și notelor explicative, având în vedere că „*întâlnirea cu Eminescu nu este o chestiune de exactitate, ci una de vibrație*”¹⁷.

Prin facsimilarea manuscriselor eminesciene, vom putea beneficia de „*prezența fizică a lui Eminescu*”¹⁸, dar „*clătinarea inerției*” oficialităților politice și culturale de către „*copilul satului ce v-a semnalat o comoară*”¹⁹ s-a dovedit a fi zadarnică. Dar, C. Noica nu cedează. Susține la Iași, la Casa Pogor, o conferință, în octombrie 1977, și propune ieșenilor preluarea inițiativei, căci, Bucureștiul, timp de 10 ani, n-a făcut nimic, „*fiindcă domnul Nimeni, un Mister Nobody [...] al lumii a intervenit de fiecare dată în executarea acestei inițiative*”²⁰. Pentru captarea interesului publicului și scriitorilor ieșeni, C. Noica face un scurt istoric al demersului său anterior. Zaharia Stancu i-a promis facsimilarea prin „*Cartea Românească*”, Marin Preda, directorul editurii anunțând facsimilarea primelor două caiete, dar Mihai Gafița „*ca orice editor mare, este și un întârziător*”²¹. Zaharia Stancu a fost chiar la președintele țării, în 1969, în problema facsimilării manuscriselor eminesciene, care i-a spus președintelui breslei scriitoricești: „*Dacă nu e nimic supărător...dați-le drumul*”²². Eșuând aici, trece la Editura Eminescu, directorul Valeriu Râpeanu înscrie patru caiete în planul editorial al anului 1974, dar superiorii îl scot din plan. O bucurie în acest noian de eșecuri: apare Eminescu, *Lecturi kantiene*, editori fiind Noica și „*un tânăr, Surdu, pe care am vrut să-l antrenez aici*”²³. Acad. Virgil Cândea, directorul revistei „*Glasul patriei*”,

13 Ibidem, p. 24.

14 Ibidem, p. 31.

15 Ibidem, p. 31-32.

16 *Scrisoare despre „Caietele lui Eminescu”, Ramuri*, nr. 9, 15. sept. 1981, p. 3.

17 Ibidem.

18 C. Noica, *op.cit.*, p. 39.

19 Ibidem, p. 37.

20 Ibidem, p. 41.

21 Ibidem, p. 56.

22 Ibidem, p. 64.

23 Ibidem, p. 60.

îl informează că Paul Miron din Freiburg va dona un xerox în acest scop.

Totul a fost în zadar, însă, C. Noica gândindu-se chiar la un „marș al păcii, să pornim 5, 20, 100 de oameni pe jos; în 12 zile sunt la București”²⁴ (de la Iași). Toate aceste eforturi, vibrația pentru finalizarea ideii l-a îmbolnăvit de „eminescianită acută”²⁵.

Deși n-a reușit să convingă pe puternicii zilei despre necesitatea facsimilării acestei comori naționale, C. Noica trage un puternic semnal de alarmă: „Și dacă nu ne vom hrăni cu Eminescu – nu cu un Eminescu idealizat, nu cu un Eminescu trimis în genialitatea lui, ci cu Eminescu acesta, cu Eminescu acesta al haosului germinativ (sublinierea noastră) – dacă nu ne vom hrăni cu Eminescu acesta, atunci vom rămâne în cultură mai departe înfometate”²⁶.

N-am rămas înfometate spiritual datorită lui Eugen Simion, pe care autorul *Devenirii întru ființă* l-a apreciat la justa valoare. Recunoscându-i „stilul ardent și mesianic al filosofului ei”, care a dorit „e limpede, să pună intelighenția românească la treabă, dar, pentru a o pune, trebuie, întâi, s-o trezească din reveriile ei”²⁷, Eugen Simion preia inițiativa, pregătind pentru Editura Academiei, primul tom, cu banii obținuți de la Parlamentul României, „dar, când să ne apucăm de lucru, au apărut interesele, combinațiile dubioase, scenariile cele mai surprinzătoare, cel puțin pentru mine. Ce-i trist este faptul că toate acestea s-au petrecut și se petrec într-un mediu academic”²⁸. S-a întârziat doi ani, dar bătălia a fost dusă mai departe. „Nemernicia românească” constatată de C. Noica a fost însă învinsă. Academia Română, sub președenția sa, a început facsimilarea manuscriselor eminesciene în 2004, în colaborare cu Editura Enciclopedică, apoi cu Biblioteca Academiei și Fundația Națională pentru Știință și Artă, patru ani

mai târziu apărând primul volum, iar în doar cinci ani (2004-2009) au fost facsimilate, în 38 de volume, cele peste 14.000 pagini, volume donate, conform unei decizii a Prezidiului Academiei Române (condus tot de Eugen Simion), marilor biblioteci științifice și publice din țară. Apărute în condiții grafice excelente (la Monitorul Oficial, facsimilele fiind mai lizibile decât caietele originale), cele 38 de volume poartă amprenta editorială a lui Mircea Dumitrescu și a Gabrielei Dumitrescu, cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii (ministru: acad. Răzvan Theodorescu). S-a împlinit visul lui Noica, cum avea să remarce și Alex. Ștefănescu²⁹.

Dar, orice faptă bună trebuie pedepsită, cum se mai întâmplă la noi. Nici n-a finalizat bine proiectul, că Eugen Simion a avut parte de comentarii și injurii nu de la cititori, ci de la intelectuală, unii cu pretenții eminescologice. Iată, de pildă, pe fosta prodecană a filologiei clujene, Ioana Bot, care, consideră că aceasta nu e o ediție genetică și electronică a manuscriselor eminesciene, ci un pictorial cu poze ale paginilor, de complexitatea informatică a CD-urilor oferite ca suveniruri de la nunți, botezuri și absolviri, acțuând că „reproducerea caietelor eminesciene [...] nu este decât atât: o reproducere”?!³⁰. Citești și nu-ți vine să crezi. Oricât de mult ai urî un om, nu poți coborî la un asemenea comentariu, negând, în ultima instanță, utilitatea acestui proiect susținut cu atâta ardoare de N. Iorga, G. Călinescu, Perpessiciu, C. Noica (în special). Ea se raliază cu un oarecare C. Vică, care scrie în „Dilematica” că „ediția electronică a Academiei Române e o glumă proastă, din bani publici, pentru că manuscrisele nu sunt accesibile liber (cu toate că sunt bunuri publice) și, chiar dacă ar fi fost, nu pot fi utilizate în cercetare”³¹). De

24 Ibidem, p. 63.

25 Ibidem, p. 43.

26 Ibidem, p. 107.

27 Eugen Simion, *Fragmente critice. V. Sfârșitul literaturii?*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2007, p. 255.

28 Ibidem, p. 260.

29 *Avatarii ale manuscriselor Eminescu*, p. 132.

30 Ibidem, p. 135, 136.

31 Ibidem, p. 149.

altfel, eminescoloaga clujeană ajunge la esența lucrurilor și de aici ... la DNA, întrebându-se „de ce a fost nevoie de 2,41 milioane de dolari (sumă vehiculată în dezbaterile parlamentare despre finanțarea proiectului lui Eugen Simion)³². Altfel spus de Eugen Simion, „Am certitudinea că eminescoloaga de la Cluj, în plină criză elitistă, n-a citit ce trebuie în proiectul academic și nici cum trebuie și ne judecă rău pentru ceva ce nu ne-am propus să facem. Iar comparația cu suvenirurile de la cununii, botezuri și parastase, va rămânea, nu mă îndoiesc, în memoria imaginărilor critic românesc”³³.

De la aceste acuzații gratuite, neînteme-

iate, de un voalat denunț penal, până la denunțul oficial nu-i decât un pas și iată-l pe un alt oarecare Mircea Popescu, om de afaceri și politic pe deasupra, sesizând oficial DNA (un organism cu comportament stalinist în multe cazuri) că faptele „numitului Eugen Simion” [...] constituie fapte de corupție”³⁴, recomandând drept coturnători pe C. Vică și Ioan Bot.

De fapt, principalul vinovat pentru toate aceste fapte este însuși Eminescu, care, a avut „tupeul” să ne lase cele 14.000 de pagini olografe!

La aceste mojiții „elitiste”, miticiste, Eugen Simion răspunde cu amărăciune că

32 Ibidem, p. 146.

33 Ibidem, p. 142.

34 Ibidem, p. 147.

un astfel de proiect poate să atragă asemenea comentarii, trăgând nădejde că „în fața lui Eminescu, spiritul nostru de cărtire și dorința noastră sălbatică de răzbunare se rușinează. Nici vorbă. M-am înșelat. Nemernicia merge înainte, nu se lasă intimidată... Ea capătă uneori forme dilematice”³⁵. Apreciind astfel de denunțuri drept fantezie „neagră, absurdă și înjositoare pentru spirit. Miroase a diversiune”, Eugen Simion este el însuși într-o dilemă: „Rămâne doar întrebarea dacă Eminescu și cei ce vor să facă ceva pentru opera lui merită aceste mizerii morale. Întrebare retorică, desigur”³⁶.

Dacă aruncăm o scurtă privire asupra literaturii noastre, constatăm că și alți mari scriitori au avut parte de astfel de denunțuri: Caian l-a denunțat pe Caragiale, Sorin Toma pe Tudor Arghezi, redactori de la „Ramuri” pe Marin Sorescu. Dar, cine au rămas în literatură: denunțatorii ordinari sau scriitori valoroși. O întrebare, de asemenea, retorică.

Eminescu trebuia tipărit și facsimilat în totalitate, pentru că el reprezintă „marca identitară, antologică a culturii românești”, și „impune imaginea culturală a României în dialogul valoric pe care l-a deschis integrarea noastră europeană”, fiind „al românilor din țară și de pretutindeni, dar și al întregii lumi”³⁷, cum constată Mihai cimpoi, un eminescolog de

renume. După Perpessicius, alți editori s-au impus în câmpul eminescologiei: Eugen Simion, Al. Oprea, Petre Creția, D. Vatamaniuc, M. Cimpoi, N. Georgescu, Victor Crăciun etc., pe lângă o pleiadă de cercetători care au acum posibilitatea studierii plene a operei „omului deplin al culturii românești” (C. Noica).

C. Noica afirma, cu teamei, că îl sărbătorim anual pe Eminescu, chiar bianual, „dar continuăm să rămânem descoperiți față de el”. Prin tipărirea integrală, în ediție academică, a operei, prin facsimilarea, tot integrală, a manuscriselor sale, cu eforturi logistice și materiale deosebite, nu mai stăm descoperiți în fața acestui „un uomo universale”. Avem posibilitatea să-l cunoaștem în întregime și să-l facem cunoscut și altora, cum a fost dorința filosofului.

Zbaterea lui C. Noica n-a fost zadarnică; ea a fost împlinită cu asupră de măsură de Eugen Simion.

P.S. Trimițindu-i cartea mea, *Geneza ideilor social-politice și filosofice în literatura română veche*, am fost onorat cu următoarea scrisoare-răspuns olografă a filosofului de la Păltiniș.

Azi dacă dăruiești unora o carte, nici măcar nu-ți mulțumesc. O, tempora!

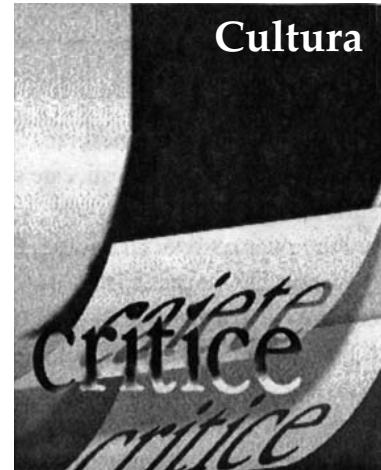
35 Ibidem, p. 156.

36 Ibidem.

37 Ibidem, p. 161.

Lucian CHIȘU*

Pornind de la un aforism al lui Ibrăileanu

Abstract

Istoria presei românești conține numeroase exemple privind vechile mentalități asupra scrisului. Primele manifestări ale presei românești au beneficiat de contribuția substanțială a unor personalități ce proveneau din orizontul culturii, din zona literară în special, aflate într-o dublă ipostază: de fondatori ai unor publicații și de gazetari. Din punct de vedere stilistic, cercetările asupra limbajului presei s-au centrat pe contribuția jurnalistică a unor scriitori care, cel mai adesea, au fost prezenți în paginile ziarelor ca adevărați creatori de stil, nu ca autori de mesaje. Actul lor, asimilat genurilor de opinie, a devenit, parțial datorită insistenței aprecierilor concentrate asupra stilului lor, un model autentic pentru cei care scriau în presă. Astfel, s-a creat o relație de incluziune sau s-a trasat semnul egal între scriitor și jurnalist, anulându-se delimitările dintre aceste două profesii ale căror obiective sunt, totuși, diferite, în pofida faptului că recurg la un fond comun, și anume limbajul (exprimarea).

În perioada contemporană post-modernă, genurile jurnalistice nu se mai supun rigorilor canonului teoretic, trecând printr-un proces de expansiune continuă. Pe de altă parte, dorința de a scrie cât mai "decorativ" cu putință a devenit dominantă, dând expresie unei coloraturi speciale prin care autorii se abat de la caracteristicile și cerințele stilului jurnalistic.

Starea de fapt care a existat în trecut și continuă și în prezent constituie o oportunitate pentru dezbateră pe care o propunem acum, pentru a realiza o delimitare stilistică între cele două situații și o revelare mai clară a ceea ce reprezintă mesajul în jurnalism și literatură.

Cuvinte-cheie: literatură, jurnalism, istorie, stil, mesaj.

The history of the Romanian press is itself marked by numerous examples, describing the older mentalities concerning the writing practices. From its very first manifestations, the press written in Romania benefited from the substantial and vital contribution of certain personalities coming from the horizon of culture, especially of literature, in a double quality: as founders of publications and as journalists. At least from a stylistic viewpoint, the studies on the language of the press focused on the journalistic contribution of certain writers who, most often than not, manifested themselves in the newspaper pages as style creators, not as authors of certain messages. Their act, assimilated to the opinion genres, has become, partly because of the insistence of the appreciations focused on their style, an authentic model for the people who write for the press. In this way, a relation of inclusion was created, or an equal mark was placed between writer and journalist, deleting the borders between these two professions whose goals are however different, despite the fact that they have recourse to a common fund, namely language (expression).

In the contemporary post-modern times, the editorial genres no longer submit themselves to the rigors of the theoretical canon, going through a continuous expansion. On the other hand, the desire to write as "decoratively" as possible has become dominant, giving the expression a special coloring by means of which the authors deviate from the characteristics and demands of the journalistic style.

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române, e-mail: lucianchisu@gmail.com

The state of facts that existed in the past and continues at present constitutes the opportunity for the debate we propose now in order to achieve a stylistic delimitation between the two conditions, along with a clearer highlighting of what the message represents in journalism and literature.

Keywords: Romanian history, memoirs, Brătianu family.

Moto: „Câte milioane de vorbe ai spus tu în viața ta! Ai spus toate vorbele care sunt în Shakespeare, în Goethe și în Kant. Numai că le-ai combinat altfel.”
(G. Ibrăileanu, Privind viața)

Între aforismele lui G. Ibrăileanu, din volumul Privind viața, cel plasat drept moto în articolul nostru se referă la comunicarea prin intermediul limbajului, dar și la miracolul artei. Constituie, credem noi, un nimerit prilej de a enunța o serie de considerente în privința utilizării limbii ca fenomen social și artistic, așa cum se manifestă în cele două planuri, literatura și viața, ale existenței de zi cu zi. Abordarea de față nu contestă dreptul scriitorilor de a fi prezenți în paginile presei, ci are scopul de a semnaliza faptul că „scriitura” acestora este adesea asimilată, ca turnură, textului jurnalistic. Confuzia tinde să se cimenteze. Admițând că principalul țel al jurnalistului îl constituie comunicarea și interpretarea informațiilor (mesajelor), în timp ce rolul scriitorului se răsfrânge, prin expresie, la actul (pur) al creației artistice, considerăm necesare unele disocieri, privind deopotrivă statutul ontologic și finalitățile asumate de limbajul fiecăreia dintre cele două profesii. Pentru publicul larg cititor, acest clivaj nu constituie prilejul unor comentarii ori insatisfacții. Totuși, el ar trebui să intre în atenția specialiștilor, deoarece alterează percepția corectă, mai ales cu privire la discursurile (textele) promovate în mass-media.

Între timp, societatea post-modernă a pășit în era informaticii și globalizării. Evoluția întregii planete pe noile coordonate, se confruntă cu situații sociale și economice greu previzibile. Reperere și valorile s-au schimbat, modificând radical fizionomia societății și, în consecință, a literaturii și jurnalismului contemporan. Accesul aproape instantaneu la infor-

mație, datorat noilor tehnologii, pe de o parte, și escaladarea de tip evenimential, pe de alta, au condus la anularea granițelor dintre spațiul public și spațiul intim. Supralicitarea tehnicilor de manipulare aplicate stimulilor senzoriali ai realității a devenit ingredient în rețeta succesului de presă, încât, eliberat de povara vechilor constrângeri, textul jurnalistic se află actualmente în expansiune, cucerind noi „teritorii”, cel al literaturii artistice fiind printre primele vizate. Sub acest aspect, observațiile de față ar putea fi devansate de realitatea faptelor. Cu toate acestea, o privire retrospectivă va fi binevenită, textul nostru fiind structurat în următoarele segmente: I. Stabilirea distincției dintre cele două noțiuni (profesii), asupra cărora percepția generală a devenit oarecum

neclară, cu semnalarea tendinței de ștergere definitivă a „granițelor”. II. Prezentarea unor chestiuni formale asupra mesajelor la care apelează jurnalistul și scriitorul, care au generat numeroase interferențe între limbajele, stilurile și chiar finalitățile acestora. III. Pozițiile contrare și uneori ineluctabile adoptate de reprezentanții mediului academic asupra profesiilor de scriitor și jurnalist, ca și asupra tuturor chestiunilor ce reprezintă, ca numitor comun, activitatea scrisului cotidian. IV. Concluzii.

I. Cei care și-au concentrat atenția asupra imaginii cadru a jurnalistului sunt teoreticienii din mediul academic, dar manualele dedicate acestei profesii suferă de o absolută idealizare, amendată mereu de absolvenții deveniți între timp jurnaliști, care reclamă că între ceea ce au fost învățați și ceea ce li se cere nu se (prea) potrivește nimic.

De cealaltă parte, a ziariștilor formatori de opinie, descrierile sunt fragmentare. În anul 2002, pe când era redactor-șef al cotidianului „Adevărul”, Cristian Tudor Popescu, se exprima tăios¹, despărțind cele două profesii în ziariști și ... literatori: „Ei [literatorii] nu înțeleg un lucru simplu: în ziare, alcătuirii private, capitaliste, vii, intră viața cu toate ale ei, nu cultura. Locul culturii e în cărți, în publicații culturale, pe ecrane, în muzee – nu în ziare”.² Mai aproape în timp, adică recent, Andrei Pleșu³, cere de la gazetar două lucruri: „[a] să se adreseze inteligenței mele (nu maștelor, nu nevrăcilor, nu idiosincraziilor mele), și [b] să scrie bine”. La completarea discursului despre presă și jurnaliști

contribuie și Cătălin Tolontan⁴, care adaugă, aproape cu năduf: „Nu cele două atribute (adresarea inteligentă și stilul literar), ci echidistanța este hotărâtoare, decisivă chiar”. *Literatură sau jurnalism?* reprezintă o dilemă și pentru generațiile mai tinere⁵, care observă că existența scriitorilor „care publică frecvent articole” sau a ziariștilor „care au publicat romane sau nuvele” nu reprezintă nicio noutate.

Examinând „portretul robot” al ziaristului zilelor noastre, vom descoperi aproape instantaneu că intrăm în zona turbulențelor polemice, greu de strâns într-o imagine totalizantă. Ne aflăm, mai degrabă, în parabola orientală a orbilor care, apropiindu-se de un elefant, îl descriu fiecare parțial și conform experiențelor anterioare, sau pătrundem în simbolistica foarte cunoscutei dramatizări a lui Luigi Pirandello, populată de personaje ce își caută autorul. Astfel par a se revela totalizant faptele în percepția celor ce au vorbit, în diferite ocazii, despre jurnalism.

II. Alături de toți vorbitorii limbii române, jurnaliștii și scriitorii folosesc codul lingvistic, dar, față de ceilalți, îl utilizează și ca instrument de lucru. Riscând să spunem o banalitate, ei scriu foarte mult, constant, continuu. Pentru ei limbajul devine mod de viață și rațiune existențială. De aceea, limbajele lor profesionale (funcționale) ar trebui să se detașeze mai tranșant.

1. A. Standardele ocupaționale din jurnalism sunt reclamate de specializarea în comunicare și vizează realitatea socială în toată complexitatea ei, prin câmpuri focalizate (politică, social, economic, cultural

1 „Adevărul”, 28 martie, 2002, p. 4.

2. Încercând să obțină un efect de stil, ulterior Cristian Tudor Popescu avea să-și precizeze poziția: „Nu întâmplător am spus *literatori* și nu *scriitori*: dintre cei care țin pixul în mână, unii stăpânesc doar literele, adică știu alfabetul, dar cuvintele nu-i ascultă cu de-afurisenie. Cuvintele le stăpânesc scriitorii” („Adevărul literar și artistic”, nr. 614, 23 aprilie 2002, p. 1).

3 „Văzut dinăuntrul breslei, [gazetarul] pendulează între veghe cetățenească, indiscreție nemiloasă și eroism. Gazetarul e «vocea publică» *par excellence*. El are dreptul să știe tot, să judece tot, să bage spaima în *establishment*. N-are mamă, n-are tată. Și, la o adică, își riscă somnul, liniștea, familia, ba chiar și viața, pentru a fi mereu de față acolo unde bătălia e în toi. Văzut dinspre cititori, gazetarul ideal are un contur mai simplu: e gazetarul care ne confirmă părerile, care «ține» cu tabăra cu care ținem și noi” („Adevărul”, 11 martie 2009, p. 2)

4 <http://www.tolo.ro>, 2009-03-11, Andrei Pleșu și o meserie cu reguli antipatice.

5 Radu Nedelcuț, *Cartea de proză – literatură sau jurnalism?*, în „Noua literatură”, martie 2009, p. 22.

etc.). Limbajul jurnalistic este o proiecție a realității, cadru în care se vorbește despre existența unui stil jurnalistic, manifestat prin cunoscutele genuri jurnalistic, numite și genuri sociale. Analiza discursului din aceste texte nu urmează procedurile lingvistice tradiționale, ci se supune unor constrângeri (strategii) de evidențiere a cărora se ocupă pragmatica, disciplina interferentă cu logica asertivă, cu gramatica și retorica. Dimensiunile restrânse ale textului jurnalistic impun autorului rigoare și exactitate. Pragmatica textului jurnalistic are în atenție coeficienți analitici privind claritatea, coerența, situaționalitatea, intenționalitatea, constrângerile fiind multiple. Ele trebuie să țină cont de coordonatele pe care se dezvoltă, cele de spațiu și timp, de receptorul țintă. Nu în ultimul rând, asupra jurnalistului acționează, precum sabia lui Damocles, limitarea semnificativă, în timp, a redactării textului. Textele publicistice contribuie indirect, dar decisiv, la fixarea limbii literare. Concluzionând, un jurnalist este un om informat care comunică.

1. B. Aria de ocupație a limbajului scriitorului nu este, propriu-zis, comunicarea, ci creația artistică, prin care inventează o lume virtuală în toată complexitatea ei. Imaginația (creația) scriitorului scoate în paranteză realitatea. Literatura este o proiecție în oglindă („joc secund”) a lumii reale sau pură ficțiune. Toate tipurile de norme convenționale sunt ades alterate de procedee artistice, ale căror semnificații transcend indicațiile gramaticale. Deoarece nu-l vizează în mod expres pe receptor, ci este orientat asupra lui însuși (funcția poetică, R. Jakobson), textul literar artistic nu cunoaște constrângeri, fiind independent de timp și spațiu, de cerințele actualității sau de cele de proximitate, ori de tiraj⁶. Efectele acestora sunt atât de slabe, încât, împotriva sensului lor, ades se spune că operele trebuie să „zacă” până când cititorii vor ajunge la ... mesaj. Textul literar artistic se „naște” într-o formă pre-redacțională, fiind guvernat de inspirație și fantezie. Finalitatea este una estetică, general ideatică (etică, morală, simbolică) și are statut de operă. În concluzie, scriito-

⁶ Volumul de *Poezii (Joc secund, 1930)* al lui Ion Barbu a fost tipărit în numai 300 de exemplare. Acest fapt nu a împiedicat cu nimic la recunoașterea excepționalei sale valori.

rul este un creator de fabulații.

2. La fel de divergent se prezintă rezultatele cercetărilor asupra stilului publicistic, contestat din cauza absenței criteriilor ferme în delimitare și a caracterului vag, fluid al principiilor care ar trebui să-l guverneze. Încă din 1960, Ion Coteanu nega existența stilului publicistic, care, în opinia sa, nu se constituie într-o unitate funcțională a limbii. Consecvent, autorul nu face trimiteri la stilul publicistic în *Stilistica funcțională a limbii române moderne* (1973). Între argumentele sale se numără și cele incriminate în disputa prezentată aici: caracterul sistemic al stilului jurnalistic se confundă cu așa-zisa „redactare nefericită” (autorul constata la acel timp că „orice fel de operă literar-artistică, nuvelă, piesă de teatru, poate fi scrisă «gazetărește», dar este un eșec”, fapt ce pare a fi căzut în desuetudine, actualmente).

Studii documentate au redactat Gh. Bolocan⁷, Paula Diaconescu⁸, Al. Andriescu⁹, Dumitru Irimia¹⁰, Ion Gheție¹¹, însă trebuie specificat că numai unele dintre ele se opresc exclusiv asupra fenomenului limbii presei, cele mai multe interferând cu ea, de pe poziții literare sau lingvistice, nu stilistice.

Cercetări asupra stilului publicistic *stricto sensu* au apărut în ultima perioadă, dar ele sunt restrânse numeric și conțin un material factual insuficient spre a se accede

la etapele analizei, tezei și sintezei. Dintre autori, îi amintim pe Ilie Rad (1999, 2008)¹², Maria Cernicova-Bucă (1999)¹³, Rodica Zafiu (2001)¹⁴, Victor Vișinescu (2003)¹⁵, Ioana Crețu (2004)¹⁶, Luminița Roșca (2004)¹⁷, Stelian Dumistrăcel (2006)¹⁸, Lucian Chișu¹⁹ (2008). Ca un fapt, de asemenea revelator, studiile, cărțile, manualele autorilor de mai sus conțin, informații și opinii cu caracter generalizant, care nu focalizează, ci, mai degrabă, creează o imagine difuză a domeniului stilisticii presei. În plus, stilul etalon, la care ar trebui să se raporteze exemplele folosite, nu este cel științific, considerat „grad zero” al celorlalte niveluri stilistice, ci, surprinzător dar nu prea, stilul beletristic, fapt ce conduce la întreținerea confuziei generate între limbajele funcționale ale presei și beletristicii.

3. Prezența, la începuturi, a scriitorului cu rol de jurnalist, pare a fi devenit, încă de atunci, o cutumă, respectată deopotrivă de practicanți și teoreticieni. Apariția și, mai ales, consolidarea jurnalismului românesc nu are un istoric temeinic studiat, deoarece nu deținem un tablou complet și clar, panoramic, al presei noastre pe întinse epoci de ființare.

A. Cele dintâi publicații, apărute în prima jumătate a secolului al XIX-lea, coincid, istoric vorbind, cu primele cristalizări ale profesiei de scriitor în cultura

7 Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare, în „SCL” XII (1961), nr. 1. pp. 35-53.

8 Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne, în „SCL”, XXV (1974), nr. 3, pp. 229-242.

9 Al. Andriescu, *Stil și limbaj*, Editura Junimea, Iași, 1977.

10 Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

11 Ion Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

12 Ilie Rad, *Stilistică și mass-media*, Editura Excelsior, Cluj-Napoca, 1999.

13 Maria Cernicova-Bucă, *Stilul publicistic actual (cu privire specială asupra interviului)*, Editura Augusta, Timișoara, 1999.

14 Rodica Zafiu, *Diversitatea stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, București, 2001.

15 Victor Vișinescu, *Stilistica presei*, Editura Victor, București, 2003.

16 Ioana Crețu, *Stilistica presei – Stilmerkmale der Presse*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2004.

17 Luminița Roșca, *Producția textului jurnalistic*, Editura Polirom, Iași, 2004.

18 Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic*, Editura Institutul European, Iași, 2006.

19 Lucian Chișu, *Limbajul jurnalistic (prezentare generală)*, Editura Fundației România de Măine, București, 2008.

românească²⁰. Ca să folosim o expresie consacrată, în „dimineața scriitorilor” jurnalismul abia se năștea din „tâmpla” unor I. Heliade Rădulescu, Gheorghe Asachi, George Barițiu. Aceștia practicau o îndelnicire înainte ca ea să devină profesie și să aibă un statut. Foarte important a fost faptul că ei și-au înțeles și asumat menirea în fiecare dintre direcțiile de acțiune, mesajele lor fiind diferențiate în funcție de situațiile cu care se confruntau și fără a se „amesteca” între ele.

B. Atât cei înainte amintiți, cât și alții, care aparțin generațiilor următoare, Titu Maiorescu bunăoară, s-au convertit totodată în filologi, contribuind la transformările esențiale produse în cultură și societate. Fiind surprinși într-un moment al despărțirii apelor de uscat, ei făceau de toate: erau deopotrivă filologi, scriitori, jurnaliști, cetățeni cu interes față de politică, societate, drepturi și libertăți. Jurnalismul a fost o lungă perioadă de timp câmpul de manifestare al acestor dezbateri de idei culturale.

Dacă rolul lor a fost neîndoios benefic, în etapele ulterioare, asimilarea jurnalismului cu scriitorul și invers nu mai era recomandabilă, fiindcă aceste profesii se desprind una de cealaltă în două lumi diferite, una cu ochii larg deschiși înăuntru (a creației fictive ori a imaginației declanșate de pragurile realului), cealaltă cu ochii larg deschiși în afară (a constrângerilor realității).

C. În dorința de limita decalajul și de a-l conține prin intermediul unor informații rezumative, de sinteză, cercetătorii care

s-au aplecat asupra chestiunilor ținând de istoria presei au apelat la rezultate deja existente în cercetările filologice privind evoluția limbii literare. De aceea, numărul scriitorilor preluați „cu arme și bagaje” în sfera de activitate a jurnalismului este complex, comparativ cu numărul și contribuțiile ziariștilor propriu-ziși. Studiile mai vechi, dar și cele de dată relativ recentă, destinate istoriei presei de la noi conțin masiv exemplificări din publicații eminate literare, precum „Dacia literară”, „Convorbiri literare”, „Sămănătorul”, „Viața Românească”. Când autorii fac trimiteri la presa cotidiană, sunt citați aproape exclusiv scriitorii cu articolele lor literar-artistică, e adevărat tipărite în ziare, dar neconcludente în raport cu finalitățile mesajului jurnalistic. S-ar putea realiza un „top” al preferințelor în care intră, de la distanță pe primul loc, I. L. Caragiale, însoțit de Eminescu. În *Istoria sa* (1922), Nicolae Iorga făcea o tranșantă distincție²¹ între jurnaliști și scriitori. Cercetătorii care elaborează studii, fie asupra istoriei presei, fie a stilului publicistic, continuă să pună apăsător și cu fervoare semnul egalității între acești „truditori ai condeiului”.

III. Între jurnaliști și teoreticienii jurnalismului nu există aproape niciun fel de comunicare sau, dacă ea poate fi semnalată, este formală. La dezbaterile asupra statutului profesional participă fie numai jurnaliști, fie doar teoreticieni. Acesta este un greu păcat al presei contemporane, cu micile și irelevantele excepții de la regulă. Spre exemplu, în intervenția la care s-a făcut deja referire²², Cristian Tudor

20 Leon Volovici, *Apariția scriitorului în cultura română*, Editura Junimea, Iași, 1976, ediție revăzută, Editura Curtea Veche, București, 2006.

21 „Nu intră în cadrul însărcinării mele de a călca în trecut mai îndepărtat, voi aminti numai în treacăt, că cei dintâi ziariști care în Țările Române au făcut ziarism politic cu autoritate și răsunet s-au numit Ion Heliade Rădulescu, Asachi, Mihai [sic] Kogălniceanu, C. A. Rosetti. (...) Un alt mare talent nu a fost nici el ziarist profesionist, adică maestru al tehnicii, dar a fost o pană măească care a lăsat în colonele „Timpului” pagini neuitate (...) Gheorghe Panu a fost un mare ziarist, cu mult mai complet decât Eminescu. Eminescu avea o notă artistică aproape genială, dar era unilaterală în presă, era unică. Panu avea cultura enciclopedică a ziaristului (...) Literatura strălucită a lui Barbu Delavrancea, factura lui stilistică atât de impecabilă și de simetrică, a fost o podoabă pentru coloanele de ziar în care a fost așternută, însă Delavrancea n-a fost ziarist decât atât cât au fost și sunt ziariști mai toți oamenii politici”. (N. Iorga, *Istoria presei românești*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 1999, p. 208).

22 „Adevărul”, 28 martie, 2002, p. 4.

Popescu afirmă ritos: „A fi gazetar înseamnă cu totul altceva decât să scrii corect: înseamnă fler de polițist, încăpățănare, curaj, rezistență fizică și psihică, capacitatea de a stabili relații cu oamenii, verb exploziv și în același timp accesibil la nivel popular. Școală de gazetărie nu există: ea se învâță numai în ziar, văzând și făcând. Un bun gazetar poate ajunge, cu egală șansă, și un inginer, și o profesoară de chineză”. Starea de permanentă animozitate dintre cele două tabere a evoluat spre reciproca ignorare „de la înălțimea certitudinilor lor absolute”.

IV. Considerând că unele dintre efecte sunt lesne detașabile din chiar prezentarea faptelor, tragem concluzia că perpetuarea confuziei dintre cele două scriituri (tipuri

de mesaje) va continua, deoarece la originea ei se află situații istorice obiective și subiective, cele din urmă susținute cu argumente precum tradiția în numele căreia se păstrează un nedisimulat respect față de „modelul literar al presei” (Jurgen Habermas). Jurnalistul și scriitorul au o lungă conviețuire în spațiul public. Istoria lor se împletește, cum la fel și limbajul, ca fenomen social, cunoaște o evoluție comună, cu răsfrângeri și influențe asupra lectorului și cititorului. Jurnalistul și scriitorul sunt reprezentanții tipici a două tipuri de culturi: prima de tip elitist și cultura media. Între ele, raporturile sunt de inversă proporționalitate: prima descrește, a doua invadează.

Mircea-Ioan TURCULET*
Dragoș HUȚULEAC**

Despre „angoasa” lui Soren Kierkegaard

Abstract

Discursul lui Kierkegaard despre anxietate se desfășoară pe fundalul unei etici creștine, suportând conexiuni multiple cu dogmatica, numită de filosoful danez a doua etică. Idealitatea acestei etici constă în conștiința penetrantă a realității, iar faptul de a-și păstra idealitatea chiar ocupându-se de relevarea păcatului, implică o dificultate deosebită a problemelor etice. Discursul lui Kierkegaard despre anxietate abordează problema păcatului, având în vedere că anxietatea este o condiție prealabilă a păcatului. Semnificația anxietății în viziunea sa este de fior de spaimă față de ceva nedefinit și indeterminabil, spre deosebire de sentimentul de frică, în care obiectul este concret, individual.

Cuvinte-cheie: Kierkegaard, existențialism, angoasă, filosofie, umanitate.

Kierkegaard's speech about anxiety takes place on the background of Christian ethics, bearing multiple connections with dogmatics, called by the Danish philosopher the second ethics. The ideality of this ethics consists in the penetrating the awareness of reality, and the fact of keeping his ideality even dealing with the revelation of sin, involves a great difficulty of the ethical issues. Kierkegaard's speech about anxiety approaches the problem of sin, considering that anxiety is a precondition of sin. The significance of anxiety in his view is the thrill of horror of something indefinite and indeterminable, unlike the feeling of fear, where the object is concrete, individual.

Keywords: Kierkegaard, existentialism, anguish, philosophy, humanity.

Filosoful danez S. Kierkegaard a susținut că semnificația ultimă a Creștinismului nu poate fi sesizată decât printr-o apropiere personală și printr-o angajare deplină a ființei. El a căutat să desprindă noțiunea de credință din unele interpretări eronate care, după părerea lui i-au întunecat esența. În acest sens, se poate spune că el s-a întors, ca de fiecare dată, la categoria subiectului uman particular, a individului existent. El a încercat să afirme importanța acestui concept într-un climat în care contemporanii săi fie nu aveau idee la ce se referea acest concept, fie nu-i interesa acest lucru.

Temele dezvoltate în cărțile sale, *Conceptul de angoasă* și *Boala aducătoare de moarte*, ating probleme legate de subiectul uman particular. Aceste cărți sunt numite adesea scrierile sale psihologice și zugrăvesc structura personalității umane în termeni ce țin de dinamică și de voință.

Conceptul de angoasă a apărut în 1844. Această lucrare este foarte cunoscută datorită influenței pe care a avut-o asupra unor mari filosofi ai secolului al XX-lea, cum ar fi Sartre sau Heidegger. De asemenea, conceptul de angoasă a fost considerat relevant pentru anumite stări ale minții aparent fără

* Drd. Mircea-Ioan Turculeț, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, e-mail: timtim12356@yahoo.com;

** Drd. Dragoș Huțuleac, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, e-mail: hutuleacd@yahoo.com

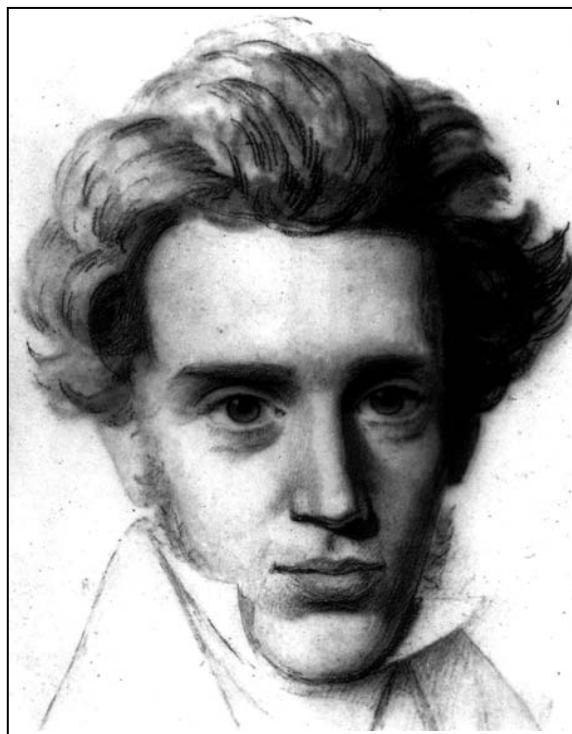
obiect, dar ușor recognoscibile la nivelul vieții cotidiene. Analiza pe care o face Kierkegaard conceptului de angoasă este, însă, mult mai complexă și mai cuprinzătoare. Varietatea de planuri în care conceptul este discutat explică impresia pe care analiza sa a produs-o asupra unor gânditori de cele mai diferite orientări, dintre care mulți nici nu împărtășeau punctul de vedere particular din care pornise analiza conceptului.

Kierkegaard a prezentat această carte ca fiind o meditație psihologică care trebuie să servească ca introducere la problema dogmatică a păcatului. Esența angoasei este examinată pornind de la păcatul originar. Odată cu greșeala lui Adam, angoasa pătrunde în realitatea umană. Spre deosebire de înger și de animal, care sunt supuși imediatității, omul ajunge la reprezentarea lucrurilor posibile ce se înfruntă în angoasă ca un vertij al lucrurilor posibile. Această experiență dramatică vine din faptul că omul este o sinteză între timp și eternitate. Eternitatea se manifestă în angoasă.

În lucrarea aceasta, existența este considerată ca fiind compusă din finit și infinit, ca o sinteză a sufletului și corpului înscrisă în spirit. În angoasă, care izvorăște dintr-o anticipare a poziției viitoare a spiritului, apare prima separare de imediat, fără a se putea vorbi cu adevărat de libertate. Individul resimte doar posibilitatea de a putea. Misterul profund al angoasei constă în faptul că a fi angoasat înseamnă a fi angoasat de nimic, doar de puterea pe care o ai de a făptui ceva. Individul dezvoltă o înțelegere a păcatului înainte ca angoasa în fața păcatului să producă păcatul. Există, deci, un raport subiectiv cu păcatul, pe care orice dogmatică îl ignoră.

Kierkegaard este primul filosof care a delimitat cu adevărat esența angoasei. Acest lucru a fost posibil datorită educației speciale primite de la tatăl său și atmosferei spirituale din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Angoasa, care a fost asimilată multă vreme fricii, este descoperită acum drept o categorie existențială fundamentală.

Filosoful danez introduce termenul de angoasă pentru a descrie starea de teamă și de tentație pe care conștiința o încearcă în

fața unui posibil existențial, a cărui natură nu este posibil să o înțeleagă. Aceasta este, de exemplu, situația lui Adam și a Evei în fața interdicției divine de a nu mânca din pomul cunoașterii binelui și răului. Ei nu pot înțelege condițiile acestei interdicții, nici amenințarea, pentru că ei nu știu încă dacă este bine sau rău să se supună și ignoră moartea. Interdicția relevă un posibil al cărui natură este indeterminabilă și face astfel să se nască tentația în fața inocenței. Angoasa este această conjugare a tentației și a spaimei în fața necunoscutului. În situațiile în care survine angoasa, omul este prins în capcana refuzului de a rămâne el însuși, dar în același timp a spaimei de a nu mai fi el însuși. Ca și disperarea, intensificându-se, angoasa îl înalță progresiv pe individ către sensul credinței.

Totodată, acesta face o distincție în ceea ce privește angoasa. Există o angoasă în fața răului și o angoasă în fața binelui, o angoasă demoniacă care este trăită de păcătos atunci când simte că ar putea să se elibereze de păcat. În primul rând omul alege binele și, deci, angoasa în fața răului. În al doilea rând, el încearcă să fugă de bine, combătând gândul lui Dumnezeu.

Kierkegaard precizează încă de la începutul cărții *Conceptul de angoasă* că respectiva trăire nu trebuie confundată cu emoții precum teama, care au un obiect definit și care sunt direcționate în mod curent către lucruri sau fenomene ale lumii exterioare. El ne spune că angoasa este raportată la „ceva ce nu este nimic”¹ și că reprezintă „realitatea libertății ca posibilitate a posibilității”². Interesul primordial al lui Kierkegaard în ceea ce privește angoasa vizează semnificația religioasă a angoasei. Abordată în acest mod, ea conduce la considerații de alt ordin decât cele la care vor ajunge succesorii săi care erau mai puțin interesați de dimensiunea religioasă. Aceste considerații la care ajunge Kierkegaard sunt, pentru el, de o importanță crucială în evoluția și în destinul nostru ca ființe umane.

Delimitându-se de alte interpretări teologice, metafizice sau mitologice, Kierkegaard pornește de la premisa că în fiecare moment individul este el însuși și întreg genul uman, în sensul că trăsăturile genului sunt prezente în întregime în individualitate, iar omul singular participă la istoria genului în care se integrează. Această stare de perfecție a omului este, în același timp, o contradicție, expresia unei probleme, a mișcării istorice către asemănător. Pe măsură ce se derulează istoria umanității, individul o ia întotdeauna de la capăt, ceea ce se aplică și lui Adam. El este primul om, deci este în același timp el însuși și genul uman. „Motivul cel mai adânc al acestora zace în ceea ce are existența omenească mai esențial; că omul este individ, fiind, în felul acesta (în același timp) atât el însuși, cât și tot neamul, iar întregul neam participă în/la individ precum individul la întregul neam.”³ El exprimă gestul prin care păcatul a intrat în lume,

putându-se spune că, odată cu primul păcat al oricărui om de după Adam, păcatul intră în lume. În consecință, conceptul de angoasă apare pentru prima dată în cadrul discuției despre păcatul originar. În povestea biblică a căderii, Adam apare ca fiind inițial ignorant în ceea ce privește diferența dintre bine și rău și toate cunoștințele ce decurg de aici. Interdicția că nu trebuie să mănânce fructul cunoașterii trezește în el posibilitatea libertății. Așadar, Kierkegaard își propune să desprindă prin interpretare psihologică un *apriori* al condiției și istoriei umane cu sursă contingentă: greșeala calificată teologic drept păcatul originar. Dincolo de ceea ce pare a fi un scandal pentru rațiunea dornică să-și explice starea omului înainte de cădere, sub raport psihologic este evident că prin primul păcat al lui Adam păcătoșenia a pătruns în lume. Pentru Kierkegaard, povestea ilustrează sub formă mitică modul în care apare în experiența fiecărui individ tranziția de la starea de inocență la starea de autodeterminare și conștientizare. Inocența este o stare în care spiritul omului visează. Deși nu are încă nici o cunoaștere a ceea ce ar putea face sau deveni din punct de vedere spiritual, el este totuși tulburat de posibilitățile sale ca om liber, de ceea ce ar putea face pentru el și viitorul său. „Acesta este secretul profund al inocenței, acesta este, în același timp, sentimentul de angoasă.”⁴

Adam nu poate fi scos din istorie, dar nici nu trebuie înțeles ca plenipotențial al întregii umanități, așa încât descendența să absolve indivizii și generațiile de responsabilitate în fața calității de om. Omenescul nu poate fi redus la o repetiție, ci este o sarcină pe care fiecare ins o ia de la capăt. Fiecare în parte își pierde inocența la fel ca Adam, prin greșeală. Păcatul nu este susceptibil de nici un fel de explicație deterministă, ci fiecare

1 Soren Kierkegaard, „The Concept of Anxiety”, tr. R. Thomte și A.B. Anderson, Princeton, Princeton University Press, 1980, în Patrick Gardiner, Kierkegaard, Traducere de Laurențiu Ștefan-Scalat, București, Ed. Humanitas, 1997, p. 143.

2 *Ibidem*.

3 Soren Kierkegaard, *Conceptul de anxietate*, trad. Adrian Arsinevici, Timișoara, Ed. Armacord, 1998, p. 62.

4 Soren Kierkegaard, „The Concept of Anxiety”, tr. R. Thomte și A.B. Anderson, Princeton, Princeton University Press, 1980, în Patrick Gardiner, Kierkegaard, Traducere de Laurențiu Ștefan-Scalat, București, Ed. Humanitas, 1997, p. 145.

este vinovat numai prin el însuși. „Prin primul păcat a venit pe lume păcatul. Exact la fel stau lucrurile și cu primul păcat al oricărui om de mai târziu; păcatul vine pe lume prin el.”⁵ Inocența nu este nici o stare perfectă a cărei reîntoarcere trebuie dorită, dar nici o imperfecțiune ce trebuie învinsă și depășită. Individul nu trebuie să ignore faptul că el însuși a introdus culpabilitatea în lume și el însuși și-a pierdut inocența prin greșeală. Inocența este o imediatitate, o nemijlocire care se abolește printr-o transcendență.

Kierkegaard analizează și descrie starea de angoasă, precum și ceea ce aceasta face posibil. Sensul angoasei este identificat în menirea pe care o are de a explica ambiguitatea ce caracterizează individul uman. Dacă ar fi înger sau bestie, omul nu ar putea să încerce angoasa. El fiind o sinteză, o poate încerca și, cu cât o resimte mai profund, cu atât are mai multă măreție omenască. Nu este însă o angoasă din cauza lucrurilor exterioare, ci este o angoasă produsă prin noi înșine, din interiorul nostru. Angoasa e probare a omenescului în posibilul libertății.

Kierkegaard interpretează omul ca o sinteză între suflet și corp, însă, această sinteză nu este imaginabilă decât atunci când cele două elemente se unesc într-un al treilea: spiritul. Omul se singularizează tocmai prin spirit și datorită activității spiritului. Pe măsura prezenței sale, spiritul tulbură totdeauna acest raport dintre suflet și corp care subzistă, fără ca totuși, să poată subzista, deoarece își dobândește subzistența prin spirit. Pe de altă parte, spiritul este o putere prietenoasă, dornică pe drept să alcătuiască raportul. Angoasa este tocmai raportul omului cu această putere echivocă a spiritului sau, altfel spus, raportarea spiritului la el însuși și la condiția sa. Misterul profund al inocenței constă în a fi pătrunsă de angoasa născută din și prin nimicul secretat de spirit. După Kierkegaard, spiritul se arată totdeauna ca o față care își încearcă posibilul, dar dispare de îndată ce se vrea a o surprinde și

care este un nimic ce nu poate decât să ne angoaseze. Omul este inocent, întrucât nu el însuși este puterea străină care îl acaparează, ci angoasa, dar, în același timp, este vinovat în măsura în care se scufundă în angoasa care îi place, deși îl îngrijorează. Raportarea angoasei la obiectul său, adică la ceva care nu este nimic, îi amplifică echivocul.

Angoasa este realitatea libertății. Spiritul nu se poate despărți de sine însuși, dar nici nu se poate surprinde pe sine, în măsura în care își are eul în afara sa. Omul nu poate nici să se scufunde în viața vegetativă, dar nici nu poate evita angoasa, pentru că ceva în angoasă îl sperie și trebuie ocolit. În asemenea determinații contradictorii ale angoasei, Kierkegaard vede culminația inocenței ca ignoranță îndreptată asupra neantului. Nu există aici cunoaștere a bineului și răului. Întreaga realitate a cunoașterii se proiectează în angoasă ca fiind imensul neant al ignoranței. În acest moment, omul este încă în inocență, dar ajunge un cuvânt pentru ca ignoranța să dispară. Interzicerea biblică a fructului îl neliniștește pe Adam, întrucât trezește dorința de a se folosi de posibilitatea libertății. Din acest moment, Adam resimte angoasa. Ceea ce îl înspăimântă pe Adam nu poate proveni decât din angoasă. Această angoasă primară însoțește, de fapt, o libertate lipsită de cauză: este spaima resimțită de om în fața nimicului propriei libertăți, în condițiile în care intrarea păcatului în lume nu poate fi înțeleasă logic, ci doar prin tine însuși.

Angoasa adamică nu este încă cea a păcatului, deoarece deosebirea dintre bine și rău se configurează numai prin realitatea libertății. Săvârșirea păcatului inoculează lumii păcătoșenia. Deși angoasa post-adamică este mult mai reflexivă ca urmare a participării la istorie, nu poate fi în acest plan decât o progresie cantitativă. Căci realitatea păcatului este fără subzistență. Pe de o parte, continuitatea păcatului este posibilul care ne angoasează. Pe de altă parte, putința mântuirii este încă un neant pe care

⁵ Soren Kierkegaard, *Conceptul de anxietate*, trad. Adrian Arsinevici, Timișoara, Ed. Armacord, 1998, p. 65.

fiecare din noi îl iubește și de care în același timp se teme. Kierkegaard apreciază că salvarea, ca realitate, nu se află decât în clipă, moment în care angoasa, fără a fi abolită, este depășită și joacă un cu totul alt rol.angoasa este înțeleasă, mai întâi, ca o condiție prealabilă a păcatului originar, deci ca o stare spirituală care precedă și face cu putință păcatul originar fiind apoi analizată sub aspectul progresiei istorice a păcatului originar. Gândite la nivelul individului, cele două aspecte permit să se distingă, pe de o parte, angoasa care introduce păcatul prin salt calitativ și, pe de altă parte, angoasa care intră în lume cu păcatul, este proliferată de acesta, fiind calificabilă cantitativ pentru individ. Dacă se neagă faptul că fiecare individ are sau trebuie să aibă o stare de inocență ca a celei a lui Adam, i se contestă, printre altele, tocmai determinațiile individualității, fiind redus la statutul de simplu exemplar al speciei, lipsit tocmai de aspectul caracteristic: vinovăția.

Posibilitatea păcatului nu este tot ceea ce prevestește angoasa. Ea prefigurează și recunoașterea faptului că resursele naturii limitate ale unei persoane pot fi îndreptate pe căi complet diferite și că realizarea adevăratei sale identități ca individ este condiționată de raportul său cu divinul și nu cu preocupări temporare sau lumești care îl distrag de la atingerea adevăratului obiectiv. Înțeleasă într-un mod adecvat, existența umană ia forma unei năzuințe fără sfârșit, ce-și caută împlinirea dincolo de sfera temporală și care nu poate fi satisfăcută decât prin încredințarea voluntară a propriei persoane unei puteri care transcende cunoașterea obiectivă și înțelegerea rațională. „Dorind să fie el însuși, sinele rămâne în mod evident în puterea celui care l-a făcut posibil.”⁶

Kierkegaard observă că reflexivitatea progresivă a angoasei omului de după Adam ar putea lăsa impresia că neantul, care era obiectul angoasei, devine din ce în ce mai mult ceva. Nu se poate pretinde însă

ca el să devină efectiv ceva, nici ca în realitate să însemne ceva, pentru că în această privință, ceea ce este adevărat pentru Adam este la fel de adevărat pentru inocența omului de după Adam. Inocența nu există decât în raport cu libertatea și nu există decât atunci când individul însuși introduce păcatul prin salt calitativ. Neantul angoasei este un neant în comunicare vie cu ignoranța inocenței. Ceea ce semnifică neantul angoasei în individul de după Adam este consecința a succesiunii generațiilor și a datelor istorice. Fiecare om este la fel de primordial ca și primul om, cu diferența că este vorba de o existență derivată care trebuie să-și aproprie originaritatea. De aici decurge o intensificare istorică a angoasei. Kierkegaard consideră că toate aceste aspecte sunt prefigurate

⁶ Soren Kierkegaard, "The Sickness unto Death", tr. H. V. și E. H. Hong, Princeton, Princeton University Press, 1980, în Patrick Gardiner, Kierkegaard, Traducere de Laurențiu Ștefan-Scalat, București, Ed. Humanitas, 1997, p. 144.

simbolic în crearea Evei. Nu poate fi uitată însă, esența primitivă aflată în individ. Fără această esență credința se depreciază, coborându-se la finitudine în locul infinitului libertății.

Kierkegaard spune că omul trebuie înțeles ca spirit, pentru a nu-l reduce doar la o componentă fizică și la una psihică. Atunci când vorbește despre angoasă, el vorbește despre angoasa spiritului. Pentru că în starea de inocență spiritul visează, eternul se exprimă ca viitor.angoasa acestei inocențe este analizată de Kierkegaard drept condiție prealabilă a păcatului originar. Spiritul, ca posibil al lui însuși, deci ca libertate, în individualitatea umană, se exprimă ca angoasă și, viitorul, ca posibil al eternității, deci al libertății, apare în individ ca angoasă. Propagarea istorică a angoasei ce însoțește păcatul originar impune faptul că pentru om, viitorul este mult mai chibzuit decât pentru Adam. Însă cea mai mare diferență în raport cu Adam constă în faptul că viitorul pare anticipat de către trecut. Omul este angoasat de ideea ca posibilul să fie pierdut înainte de a fi fost. Posibilul corespunde viitorului. Pentru libertate el este viitorul și pentru timp viitorul este posibilul.

Kierkegaard califică viața trăită fără spiritualitate drept cea mai rea formă a decăderii umane. În acest caz, angoasa este în așteptare, mascată de bună dispoziție, amuzament, plăceri. Ea izbucnește însă, în situațiile care produc o teamă fără temei ce nu mai poate fi evitată și obligă la meditație. Pentru a scăpa de angoasă, omul trebuie să-l caute pe Dumnezeu și implicit pe sine. Măreția omului depinde numai de energia pe care o mobilizează pentru a se îndrepta spre Dumnezeu. Omul este în angoasă tocmai în măsura în care este căutare de sine sub semnul posibilului.

Atunci când saltul calitativ impune realitatea păcatului, angoasa nu dispăre. Există o angoasă în individ, iar consistența ei este prefigurată de raportarea la realul deja hotărât și la viitor. Obiectul angoasei poate fi însă ceva determinat, pentru că diferența

dintre bine și rău există în individ. Kierkegaard spune că a face din bine și din rău obiectul libertății înseamnă a reduce la finit și libertatea, și conceptele de bine și de rău. Libertatea este infinită și se naște din neant. Deci nu se poate spune că omul păcătuiește în mod necesar, după cum libertatea nu poate fi redusă la un liber arbitru, ca fiind o alegere între bine și rău. Păcatul este deja pus, deci este deja activ în ființa umană. De aceea orice încercare de a nega angoasa o face de fapt mai puternică. Căderea în păcat are puterea de a se adânci, iar căința nu mai poate aboli păcatul. Individul este și rămâne în păcat, pătruns de angoasa răului. În cazul demonicului, individul este în rău și are angoasa binelui. „...Demonicul devine vizibil abia la atingerea cu binele, care se apropie de granița lui din afară.”⁷ În cazul inocenței, angoasa era posibilitatea libertății. Aici, libertatea este non-libertate, care este deja pierdută, iar posibilul rău este angoasa. „La demonic, raportul este inversat. Libertatea este instituită ca nelibertate, deoarece libertatea a fost pierdută. Posibilitatea libertății este, și aici, anxietate. Diferența este absolută, posibilitatea libertății apărând aici în raport de nelibertate, care este tocmai opusul nevinovăției, care este o categorie orientată către libertate.”⁸

Angoasa este posibilul libertății și această angoasă formează omul, prin credință, devorând toate finitudinile. Omul educat prin angoasă se lasă modelat de posibil și deci, tocmai de către infinitudinea sa. Important este ca el să fie cinstit față de acest posibil și, totodată, să creadă. Prin posibil, angoasa formează omul pentru credință. Omul care nu dorește să se scufunde în mizeria finitudinilor nu are altă ieșire decât să înfrunte infinitul, deci angoasa. Credința este reversul angoasei.

Angoasa este presentimentul că omul este mai vast decât expresia sa imediată. Ea este stimulul salvator al căutării de sine însuși. Fără angoasă nu există nimic dincolo de imediat.

7 Soren Kierkegaard, *Conceptul de anxietate*, trad. Adrian Arsinevici, Timișoara, Ed. Armacord, 1998, p. 162.

8 *Idem*, p. 166.

